

SZÉCSI FERENC:

**AMI
A TÖRTÉNELEMBŐL
KIMARADT**

BUDAPEST,
»ÉLET« IRODALMI ÉS NYOMDA
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

„Ami a történelemből kimaradt”

Fenti cím magában véve állítás is. Azt állítja, hogy történelemismeretünk hiányos.

Könnyen megérthető mindenki számára, hogy a legrégibb idők történelmét igen hézagosan, vagy esetleg ferdítve ismerjük csak, mivel akkoriban vagy nem is tudtak még írni, hogy emlékeik az utókor számára megmaradjanak, vagy ezek a feljegyzések elvesztek, esetleg készarva, ellenséges kezek által megsemmisítettek. Minél közelebb érünk időbeli távlatban a mához, annál több feljegyzésünk marad egy-egy ország, vagy nép történelméből, annál több szemtanú jelentkezik az eseményekre és annál inkább vigyáz a kortárs, jóbarát, vagy ellenség, hogy bizonyos eseményeket igazi megvilágításukban ismerjen meg mindenki.

Hogy ez az „igazi” beállítás még ma, a mindenütt jelenlevő hírlapírók, a nyomdatechnika és rádió korszakában sem fedi mindig azt az igazságot, amelyet esetleg felőle egy emberöltővel később könyörtelenül meg fognak állapítani, az ma már általánosan tudott dolog.

Vannak olyan történelmi események, amelyeket a kortársak a legtisztább szándékkal is tévesen ítéltek meg és jegyeztek le és amelyeket esetleg csak a legutóbbi esztendőök kutatásai döntöttek meg és amelyek olyan elfogadott hivatalos történelmi tényekre vo-

nakoznak, amelyekről így kiderül, hogy mindenki tévesen tanulta és tudta őket.

Vannak olyan események is, amelyekről kétféle változatot hagytak reánk és a kettő közül nem mindig feltétlenül az igazat fogadta el az elfogult, vagy elfogulatlan történelem.

De nemcsak magában a szószerint értelmezett történelemben vannak olyan tények, amelyeket a üdömányszomjas és érdeklődő közönség rosszul, vagy egyáltalán nem ismer. Nagyon sok ilyen érdekes körülmény maradt ki a technikai, erkölcsi, egészségügyi és tudományos történelemből is, hogy a nagy emberek életéről külön ne is beszéljünk.

A tárgy maga kimeríthetetlen. A különböző szempontok miatt alig ismertett érdekességek és a tudomány által feltárt újabb, hiteles, megváltoztatott történelmi adatok gyűjteménye köteteket tenne ki. Ebből az anyagból válogattam össze egy kötetre valót, szem előtt tartván azt, hogy elsősorban a magyar közönség előtt ismeretlennek tűnő érdekességekkel foglalkozzam, de ugyanakkor eleget tegyek az általános történelem érdekességei után kutatóknak is.

Az anyag összeválogatásánál és tanulmányozásánál egész könyvtárra menő szakirodalmat használtam fel és ezúton is köszönetet mondok mindazoknak, akik tanácsaikkal és útmutatásaikkal segítségemre voltak.

SZÉCSI FERENC.

MAGYAR TÖRTÉNELEM.

Hún krónika.

A kínai és török források szerint Buka-kán (a kínaiak Maotu, Modo, Mode-ja) Kr. e. 209—174-ben meghódítja a mongolokat, Tibetet és Kataj (Sina) országát 300.000 emberével és akkora birodalmat alapított, amely Koreától a Kaspi tengerig terjedt. A sínai falat még előbb Tsin-Schi-hwang-ti császár (Kr. e. 222—210) építette a határain erőszakoskodó nomádok, a hiungnuk ellen, vagy a török források szerint az ujugurok ellen. így hát Buka-kán népe már a fal építése előtt egypár századdal terjeszkedni kezdett és állandó összeköttetésben volt délkeleti szomszédaival. Maotu utóda Laósang (174—158 Kr. e.) az ujugur forrás Laotekin-je a Hoanghonál, Kansu tartományban lakó Jüeitsi-ket 165-ben Kr. e. megtámadja, legyőzi és királyukat lefejezteti. (Koponyájából serleget csináltatott.) A Jüeitsik észak-nyugatnak menekülnek Urumcsi felé. Leverik az ott lakó U-sun, vagy Uzun rokonnépet és áttörik rajta magukat. Majd elűzik az Ili alsó folyásának völgyéből a Sze-ket (Sakakat). Az Uzunok 22 év múlva (143 Kr. e.) magukhoz térnek, megtámadják a Jüeitsi-ket, kiverik az Ili völgyéből és tovább vándorolni kényszerítik. A Jüeitsik maguk előtt űzik a Szakákat a Tien-San lejtői mentén és eljutnak Baktriába. A szakák átkelnek a Hindu-

kus nyugati hágóin és birodalmat alapítanak. Azt a vidéket ma is Szakastana, Szegestan, Seistan néven nevezik a Hamun-tó környékén. A Jüeitsik, akiket rendszeren Ta-yüeitchi (nagy jüeitsi), vagy To-ho-lonak, Tocharoknak neveznek az Oxus felső folyásánál, a ma is Tocharistannak nevezett vidéken telepsznek le és végetvetnek a görögök baktriai országának. Indiába, túl a Hindukuson azonban csak mintegy 100 év múlva jutnak el, hol is nagy birodalmat alapítanak. A Kínából menekülő Jüeitsik, vagy Tocharok ezen hódítása II. Phraates (136—127 Kr. e.) és II. Artaban (127—124 Kr. e.) parthus királyok korában történt, akik mindketten elesnek a velük való harcban.

Az ókori írók a Jaxartesen túlról fölkerekedő szkithákat Asioi, Asiani, Tocharoi, Dahae, Massagéta néven, a kínaiak Jüei-tsi, Hiungnu, Hu-Siun néven említik. Ezek a szkithák, kiket együttesen eftaliták, vagy fehér hunoknak neveznek, ettől kezdve állandóan nagy szerepet játszanak a parthus-perzsa történelemben egész a Kr. utáni VI. századig, vagyis 6—7 száz esztendeig.

IV. Phraates parthus király (Kr. e. 49—33) szkitha segítséggel ül vissza trónjára és II. Orodés Kr. u. 3-ban a szkitháknál volt száműzetésben, valamint II. Artaban (Kr. u. 16—36) is a Dahae-knál.

Ez idő alatt IV. Phraates korában jelennek meg nálunk a jazigek. Ugyanis Boerebites dák király († 44. Kr. e.) szarmata-jazig lovasokat fogad zsoldjába.

A Kínában visszamaradt hiungnuk birodalmát Kr. u. 93-ban döntik meg a kínaiak, mikoris a déliek, a tokuz-ujgurok meghódolnak, az onujgurok pedig nyugatra szorulnak az Irtis mellékére.

Ezt megelőzőleg III. Artaban (Kr. u. 36—42) parthus király korából tudjuk a délre vonult szkithákról, hogy az Asii vagy Anili előzönlük Parthiát.

I. Vologases (51—90 Kr. u.) alatt meg a Dahae-k és Szakák háromszor és később az Alánok a Tanais (Don) partjairól egyszer szintén betörnek Parthiába.

A hunoknak Kínából (Kr. e. 93) történt kivonulása, vagy kiveretése megbolygatja az Altaj és Ural közötti népeket. A rómaiak már az első század végén tudnak a hunokról. Marinus-Tyrus khunnoi, hunnoi néven emlegeti őket a Jajk (Ural) mentén. Ptolemeus (160 táján) a roxolanok és bastarnok közt szerepelteti a hunokat.

Ekkor szorulhattak a finnek az Uraitól a Balti-tengerhez, miáltal megindították a délkeletre irányuló germán vándorlást. A góthok a Fekete-tenger felé nyomulnak. A roxolanok Hadrianus alatt (117—138 Kr. u.) törtek Dáciába. A parthusok is megéreztek ezt a néphullámzást, mert II. Vologases (128—148 Kr. u.) alatt az alánok másodszer törtek Parthiába. Ezen népmozgalmak következménye Marcus Aurélius (161—180 Kr. u.) császár alatt a 15 évig tartó bellum-germanicum-sarmaticum.

A III. század elején a hátramaradt s eleinte meghódolt hunokat is leverik a kínaiak a Hoanghó mentén, ahonnan megindult a Jüeitsikkel a hun népvándorlás. A hoanghómenti hun állam megdőltével a hunok végképpen kivonulnak Kínából és többé nem szerepel nevük a kínaiaknál. Az Urumcsi vidékén hátramaradt ujgurok a VI. században Tukiú (türk) néven nagy birodalmat alapítanak, megsemmisítik a fehér hunokat és csakis a VIII. században tűnnek le a hujhuk csapásai alatt. A hunok III. századi kivonulása után a IV. század dereka felé az Amur mentén a juan-juan hatalom lép föl és az altáji népeket újra mozgásba hozza. A déli vagy tokuz ujgurok, a tukiúk egy része behódol, a másrész pedig a hunok után vonul. Ekkor húzódtak az oguzok vagy ogorok északnyugatnak. Az oguzok egyik ága, az avar a Tobol torkolatától elűzi a szabiroicat, akik aztán 370 táján délnyugati

szomszédaikat, a szaragurokat, ezek meg az urogoikat és onogurokat szorítják tovább. Az Altajban maradt tukiuk a VI. században már mint valóságos törökök hódítják meg Középázsiait.

II. Sapur (309—337 Kr. u.) perzsa király alatt a turkok már Perzsiára támadnak. Sapur uralkodása második részében (337—379) pedig a Massagéták törnek Perzsiára. Itthon 351-ben Constantinus, († 354-ben) császár igyekszik kibékíteni uraikkal, a jazigokkal a limigens szarmatákat és aztán a lázadókat halomra öleti.

Pannónia 377-től, Marcellinus comes történetíró szerint, a hunok birtokában van, azonban a foglalás aligha volt teljes, mert csak 373-ban kél át Balambér hun király a Don folyón és a következő évben tör az alánokra, majd a góthokra. 370 táján a szabirok (sziber-ek) az onogurokat, urogoikat és szaragurokat délnyugatra nyomták.

V. Varahram (422—428) perzsa király legyőzi az eftalitákat (Haital-, Heftagh-okat), akik azonban már II. Izdigerd (440—457 Kr. u.) Attila kortársa alatt kétszer elárasztják Perzsiát. III. Hormisdás (457—459) és Piruz (459—485 Kr. u.) szintén harcol az eftalitákkal, akik mindig győznek.

Ezalatt Európában 405-ben Uldin hun király, mint a rómaiak szövetségese, Stilichot segíti meg a germánok ellen. 433-ban és 436-ban Aëtiust segítik a hunok Itáliában és a Rajna mellett.

Attila 453-ban meghal.

Priscus rethor szerint 455 táján támadnak az avarok a hun-szabir törzsre még túl az Urálon. A szabirok menekülnek Európa felé és kiszorítják az Ural és Volga közéről az onogurokat, urogoikat és szaragurokat, akik a hun-akatzirokon áttörnek és a Kubán folyó mellékén telpszene le a Kaukázus és Azovi-tenger között.

I. Leó (457—474) császár előtt megjelennek az

onogurok, urogok és szaragurok követői Konstantinápolyban. 462-ben a szatagar hunok megsegítésére elősiető Denghizek (Attilafi) seregét Pannóniából a góthok könnyűszerrel visszaűzik.

Akatzirok vagy kazárok a szaragurokkal 467-ben Piruz (459—483 Kr. u.) perzsa király korában beütnek Perzsiába (valószínűleg a derbenti kapun).

Prokopius a VI. század elején az Akatzirokat a Dnjeper torkolatánál említi, holott a szabirokat a Kuma forrásaitól északra, tehát az akatzirok korábbi szállásaira helyezi.

528-ban volt az onogurok Gordás nevű királya Konstantinápolyban, akinek Muagares (Muagyer) volt az utóda.

Attila unokája, Mundo, aki Geiszm-nek, Attila fiának és a gepida Ardarik nővérének volt a fia, — elesik a góthok elleni háborúban 535-ben, mint római tábornok.

Ez időben, a VI. század közepén hun divat volt Konstantinápolyban. Csizmát, kalpagot, dolmányt hordtak. A császári selyemszövőgyárak hun mustrájú selymet szőttek.

Előázsiában Kobád (487—579 Kr. u.) perzsa király harcol a volgamenti kazárokkal.

I. Kosroës Anusirvan (531—579 Kr. u.) perzsa király birodalmát megtámadják az altáji turkok, akik délnyugati Szibérián át az Azovi-tengerig elérő birodalmat alapítanak (550—580 között) és Dizavul khán vezérése mellett megsemmisítik az eftaliták, vagy fehér hunok 700 éves ázsiai birodalmát.

IV. Hormisdas, vagy Hormuz (579—590 Kr. u.) perzsa király megveri a törököt, amidőn arabokkal és kozárokkal együtt támadják birodalmát, melynek az arabok 641-ben III. Izdigerd perzsa király korában vetnek véget.

Míg a hun volt az uralkodó nyelv Európa keletén, addig a bizánciak a hun-féle népekről ogor néven

emlékeznek meg. A VII. században azonban már a volgamenti törököket ghuz vagy uz néven nevezik, akik különben a VI. század folyamán kerülnek a bizánciak látókörébe. Oguz a legidősebb török törzs, melytől a kumánok vagy palócok, szeldsukok, turkomanok és ozmanlik származnak.

558 körül az avarok a Töbol torkolata menti hazájukból a szabirokra törnek és egyrésztüket Kiirtva egész a Kaukázusig szorítják. Ez időtájt t. i. a VI. század első felében az uturgur és kuturgur hunok az Azovi-tenger két oldalán tanyáznak és viszálykodnak egymással. A keleti ág az uturgurok vagy szabirok. A kuturgurok egy csapata 559-ben Konstantinápoly táján dűl. A kuturgurok nagy része aztán az érkező avarokhoz csatlakozik és együtt nyomulnak az Aldunáig 562-ben. Az avarok 566-ban már elfoglalják a gepidáktól Dáciát és 568—69-ben, a longobárdok elvonulásával Pannóniát is. 570 körül kuturgurok telepsznek Boszniában. A szlávokat Boszniába, Dalmáciába, a Szávához és az Aldunához Heraclios telepítette 630-ban. Heraclios császár Kosru-Parviz (590—628) perzsa király ellen valamivel 622 előtt szövöttek az alsó Volga és Kaukázus közt tanyázó hun-ugor törzsekkel: a szabirokkal (uturgurokkal) -s kozárokkal (Nestor szerint a fehér ugrókkal), szaragurokkal.

Az avarokkal el nem költözött hunokat, a visszamaradt uturgurokat és unnugurokat 580 körül az altáji turkok meghódítják és csak Dizabul halálával szabadulnak föl. A türk nyomás elől, 597 körül, több hun törzs, ú. m.: tarniakok, kotzagerek, zabenderek (szabirok) az avarokhoz vándorolnak Pannóniába. A VII. század elején Organa a hunok (uturgurok) feje. Utóda, Kuvrat egyesíti a volgamenti hunokat, ugyanis 630 körül az avar uralom alól felszabadítja a visszamaradt kuturgurokat, vagy kotragokat és unnugurokat, unnugundurokat és a Volga meg Don men-

tén államot alapít, öt fia közül Batbaján a Don és Azovi táján meghódol a turkoknak és kialakul népéből: a szabirokból, szaragurokból és akatzirokból a kozár állam.

Az ifjabb Kotrag a Káma és Volga egybefolyásánál (Kazán) megalapítja Nagybolgárországot. A harmadik fiú Asparuch Moesiába telepszik és megkezdi a Duló-dinasztiabéli bolgár cárok sorát. A másik két fiú onogundurokkal (onnogur) az avarok közé telepszik Pannóniába (679-ben). Ez az onogur- vagy onogor-törzs már az. V. században a Volga mentén van és 100 év alatt a Kubánig terjeszkedik. A magyar krónikák szerint Kuvrat fiainak bevándorlása volt a hunok második beköltözése, mely a honfoglalástól ugyanis hét emberöltő: 210 év.

A hun krónikát az avarokkal lezárhatjuk, mert a történelem ezután már csak turkokról beszél.

Hogy hazánk területén hol és meddig maradtak még fenn hunféle töredékek, azt írott adatok híján nem igen tudhatjuk és csakis a sírjaikban fennmaradt emlékek útján sejtethetjük. Azt azonban, hogy az Árpáddal bejövő magyarság itt rokonokat is talált, nagyon valószínűvé teszi a hódítók csekély száma és a terület nagysága, melyet elfoglaltak. Rövid időn belül az egész országot magyarok lakják, ami a nagy szaporaság mellett sem lehetett volna, ha nem talál itt rokon népekre.

A magyarok eredete.

Erről a kérdéstről, amelyről már könyvtárra menő köteteket írtak össze, voltaképpen semmi újat sem közlök, de feltétlenül fontosnak találom, hogy fordításban közöljem néhány olyan korabeli külföldi krónikának a magyarokra vonatkozó részeit, amelyek ismeretére úgy a történelem kutatóinak, mint a művelt rétegeknek feltétlenül szükségük van, ha ezt a kérdést

valóban tisztán akarják megítélni, anélkül, hogy maguk kutatnák fel nehéz munkával az eredeti kútfőket.

Nagy általánosságban tudni kell, hogy ezek a kútfők a következőképpen oszlanak meg: 1. a keleti kútfők, 2. bizánci, 3. nyugati és szláv források, 4. zsidó levelek és végül 5. a hazai krónikások. Nem fogom mindet felsorolni, csak azokat, amelyek megbízhatóságuk és adataiknál fogva számbajöhetnek, illetve a magyarok eredetére vonatkoznak. De ezeket sem teljes egészében közlöm, mert erre külön könyvet kellene kiadni, hanem csak az általam fontosnak tartott szöveget.

A keleti kútfők közül a legrégebbi könyv az iszpani Ibn Roszteh (Abu Ahmed ibn Omar ibn Roszteh) *A nemes drágaságok* című könyve, aki perzsa létére, akkori szokás szerint, arabul írta meg könyvét 913 vagy 914-ben Kr. u. Művének adatait Dsaihaninak, Khorosztán emirje vezirinek könyvéből merítette akár csak Mahmud Gordezi perzsa író, valamint Abu Ubejd el Bahri arab történész és geográfus, aki a szevillai fejedelemség kormányzójának fia volt.

Idézzük Ibn Roszteh vonatkozó szövegét:

„A magyarok földje a besenyők és eszegel-bolgárok országa között terül el. Ez Magyarországnak legszélsőbb határa. A magyarok a *törökök nemzetségéhez* tartoznak. Fejedelmük 20.000 emberből álló sereget képes kiállítani. Fejedelmüket *kundu-nak* (kende) nevezik. E név különben csak királyukat illeti, mert tulajdonképi uralkodójuk neve *dsila* (gyula), kinek parancsait minden magyar ember követi s ki egyedül határoz támadás, védelem s effélék felől. Ők sátrakban élnek s a legelőkön és takarmányföldeken idestova kóborolnak. Országuk terjedelmes. Egy oldalról a Római (Fekete) tengerrel határos, melybe két folyam torkol; ezeknek egyike nagyobb a Dsihonnál (Oxus), s lakóhelyeik e két folyó között terülnek el. A téli idő közeledtével a közelebb lakók e folyók egyikéhez vo-

nulnak, a tél tartama alatt ott maradnak és halászgatnak, tél idején kényelmesebb levén az ott tartózkodás. A magyarok országa fákból és vizekben bővelkedik, a talaj nyirkos és ott sok szántóföld is van. Vallásuk szerint bálványimádók. A magyarok valamennyi szomszéd szlávokon uralkodnak, őket súlyos kötelességek teljesítésére kényszerítik, s úgy bánnak velük, mint foglyokkal. Fegyveres támadásokat intéznek a szlávok ellen, foglyul ejtik őket és a tengerpart mentében a rómaiak országához tartozó Kerch nevű városba hurcolják. Azt beszélik, hogy a korábbi időkben a kazárok a magyaroktól s más, velük szomszéd népektől való félelmökben sáncokkal kerítették magukat. Midőn a magyarok foglyaikkal Kerchbe érkeznek, a rómaiak (görögök) eléjük vonulnak, erre a magyarok alkuba bocsátkoznak, foglyaikat átadják s cserébe görög szöveteket, szőnyegeket és egyéb görög árukat kapnak.”

Nevezetesebb keleti forrásaink még: Ibn Fadhlan (Fozlán), Abu Iszhak Ibrahim ben Mohamed el Fari-szi el Isztakhri és Abul Haszan Ali ben el Húszéin ben Ali Hudseli el Maszudi (a 10. századból).

Érdekes kérdés a kazárok vallásának sokat vitatott kérdése. A nagy műveltségű és nagy vallási türelemmel író arabok feljegyzései kétségtelenül megállapítják, hogy a kazár birodalomban négyféle vallás is uralkodott, éspedig: a nép eredeti pogány hite, valamint a zsidó, keresztény és mohamedán vallások.

De lássuk mit ír erről Ibn Fadhlan:

„A király zsidó valláson van s azt mondják, hogy a főurak közt négyezren veszik körül. A kazárok moszlimokból, keresztényekből, pogányokból állanak, legkevesebb közöttük a zsidó s legtöbb a moszlim és keresztény, noha a király és a főurak a zsidó valláson vannak. Szokásaik túlnyomó részben a pogányok szokásaival egyeznek, a köszöntés náluk abban áll, hogy tiszteletből egymás iránt a földre borulnak. Országuk

törvényei ellenkeznek a moszlimok, keresztények és zsidók intézményeivel. A király derékhada 12.000 emberből áll . . . Az egyes községek az élelmiszerekről és italokról fogyasztási adót tartoznak fizetni. A királynak kilenc bírása van a zsidók, keresztények, moszlimok és bálványimádók közül.

A kazárok *nyelve* nem hasonlít sem a türk, sem a perzsa nyelvhez, sőt a világ egy nyelvéhez sem. A kazárok sem hasonlítanak a türkökhöz s fekete hajúak. Kétféle kazár van: az egyik kazár fajt kara kazárnak hívják, ezek annyira sötétbarnák, hogy majdnem oly feketék, mint az indiaiak, a másik kazár faj fehér és szépsége és arányai által feltűnő ... A kazár király címe *khákán*, minden négy hónapban egyszer megy ki sétálni, tulajdonképpen címe „nagy khákán”; helytartójának címe *khákán bhū* (bhū = bég, bej, fejedelem) és ez vezényli a hadsereget és kormányozza az országot, ő intézi a háborút, a szomszéd királyok ennek engedelmeskednek ... Ennek helytartója a *kender khákán* (kender a magyaroknál kende).”

Később a királyi temetés leírása után így folytatja: „Amikor a királyt eltemették, azoknak fejét veszik, kik a temetést eszközölték, nehogy kitudódjék, hogy a síremlék melyik helyiségében temettetett el. — A főkirály csak negyven évig uralkodhatik, amikor ezt az évet egy nappal is túlélte, a nép s a főurak által megöletik, mert azt mondják, hogy esze meggyöngült s belátása megingott . . .”

Ugyanezt a kérdést tárgyalja az 1327-ben meghalt Mohammed el Dimiski is:

„A kazároknak két osztálya van, az egyik a katonai s ez moszlimokból áll, a másik a zsidók s ez a polgári elem. Régibb időben nem ismertek vallást, olyanok voltak, mint a turkok . . . Amint Ibn el Athir elbeszéli, Konstantinápoly császára Harun al Rasid idejében a birodalmában található zsidókat onnan száműzte, kik aztán Kazárországba mentek s ott egy

gondtalan, tudatlan népet találtak, akiknek hittételeiket előadván, a nép azokat üdvösebbeknek találta annál, amit eddig gyakoroltak s vallásukat elfogadta.”

Gurdézi szerint régebben a kazárok és magyarok is hadat viseltek egymás ellen és ez az ellenséges viszony később valószínűleg a közös ellenség, a besenyők támadásainak hatása folytán alakult át fegyverbarátsággá.

Ibn Fadhlán 921-ben járt a bolgárok fővárosában. Leírásából vette Roszteh többek között a következőket:

„A bolgárok földje a burtaszok (Vámbéry szerint a csuvasok) földjével határos. A bolgárok az Itil nevű folyónak partjain laknak, amely a Kazár (Káspi) tengerbe szakad s a szlávok és kazárok földje közt foly el. A királynak neve Álmus, ki az iszlám hitet vallja. A bolgárok földjén mocsarak és sűrű erdők terülnek el, ezekben laknak ők. Három törzsre oszlanak: berzul, eszegel és bolgár törzsre. A kazárok kereskednek velük, valamint azon roszok is, akik a nevezett folyó mellékein laknak, hozzájuk viszik árúikat, úgymint nyuszt-, nyest-, menyétbőröket és egyebet. A bolgár nép földművelő, természet mindenféle szemes életet: búzát, árpát, kölest és mást. Legnagyobb része az iszlámot vallja s falvaikban mecsetek, iskolák vannak. Akik pogányok, azok sokféle jelek előtt meghajtják magukat, melyeket előtalálnak . . . Lovasok a bolgárok. Királyuk lovakat és egyebet szed adó fejében, minden házasulótól egy házaslovat vészen . . .”

E tudósításból láthatjuk, hogy a bolgárok magas Icultúrájú nép voltak. Nemzetiségük még ma sincs eldöntve. A fennmaradt nevekben sok török eredetű szó van. Az Almus szó a tatár nyelvben = ulumas = nagy, fenséges, emelkedett. Talán így hívták uralkodóikat. A bulgár szó a törökben lázadót, zendülőt jelent. Török eredetű nép volt az arabok tanúsága szerint a besenyő nép is.

Most nézzük mit ír a magyarokról bizánci *Bölcs Leo császár: Taktikájában*, vagyis hadászati munkájában, ami annyival is komolyabb forrás, mivel az úgyszólván hivatalos használatra készült. A mű 895 után íródott.

„Férfiakban bővelkedők és független ez a nemzet és egyébkénti pompa kifejtése és gazdagsága mellett csak arra van szorgalmatos gondja, hogy a maga ellenségeivel szemben vitézül viselkedjék. — Ezt a népet pedig, mely egyetlen főnek uralma alatt áll, nem szeretettel, hanem rettegéssel tartják féken, bűnöseiket a főnökök szigorú és súlyos büntetéseknek vetik alá, munkát és fáradaalmakat magasztosán elvisel, túri az égető meleget és fagyfaló hideget s nomád életéből következő egyéb nélkülözéseit a szükségeseknek. A *türk* törzsek álnok és határozásaikat palástoló, barátságot nem kereső, bizalmat nem érdemlő népek, hajtva telhetetlen kincsvágytól, esküt semmibe sem vesznek, szerződéses kötéshez magukat nem tartják, ajándékokkal ki nem elégíthetők, hanem mielőtt az adottat elfogadnák, csalárdkodásban és azon törik az eszüket, hogy megsemmisítsék a szerződéseket. Rettenthetetlenül veszik szemre a nekik kedvező alkalmakat és nem annyira kézzel vívott harccal és hadaik erejével iparkodnak az ellenségen győzelmet venni, hanem csalogatják és meglepni szeretik és a szükségesek megszerzésében korlátozzák.”

Ezután a magyarok fegyvereit írja le és így folytatja: „Nincs körülárkolt táborhelyük, miként a rómaiaknak, hanem a csata napjáig nemzetségek és ágak szerint elszélednek, télen-nyáron szakadatlanul legeltetve lovaikat, csatározások idején ellenben a nekik szükséges lovakat maguknál tartva és a türk sátrak közelében békóra verve, a csatarendbe állás idejéig őrzik, az éj folyamán fogván hozzá felállításukhoz. Jobbára a távolból való harcban és a lesvetésben lelik kedvüket, továbbá az ellenség bekerítésében, a

színelg való meghátrálásban, visszafordulásokban s a hadrend megszagatásában. Ha egyszer ellenfelüket megszalasztani sikerült, a többit másodrendűnek tartják s az üldözésen kívül egyébre nincs gondjuk.”

Leírja aztán, hogy mind lovasok és gyalogos nincs közöttük. „Nagyon búsulnak azon, ha valamelyikük a rómaiakhoz szökik át. Ismerik ugyanis nemzetüknek állhatatlan lelkületét, hogy nyerekedni szeretők, sok törzsből állók, miért is az atyafiságnak és egymás iránt való érzelmeknek nincsen náluk tisztelete.”

VII. Konstantin (Bölcs Leo fia), más néven Porphyrogenetos De administrando imperio című műve nem kevésbé érdekes adatokat közöl:

3. Fejezet. *A turkok* nemzete nagyon tart a besenyők nemzetétől, mert gyakran szenvedett tőle vereséget és nagy veszteséggel harcolt ellene. És ezért félelmesek a besenyők a turkok előtt, úgy, hogy féken tarthatják őket.

38. Fejezet. A turkok népe régen te Kazáriához közel lakott a Lebedia nevű tartományban, melyet első vajdájuk után neveztek. Ennek tulajdonneve u. i. *Lebediás* volt, méltóságra nézve pedig vajda volt, úgy, mint a többi utánavaló. Ebben a Lebedia nevű tartományban van a *Khidmas* folyó, melyet Khingylusnak is neveznek. Abban az időben nem hittak őket turkoknak, hanem *Szabartioiaszfaloi-nak*, valami okból. Hét törzsből állottak és sohasem tettek meg fejedelmöknek sem közülük valót, sem idegent. Voltak azonban vajdáik, kik közt az említett Lebediás volt első. *Három évig együtt laktak a kazárokkal* és együtt harcoltak velük minden háborúban. Kazária fejedelme, a khangán, az ő vitézségük és hadi segítségük miatt a turkok első vajdájához, Lebediáshoz nőül adott egy előkelő kazár hölgyet, az ő híres vitézsége és dicső nemzetsége miatt, hogy gyermeke legyen tőle. De Lebediásnak attól a kazár hölgytől véletlenül nem lett gyermeke. A besenyők pedig, kiket előbb Kangarnak ne-

veztek (ezt a kangar nevet nemességük és vitézségük miatt nyerték), haddal megtámadták a kazárokat, de legyőzettek, elvesztették földjüket és a turkok földjén voltak kénytelenek megszállani. Háború támadván a turkok és az akkori Kangarnak nevezett besenyők között, a turkok tábora megveretett és két részre oszlott. Az egyik rész keletre ment lakni, a perzsa részek felé és ezeket mai napig a turkok régi nevén Szabartoia'sz-falainak nevezik. A másik rész pedig nyugot felé ment lakni vajdájával és fővezérével, Lebediással, az *Atelkuzunak* (Atel v. Etel név nagy folyót jelent) nevezett tartományba, ahol most a besenyők népe lakik. Rövid idő múlva Kazária fejedelme, a khagán felszólította a turkokat, küldjék hozzá hajón első vajdájukat. Amint Lebediás Kazária khagánjához érkezett, megkérdezte tőle: miért hívatta? A khagán ezt válaszolta: azért hívattalak, hogy te nemes, vitéz, bölcs létedre, mint a turkok közt az első, fejedelme légy népednek, nekem pedig engedelmeskedjél. Emez pedig így felelt: nagyra veszem irántam való kegyedet és hajlandóságodat, de mivel az ily uralomra képes nem vagyok, szavadat nem fogadhatom. Jobb lesz az utánam való vajda, Szalmucesz (törökül Szalmacsi, hurokvetőt jelent; sokan az Álmos szóval azonosítják), kinek van fia is, Árpád nevű. Vagy Szalmucesz, vagy az ő fia, Árpád (Árpád kirgizül ma is fejedelmet jelent) legyen a fejedelem és függjön tőled. A khagánnak tetszett ez a beszéd és mindjárt küldött vele embereket a türkökhöz. Amint ezek aztán a turkokkal tanácskoztak, a turkok úgy ítélték, hogy jobb lesz Árpádot megtenni fejedelmüknek, mint atyját, Szalmuceszt, mert méltóbb volt arra, bölcs tanácsú és gondolkodású, kiválóan vitéz és az uralomra alkalmas. Meg is tették fejedelmüknek a kazárok szokása és törvénye szerint, felemelvén őt pajzsukra. Ezen Árpád előtt sohasem választottak fejedelmet a turkok és mind a mai napig az ő nemzetségéből válik Turkia fejedelme. Néhány

év múlva a besenyők megtámadván a turkokat, kiűzték őket fejedelmükkel, Árpáddal együtt. A menekülő turkok országot kerestek, ahol megszállhassanak és kiűzték azokat, akik *Nagy-Morvaországban* laktak, azon a földön megtelepedtek és ott is laktak mind a mai napig. Azon időtől fogva sohasem harcoltak többé a turkok a besenyők ellen. Ezek a nyugot felé lakó turkok mind a mai napig követeket küldenek a turkoknak keleten, Perzsia felé lakó népéhez, szemmel tartják őket és gyakran választ is nyernek tőlük. A besenyők földjét, melyen abban az időben a turkok laktak, az ott levő folyók neve szerint nevezik. Ezek a folyók: az első a Barukh, a második a Kubu, a harmadik a Trullos, a negyedik a Brutos, az ötödik a Szeretos.

39. Fejezet. Tudnivaló, hogy a kabarok a kazárok nemzetségéből származnak. Megtörtént, hogy pártot ütöttek az uralom ellen és a polgárháborúban az uralom kerekedett fölül és némelyeket közülük levágott, a többi, aki elmenekült, elment és a turkokkal együtt lakott a besenyők országában, összebarátkoztak egymással és kabaroknak nevezték őket. *Megtanították a turkokat a kazár nyelvre és mai napig azt a nyelvjárást használják, de amellett tudják a turkok másik nyelvét is . . .*

40. Fejezet. A kabarok és turkok nemzetségeiről. Az első a kabaroknak a kazároktól elszakadt nemzetsége, a második a Neke, a harmadik a Megere, a negyedik a Kurtügermat, az ötödik a Tarján, a hatodik a Genakha, a hetedik a Kare, a nyolcadik a Kasé nemzetség. így összeolvadva laktak a kabarok a turkokkal a besenyők országában. Azután Leótól, a Krisztust szerető és nagy hírességű császártól felszólítva átkeltek és Symeon ellen harcolva, őt hatalmasan legyőzték és őt üldözve Preszthlavig jutottak, bezárva őt Mundragon várába, aztán hazatértek országukba. Abban az időben Liuntina, Árpád fia volt a

fejedelmük. Mikor aztán Symeon ismét kibékült a császárral és biztosságban érezte magát, a besenyők-höz küldött és megegyezett velük, hogy megtámadják és megsemmisítsék a turkokat. És midőn a turkok elmentek csatázni, a besenyők Symeonnal együtt a turkokra rontottak, az ő családjaikat teljesen elpusztították és az országot őrző turkokat csúnyául elkergették onnét ... A tartomány, melyet előbb bírtak[^] turkok, az azt átszelő folyam neve szerint Etel-nek, vagy Kuzu-nak (Etelköz) nevezetik, ott most a besenyők laknak. A turkok pedig a besenyőktől elűzetvén, elmentek és azon földön szállottak meg, hol most is laknak. (Itt következik Magyarország leírása.) A turkoknak nyolc törzse pedig nem engedelmeskedik saját fejedelmeiknek, hanem szövetségük van a háborúra nézve és amely részt megtámadják: azt teljes tanácsal és törekvéssel megsegítik. Első fejedelmük az Árpád nemzetségéből örökség szerint való uralkodó, van még két más fejedelmük is, a *gülász* és *karkhász*, akik bírói tisztet viselnek. Van még fejedelme mind egyik törzsnek is. Tudnivaló, hogy a gülász és karkhász nem tulajdonnevek, hanem méltóságok. Tudnivaló, hogy Árpád, Turkia nagy fejedelme, négy fiút nemzett: az első Tarkacsa, a második Jelekh, a harmadik Jutocsa és a negyedik Zalta. Tudnivaló, hogy Árpád első fia nemzette Tevelet, második Ezeleket, harmadik fia nemzette Falicsit, ki most fejedelem, negyedik fia, Zalta nemzette Taksit... Tudnivaló, hogy Tevele meghalt, az ő fia pedig Termacsa, ki mostanában eljőve, mint barátunk Bultzuval, Turkia harmadik fejedelmével és karkhaszával együtt.

A nyugati és szláv források, mint a *Fuldai évkönyvek* (900—901) a magyarok kalandozásairól és más történetekről írnak, amelyekből a magyarok eredetére nem következtethetünk. Hasonlóan mellőzzük ilyen szempontból *Regino krónikáját*, *Thestmar salzburgi érsek levelét IX. János pápához*, *Levél Dado verduni*

püspökhöz a magyarokról és Piligrim passauai püspök levele VI. Benedek pápához 974-ből.

Ennél sokkal érdekesebb a szent Domonkos-rendi Julianus barát jelentése arról az útvjáról, amelyet 1236-ban tett meg. A levelet a vatikáni könyvtárban Dezsericzky József Incze-piarista fedezte fel és 1748-ban bocsátotta közre Budán. Julianus, mint ismeretes, a keletre szakadt magyar testvéreket ment felkutatni, más társaival együtt, akik közül azonban ő egyedül érkezett célhoz. Bolgárországban egy magyar nővel találkozott, aki útbaigazította.

„Meg is találta őket a nagy Ethyl (Etel) folyónál. Ezek látván, hogy ő keresztény magyar, nagyon megörültek jöttének, minden házban és tanyában körülvezették, hűségesen kérdezősködve a királyról s a keresztény magyaroknak, az ő testvéreik országa felől s amit csak beszélt a hitről és egyebekről, figyelmesen meghallgatták, mivel mindnyájan beszélnek magyarul s kölcsönösen megértették egymást. Pogányok; az Istenről semmit sem tudnak (t. i. a keresztények Istenéről), de bálványokat sem imádnak, hanem úgy élnek, mint a vadállatok; a földet nem művelik, ló- és farkashúst s más efféléket esznek, kancatejet és vért isznak.”

A szláv forrásokat is felsorolom:

1. Konstantin (Cyrill) és Method legendája,
  1. egy elbeszélés 895-ből a magyar-bolgár háborúról,
  2. Nestor krónikája, amely megemlékezik a magyarok kijevi csatájáról.

A zsidó kútfők közül az ál-Josephusnak adatait ismertetem (940 körül). Valószínűleg bizánci értesülések szerint tíz olyan népet sorol fel, amely szerinte egymással rokonságban van. 1. Kuzár, vagy kozár; 2. pacziniák, besenyők, pecsenegek; 3. alikansz, olák, állán; 4. bulgár, bolgár; 5. rágbina, varég; 6. turki,

türk, török; 7. búz, úz, kunok; 8. zábuk; 9. ungrik, magyarok és 10. tilmecek.

Végül következnek a hazai krónikák: *Kézai Simon: budai krónikája* (kb. 1300-ból), a *Képes vagy Márk krónikája* (1358-ból), *Thuróczi Jánosé* (1480) és *Anonymus krónikája*.

Sajnos, a magyarok eredetére vonatkozó adataik nem sok történeti értékkel bírnak. Értékesebbek a honfoglalásra, a kalandozás korára, és az első Árpádokra vonatkozó feljegyzéseik, de azok már nem ide tartoznak.

Ősmagyar szokások, büntetések.

Az ősmagyarok korából általában kevés emlékünk maradt fenn. A vérszerződés világít be némiképp az ősmagyar lelkébe. A magyarok kettévágott farkasra, kutyára esküdtek. Eme kezdetleges társadalomban túlnyomó még a vérbosszú. A köz ellen elkövetett bűnököt kegyetlen halállal, vagy rabszolgasággal büntették. A halálbüntetést a folyton harcban élő ősmagyarok karddal hajtották végre.

Kézai Simon krónikás szerint, aki a hadbahívásra nem jelent meg, az karddal kettéhasított. Aki a hadban gyáván viselkedett, a jogközösségből kizárattott, így jártak az augsburgi ütközetből hazatért gyászmagyarok is, akiket a község arra ítelt, hogy „veszítsék el mindenüket, még nejöket és gyermekeiket is s mezítláb járjanak sátorról sátorra koldulva s a nemzeti gyászról énekelve mindhalálíg”.

Szent István királyunk már írott törvényeket adott nemzetünknek, amely törvényekben már részletesen fel vannak sorolva a büntetések is, amelyekkel a bűncselekmények megtoroltassanak.

A büntetések részint visszatükrözni kívánják magát a büntettet, amidőn például a rágalmazónak nyelvét kivágják, a gyújtogatót máglyán megégetik, vagy

megbélyegzők a büntetések, hogy a tettetést hasonló büntett elkövetésében megakadályozzák. Ilyen célból sütöttek bélyeget a hamis tanú arcára, vagy ilyen volt az orr-, vagy kézlevágás is, amellyel az esküszegőt büntették.

A megbélyegzésnek a módját is megírja, amidőn meghagyja, hogy másodízben bűnösnek talált boszorkány homlokára, mellére és lapockái közé a templom kulcsával keresztforma bélyeget süssenek. A nagyszombeni városi múzeumban máig is őriznek egy bélyegzőt, amely kettős akasztófát ábrázolt.

Nyomát találjuk már Szent István korában a hajnyírásnak, megkorbácsolásnak, a szégyenszemre való kikötésnek a templom pitvarába. így büntették a templomban fecsegő és suttogó gyermekeket és közembert.

Megtudjuk, hogy aki vásár- és ünnepnapokon dolgozott, vagy aki elsőízben fajtalanzkodott, azt megverték.

A halálbüntetést karddal, pallóssal hajtották végre. Erre mutat az a rendelkezés, hogy aki valakit karddal megöl, ugyanazzal a karddal végeztessék ki.

A pallos hosszú, kétélű kard, amelyet a büntetés végrehajtója két kézben fogva, csapta le a fejet a törzstől. Amikor később az akasztás általános szokásba jön, pallóssal csak nemes embert és nőt végeztek ki.

A fejtételről igen sokszor találunk említést történelmünkben. Az elítélt vagy térdre ereszkedett és úgy csapta le a hóhér a fejét, vagy fővestőszékre ültették, amelyhez a legtöbb esetben hozzáerősítették az elítéltet. A fővestőszék többnyire egyszerű, közönséges négylábú faszék, vagy mint a Kassa városi fővestőszék, a közönséges alaktól eltérő, keményfából készült súlyosabb alkotmány, amelyhez a halálraítéltet jól hozzá lehet kötni. A fővestőszékeket, összehangzóan a véres cselekménnyel, piros színre festet-

ték. A fejevétel rendesen nyilvánosan történt. így végeztette ki nyilvánosan, mint gonosztevőket, a hatalom sokszor a nemzet nagyjait is. így történt Zrínyi és Frangepán kivégzése is Német-Ujhelyen. Ugyanabban az időben Nádasdy Ferencet már félig nyilvánosan végezték ki a bécsi városházán. A fejevétel sokszor súlyosbítva volt előzetes kézlevágással is, amikor az elítélt térdreereszkedett, kezét pedig a tőkére tette. A hóhér a fejét csapta le, segédje pedig a tőkére tett kezét vágta le.

Szent István elsősorban ama büntettek kiirtását célozta, amelyekre még legjobban hajlott abban a korban a nép, azért csak a leggyakrabban előforduló bűncselekményre írja elő a büntetést. A szokás és a kor szelleme, vagy politikai belső harcok következtében időnkint egész sajátos büntetéseket jegyez fel a történelem. Így I. Béla király a lázadó pogány magyarok Rasdi nevű varázslónőjét éhhalálra kárhoztatta, aki a börtönben aztán kínjában saját húsát rágta le a lábairól s úgy pusztult el.

Szent László törvényei főleg a tolvajokra szabtak szigorú büntetést. Az orrlevágás, a megvakítás, a fél szem kitolása igen gyakran alkalmazott büntetés. A vakítás kétágú villaalakú eszközzel történt, amelyet, amint a történelemből számos esetben tudjuk, előbb megtüzesítettek.

Az istenítélet nemei voltak: 1. az eskü. 2. A tűzpróba, melynél három font izzó vasat kellett meztelen kézzel vinni, vagy tüzes szántóvasakon 6—12 lépést menni. Ha a tűz égetett, az égés bűnöst, s ha nem égetett, az ártatlant jelentette. 3. A vízpróba, mely hideg, vagy melegen használtatott. A forró próbánál a vízből kellett egy gyűrűt kézzel megkeresni, a hideg próba pedig az volt, hogy az előállított kezeilábai összekötvetvén, a mély vízbe így vetették. Ha elmerült ártatlan s ha nem — bűnösnek tekintetett. A hidegvíz próba Szegeden még 1728-ban is használ-

tatott. 4. A párviadal, mely csak nemeseknek engedtetett meg. Általában lóhátról vívták, de ha a férfi nővel vívott, a férfinek derékig gödörbe kellett állni. Ennek utolsó nyoma 1635-ből van. 5. A szent falat próbája. 6. A sorsvetés. 7. A feszület próbája. 8. A szent ostya próbája. 9. A holttest próbája, mit gyilkosság esetén akként használtak, hogy a gyanúst a hullához vitték s ott a testet eskü, vagy átok mellett meg kellett érinteni, amire, ha a test színe változott, vérzett, vagy tajtékzott, a gyanús bűnösnek tartatott. Ez még a XVIII. században is használtatott.

Az istenítéleteket Szent László rendelte el, de már Kálmán alatt csak a püspökségi és nagyprépostsági helyeken foganatosították.

Ha a vétkes valamely egyházba, vagy monostorba menekülhetett, onnan csak a püspök engedelmével lehetett kivinni, de halálra, vagy csonkításra csupán a rablók és felségsértők ítéltettek.

Szent László törvényeiben találjuk meg az akasztást is, bár az akasztás kivégzési módja Kézai szerint már az ősmagyaroknál is előfordult. A szolgát már a második lopásért felakasztották. Az akasztást a legrégibb időkben bizonyára élőfákon végezték. Van is erről két igen régi írott adatunk a XIII. század végéről és a XIV. század elejéről. A fából ácsolt egy- és többágú akasztófa később jött használatba. Az egyágú akasztófát kell régebbinek tartanunk, mint a két-, három-, vagy négyágú akasztófát. Később szokásba jöttek a kőből épített akasztófák, melyek szintén két-, három-, vagy négyágúak voltak. Ezek a régi akasztófák, mikor a kivégzések nyilvánosan is történtek, nagyon magasak voltak, hogy messze vidéken láthatók legyenek s annál inkább elrettentésül szolgáljanak, mert a hullát is bizonyos ideig rajtuk hagyták.

Az elítéltet létrán, vagy akasztóhámban csigán szállították fel s úgy dolgozott fenn a hóhér. A hullát többnyire az akasztódomb tövében ásták el. A fallal

körített akasztófánál az is szokásban volt, hogy a falakon belül volt terület közepén ajtóval elzárt mély gödröt készítettek és ide dobták be a hullát.

A ma használt alacsony oszlop-akasztófa már alig több 2 méter magasnál. A tetején egy horogszeg van alkalmazva. Erre erősíti a hóhér a nyakba vetett hurkot. Alacsony zsámoly és egy létra egészíti ki az egész alkotmányt. A kivégzés zárt helyen történik.

Ugyancsak már Szent László törvényei említik meg a kalodába zárást is. Aki a börtönt megszegte, annak 12 napig kalodába zárva kellett kenyéren és vizén böjtölnie. A kalodának többféle alakja maradt reánk. A nyaklókaloda, vagy hegedű a községekben a legújabb időkig igen gyakori büntetőeszköz volt, amely főképp a bűnös megszégyenítésével igyekezett célt érni. A nagyobb nyílásba került a nyak, a két kisebb nyílásba kerültek a kezek. A kaloda végét azután rendesen lakkal zárták le és sokszor a lopott holmit is ráaggatták a gyereksereg hahotájára és dobszó kíséretében kellett a bűnösnek a falun végigvonulni.

A kalodába zárt ember vagy feküdt, vagy háttal a falnak támaszkodott. Kezdetben, mikor még börtön nemigen volt, a kalodabazárás a szabadságvesztés büntetését pótolta. Majd megszégyenítő büntetés, máskor a büntetés súlyosbítására alkalmazzák. Thököly Imre is kalodába volt zárva a fogságban és ezen kívül még nehéz rabláncsal hozzá volt láncolva börtöne falához.

A lábkaloda súlyosabb változata az alacsony kez-es lábkaloda, amilyen Vöröskő várának uradalmi börtönében ma is látható. A lábakat, miként az egyszerű lábkalodában, két ácsolt keményfa padló között fogták be, a kezeket pedig vasrúddal zárták le.

Szent László király korában voltak szokásban az istenítéletek is. Az istenítéletek tulajdonképpen nem voltak büntetések. Az istenítéleteken a vádlott az ítélelhozatal előtt ártatlanságát igyekezett bizonyítani,

alávetvén magát a tüzesvaspróbának, vagy forróvíz-próbának. A tüzesvaspróba abból állott, hogy a vádlottnak egy darab tüzesvasat néhány lépésnyire kellett vinnie, vagy több megtüzesített ekevason kellett mezítláb végigmennie. A forróvízpróba alkalmával pedig forróvízbe kellett nyúlnia és abból gyűrűt, vagy kavicsot kivennie. Ha nem égette meg a kezét, ártatlannak nyilvánították, ha seb volt rajta, akkor mint bűnöst elmarasztalták.

Kálmán király idejében már valamivel enyhébbek voltak a büntetések, bár a tolvajlás rendes büntetése gyanánt a kegyetlen megvakítást rendeli.

Az eljárás alatt szokásba jön a kínvallatás, amellyel legelőször Zsigmond király korában találkozunk a körmöcbányai pénzverők elleni bűnvádi perben. Szokásba jön azonban a halálraítéltnek a kivégzés előtt legkülönbözőbb kínokkal való gyötrése is.

Így végezték ki válogatott kínzások közepette Dózsa Györgyöt is. Legelőször cigányokkal vasból királyi széket, pálcát és koronát készítettek s ezeket izzóvá téve, Dózsát meztelenül beültették a székbe, a pálcát a kezébe adták s fejébe nyomták a koronát.

Ezután kiéheztetett társait kényszerítették, hogy egyenek vezérük húsából, akik közül sokan csípővasakkal csakugyan megszaggatták őt s ettek húsából.

Igen régi s úgy a középkorban, mint a későbbi korban a parasztnál gyakorta használt büntető eszközünk a deres. A deresen hajtották végre a testi fenyítést bottal, korbáccsal, kancsukával, vagy lapáttal.

A deresnek számos alakja maradt reánk. Kezdetben egyszerű példa volt. A kegyetlen ütések azonban heves fájdalmakat okoztak s ha valaki bárminő megadással is viselkedett, mikor a deresre került, az ütések alatt ösztönszerűleg is védekezett. Szükséges volt tehát az elítéltet a dereshez hozzáerősíteni, hogy minél kisebb ellenállást fejtsen ki. Így jöttek létre idő-

vel a deresnek különféle alakjai. Rendszeresen a kezeket, lábakat és derekát erősítették meg a dereshez láncsal, vassal, vagy járomszerű alkotmánnyal. A lőcsei deresen a fej számára is találunk helyet. Szokás volt egyes helyeken az elítéltet előbb a községen végig-hurcolni, amit az úgynevezett kerek deresen végeztek. A nőt is deresre húzták, mint ezt a pozsonyi múzeumban őrzött 1787-ből való kép ábrázolja.

A kerékbetörésnek több módja ismeretes. És pedig az elítéltet kerékbefektetve és rákötözve vasbottal törték össze és törték bele a kerék küllői közé az elítélt tagjait. Vagy a földre, vagy a fahasábokra fektették és a súlyos kerékkel úgy törték össze a bűnös tagjait. A kerékben sokszor tenyérszerű széles vaspengé volt alkalmazva, amellyel mintegy összevagdalták az elítéltet. Nem kevésbé kegyetlen kivégzési mód volt a karóbahúzás, amellyel történelmünkben szintén találkozunk.

Szokásban volt, hogy ha több bűnöst ítéltek el, azokat más és más halállal büntették, kik sokszor egymás halálos vergődését is kénytelenek voltak végignézni.

Az egyiket lefejezték, a másikat karóbahúzták, felakasztották, vagy kerékbetörték. A kivégzetteknek sokszor elvágták fejét a törzstől s magas oszlop tetejére tűzték. Az ilyen szégyenoszlopból lett a későbbi és általánosan használt pellengér, amelynek sok emléke maradt és áll fenn még napjainkban is.

A pellengér, amelyet leginkább kőből, téglából építettek, többnyire a piacon, a templom vagy község-háza közelében állott, amerre a község lakói a legnagyobb számban szoktak megfordulni. Akit szégyenszemre kiállítottak, rendszeresen hozzá is erősítették a pellengérhez, azért a pellengéren többnyire még néhány nyakvas és kézvas is volt.

Szokásban volt az is, hogy a pellengérben lévő nyakára nem ritkán 20—30 kg súlyú követ akasztottak.

Máskor szégyentáblát akasztottak a nyakára. Az ilyen szégyentábla többnyire alkalmi jellegű volt. A gyakrabban előforduló bűncselekményekre egy és ugyanazon szégyentáblát alkalmazták. Sokhelyütt a botozást is a pellengérnél hajtották végre. A faoszlophoz, kőoszlophoz való kikötés, vagy megvasalás, vasgolyóhoz való láncolás szintén ismert módja volt a pellengérnek.

A pellengérnek más módja volt még a szégyenketrec. Az ilyen ketrec falécekből, vagy vasrudakból készült s így átlátszó rácsozata volt. Ide szokták „az éjjeli csendzavarókat és nyilvános botrányt elkövetett egyéneket, továbbá a kerti, mezei és vásári tolvajokat bezárni és a köznap bámészkodásának kitenni”.

De ezekkel koránt sincsenek kimerítve azok a büntetések, amelyeket a városi jogok őriztek meg. A meg szégyenítés legváltozatosabb módjait találjuk, amelyekkel a közönség gúnyjának, hahotájának tették ki a bűnöst.

Kivégzések nemei voltak még hajdan a megégetés, a fejevétel, a keréketörés és kaszatömlöc. A két utóbbit a rémes tettűekre alkalmazták.

A kaszatömlöc téglából kútalakra készült mélység volt, melynek oldalaiba éllel felfelé kaszák voltak erősítve. Ide fejjel lökték a meztelen bűnöst, kit míg leért, a kaszák szétdarabolták.

A vesszőzés úgy hajtatott végre, hogy a századot szemben egymástól ölnyi távolságban állították fel. E sorfal között kellett az elítéltnak annyiszor, amint ítélete kiszabta, meztelen háttal végig-végigsétálni, ki nek hátára aztán társai áztatott nyírággal, teljes tehetőségük szerint voltak kötelesek ütni, mert ha a tiszték kedvezést vettek észre, a kedvezőt megpálcáztatták. Ha az elítélt a rászabott pálcázás alatt meghalt, a még hátra maradt pálcáutést a halotton is végrehajtották.

Ilyen volt a fa-lóra, vagy fa-szamárra való ültetés.

A bűnöst néhány óra hosszat, vagy továbbra is falóra ültették és utána számos esetben meg is verték. A Szent István korában szokásban volt haj- és szakáll-lenyírásokkal ugyancsak a városokban is találkozunk. A megvesszőzés, kiseprűzés, a szalmakoszorúval való megkoszorúzás szintén gyakorta alkalmazott büntetés. Ha nem is nagy leleményességre vall, mindenesetre azonban a kor szándékainak szintén jól megfelel a pacalvetés. A kicsapongó, kikapós nőket szégyenítették és büntették meg úgy, hogy pacalt vetvén a nyakába, a városból kiűzték. Sokkal jobban fejezte ki az a büntetés az elkövetett bűnt, amidőn a bűjnapokon sonkát evőt arra ítélték, hogy „pénteken a sonkát kössék a nyakára” és úgy álljon három óráig a tanácsház ajtajában.

Betyárok.

A gonoszabb hajlamú betyárok közül nőtték ki magukat a haramiák. Ezek közé számítható a rémregényekben lovagiasnak feltüntetett Rózsa Sándor is. Rózsát némelyek az Alvidéken, 1848-ban a szabadságharc alatt a rácoktól való rablásaiért képzelték hősnek, de ez éppen úgy illeszthető reá, mint az akkor N.-Becsikereken működő hóhérra, kit pedig senki sem tisztelt így meg. De lássuk, milyen volt a valóságban a híres betyár: Rózsa középtermetű, nagyon egyszerű, szótlán, durva ember volt. Egyszerű volt külseje is, mert guerilla vezér korában a szegedi alsóbb néposztály által viselt öltönyökben járt, de csizmaszárából ekkor is kilógott a zsványkés nyele. Foglalkozása itt abból állott, hogy az öregekre és asszonyokra hagyott falvakból éjszakánként elrabolta a barmokat, melyeket tőle táborunkban előre meghatározott áron átvettek. Csapatjának létszáma változó volt, mert akik a vitézéletet megunták, vagy vezérökkel meghasonlottak, éjjelenként szökdösni szoktak.

A puszták fiai általában szőrtarisznyát viseltek, melyben féltettebb tárgyaikat hordták. Ezen huszár-tarsoly nagyságú tarisznya valószínűleg a lobogó inggel, gatyával és szűrrel együtt Ázsiából jött velünk.

E tarisznyát használja a nép is és pedig úgy, hogy a lovasok a nyereg kápájába, a gyalogosok pedig a nyakon átvetve viselik. Használatban volt a gyufa fel-találása előtt a vászontarisznya is, mit a török világ-ban elsajátított dohányzáshoz szükséges acél, kova, tapló kéznéltartása végett hordtak, de hogy ugyan-ekkor e célra a szűrt is használták.

A szőrtarisznyát a nép szeredásnak, a vásznat pe-dig bakónak hívja.

Szokásban volt a halászoknál és koldusoknál a ket-tős tarisznya viselete, melynek egyik fele elül a mellre, a másik pedig a háton csüngött s ez okon átalvetőnek neveztetett.

Katonafogdosás és toborzás.

A fogdosás az országban mindenütt egy időben hajtatott végre. A fogdosok a községi előljárók vol-tak, kik minthogy a nemesi kúriákon lakó cselédek-hez nem nyúlhattak, a vagyonosokat pedig kímélték, néhol a szegényebb osztálybelieket fogták össze.

Lehetett tehát e téren visszaélés, de az igazság az, hogy ekkor többnyire a falu rosszait fogdosták össze, kik ha lehetett, megszöktek és betyárok lettek.

A fogdosást később a tíz évre való sorozás vál-totta fel.

A sorozáson kívül e korban a katonaságot még a verbunk (toborzás) által szaporították. Toborzó-helyek a nagyobb városokban voltak, hol kivált vásá-rok alatt a csapszékekben és az utcákon a toborzó katonák bor, zene és tánc mellett csábították az ifjakat a gyöngyéletre. A toborzók egy deli tizedes és három-

négy jó táncos közlegényből állottak és körbe úgy táncoltak, hogy a kör közepén mindig a tizedes kevélykedett.

Az a legény, ki a verbunk borát megkóstolta, vagy megengedte, hogy fejére csákót csapjanak, az katona lett, mert az többé csábítóitól nem menekülhetett. Így szaporodott a katonaság, a kicsapott deákok, korhely iparossegédek és az olyan falusi legényekből, "kik vagy szerelmükben csalatkoztak, vagy olyan hibába estek, melyért lakolniuk kellett volna. Menhelye volt ez az utóbbiaknak, mert aki így katona lett, azt a polgári életben elkövetett bűnökért nem büntették és a főbenjáró bünteteket kivéve, a polgári hatóságoknak át nem adták.

Görög keletiek, mohamedánok és zsidók a honfoglalók között.

Hogy Szent István és utódai a rablókalandokat kedvelő pogány nemzettel a szelídebb életmódra vezető keresztény hitet igyekeztek elfogadtatni, csak helyeselhetjük, de alig csalatkozunk, ha azt hisszük, hogy e térítés a nemzet irtása nélkül, szelídebb módon is ne sikerült volna!

Feltevésünket igazolja az, hogy a magyarok már Róma beavatkozása előtt önként kezdtek görögkeleti hitre áttérni. E beavatkozás előtt tért át Konstantinápolyban két magyar főúr, Bulcsú és Gyula, kikkel azon Hierostheus nevű térítő is hozzánk jött, ki aztán püspökké lett. Ez időben tért át egy harmadik főúr, a csanádi Achtum is és midőn Géza herceg Görögországból az ajándékkoronát hozta, görögkeleti térítő papokat is hozott magával.

Hagyomány szerint, mikor a római katolikus hit uralkodó vallássá lett és papjai a hatalmat magukhoz ragadták, a görögkeleti hitű ősök részint katoliku-

sokká lettek, részint a tömegesebb hasonhitú oroszok közé vonultak.

Azt, hogy őseink elsőben görögkeleti hitre kezdtek áttérni, legjobban igazolja az a tény, hogy a nép a görögkeleti hitűeket ma is ő-hitűeknek nevezi.

Tévedés azt hinni, hogy a honfoglalók mind vallástalan pogányok voltak, egy részük, különösen a csatlakozott kunok, a mohamedán vallás hívei voltak, de igen számosan, különösen a kazároktól kivált kabar törzs nemesei és vitézei — zsidó vallásúak voltak. Ezek a zsidók azonban nem tudtak héberül és mint egyenrangú harcosok és kalandozó vitézek a szombatot sem tartották és nagyrészüik később a többi vallástalan és mohamedán magyarral együtt felvette a római katolikus vallást. Nagy számukra mutat a sok helység- és családnév is, amelyek még a honfoglalás-korabeli időkből maradtak ránk.

A pogányok megtérítése.

Első megjelenésüket körülbelül az ősvallás erőszakos kiirtása idejére vihetjük vissza. A honfoglaláskor a győzőké lett a föld, s amely vidéket egyes nemzetiségek megszállottak, ott a főbb tisztséget a nemzetiségfők viselték. Ezek az ősvallás követői voltak, de a keresztény hit terjesztői e vallásnak még emlékeit is úgy kiirtották, hogy arról csak idegen írók után tudunk valamit. Görög írótól tudjuk, hogy őseink a tüzet, vizet, levegőt és földet tisztelték, de csak az Istent imádták, kinek jóstehetséggel megáldottaknak hitt papjaik, a Táltosok által vizek mellett, sövényvel kerített helyeken lovakat és más állatokat áldoztak.

Arab írók szerint a magyarok részint tűz-, részint bálványimádók voltak, halottaikat elégették és szellemimádók voltak.

Szent Istvánt előzőleg a görögkeleti hit kezdett hoz-

zánk átszivárogni, és ez a hír, de kivált annak híre, hogy a görög császár István vezérünknek királyi koronát küldött: a római szentszékét arra ösztökélte, hogy itt a római katolikus hit érdekében minden lehetőt megtegyen.

Ez annál könnyebben sikerült, mert már Szent István német eredetű neje római katolikus hitű volt és mert a Szentatya, a görög ajándék ellensúlyozására, Szent Istvánnak nemcsak értékes koronát küldött, de az 1000-ik év március 27-éről kelt bullájában Istvánt, a vezért, Magyarország királyának nyilvánította.

Mikor a papok védelméről kellőképpen gondoskodtak, István király nevében a következő törvényeket hirdették ki:

Aki vasárnap ökörrrel dolgozik, ökrét vegyék el és adják a hely lakóinak. Ha valaki lóval dolgozik, azt is vegyék el, de egy ökörrrel megválthatja. A tűzörzöket kivéve mindenki köteles vasárnap templomba menni s aki elmarad, azt nyírják és verjék meg.¹ Aki pénteken húst eszik, az sötét tömlöcbe vettessék. Aki a papnak bűnét meg nem vallja, szertartás nélkül temetendő és ha rokonai nem hívtak hozzá gyóntatót, a rokonoknak böjtölniök kell. Aki a keresztyén hit ellen vét, a püspök ítéljen felette s ha ellenszegül, a királyi bíróságnak átadandó. Köteles mindenki a lelkiatyákat még élete feláldozásával is megvédelmezni.²

A kihirdetés után kezdtek a papok, a várföldek lakói oltalma alatt a nemzetségek földjén családonként külön sátrokban tanyázó s vagyonközösségekben élő

¹ A tűzörség ilyen nagy kihangsúlyozása azt mutatja, hogy őseink még ekkor az acél-kova használatát nem ismerték és ha az egymástól távol tanyázó valamely családnál a tűz kialudt, azt nagy fáradtsággal, két száraz fa összedörzsölésével tudták ismét felgyújtani, mely okból minden családnál vagy faluban állandó tűzörzöt tartottak.

² A papok még Mátyás korában is egyházi öltönyeikben házról-házra jártak s ahol az előttük vitt keresztet nem kellő tisztelettel fogadták, viselkedéseért az illetőt megbüntették.

ősvallás követőihöz térítés végett jární.³ A várföldek lakói ügyeltek a törvények áthágóira is. Ezeket az idegeneket a magyarok még századok múltán is gyűlölték.

Szent István uralkodása alatt és azután még sokáig belzavarok voltak, melyek az erőszakos térítésen kívül azon okból keletkeztek, mert István és utódai a lázongók földjét, az egyházfők, szerzetesek és jövevényeknek annyira eladományozták, hogy ezek miatt a honszerzők utódai sok helyen szolgálkává lettek. Ekkor lettek birtokosok Biharban a János lovagok, kiknek Szent Jánoson, a Kutasnak a Körösből való kiszakadásánál erősségük is volt. Ekkor nyert szintén Biharban nagy birtokot a jövevény Pázmán lovag is, kinek Bartal szerint nagy része volt az eféle dolgok tanácslása és végrehajtása körül.

Dacára az erőszakosságnak, a hittedjesztés oly lassan haladt, hogy például Biharban csak Szent Lászlónak sikerült a katolicizmust megerősíteni. Jelentős akadálya volt az új hit terjedésének az is, hogy az itt-ott titokban megmaradt táltosok a népet lázították.

Az elégületlenség 1046-ban tört ki nagyobb mértékben. Ekkor az elégületlenek a Csanádon tartott gyűlésükből az Oroszországból segélyhadat vezetett trónkövetelő Endre herceg elé követeket küldtek s pártoltatásuk esetén segélyére ajánlkoztak. A felkelők a beeli Vatha vezérlete alatt Abaujvárnál találkoztak a herceggel és útjukban a papokat és idegeneket leöldösték. Ezen tetteket Endre sokáig elnézte, midőn azonban a felkelők segélyével trónján megerősö-

”³ A keresztes haddal itt járt, Freitingeni püspök, még 1146-ban úgy emlékszik hazánkról, hogy itt a házak nádból vannak építve, a nép pedig nyáron át szabadban, sátrakban tanyázik, de azért résztvesz a közügyek feletti tanácskozásokban és míg a nemes fejenkint, a nép tíz fő után száll táborba.

sődött, Gellért püspök kivégzésekor megsokalta a történeteket és szétvetette őket.

Endre királynak hosszú időn át nem lévén reménye trónörökshöz, Béla öccsét bízta a korona öröklésével, de midőn fia született, megbánta ígétét s hogy fia számára a trónt biztosítsa, fiát, Salamont, öt éves korában megkoronáztatta és egy német hercegnővel eljegyezte.

Ekkor Bélának hízelgői azt súgták, hogy Endre az élete ellen tör, mely hírre Béla Lengyelországba menekült s midőn az onnan hozott három lengyel dandárhoz a Vatha fia János vezérlete alatt nagyobb számú ősvallású magyarok is csatlakoztak: Endre seregét két ütközetben legyőzte. Az utóbbi csatában elesett Endre is s így Béla 1060-ban magát akadálytalanul megkoronáztatta. Ekkor a pogány magyarok a fejevári gyűlésen azt követelték, hogy ezentúl pogányul élhessenek, a papokat és tized dézsmásokat pedig büntetlenül kivégezhessék. Béla ekkor három napi gondolkozási időt kért, mely idő alatt katonáit titkon összegyűjtötte s azokkal a semmi veszélyt nem sejtett elégületleneket részint levágatta, részint szétűzette. Ezután kihirdette, hogy a hazában mindenki Krisztus hitére térjen és Szent István törvényei szerint éljen.

Ezek a menekültek, akik otthonaik közelében a kereszténység ellen vétettek és emiatt megtorlástól tarthattak, csavargókká lettek s nagy valószínűség szerint ezek lettek a nép által pártolt első betyárjaink, vagy szegénylegények. A magyarok térítése különben évszázadokat vett igénybe, mert a nép a papságot az idegenből jött, gyűlölt lovagokkal azonosította és legfeljebb csak a kényszernek engedve hagyta el őseinek pogány hitét.

A hónapok magyar nevei.

Bár nem tartozik szorosan a történelemhez, érdekesnek találom felsorolni azokat a próbálkozásokat, amelyeknek célja volt, hogy idegen, latin elnevezésű hónapjainknak magyar neveket adjanak. Mint alább láthatjuk, ez elnevezések közül nem egy nagyon találó és kedves hangzású.

Erdős Szilveszter:

Főhó,
Fagyhó,
Fűhó,
Kinyílóhó,
Előgyümölcsőhó,
Kaszáláshó,

Aratóhó,
Szőlőérlelőhó,
Szőlőszedőhó,
Borvetőhó,
Borlátogatóhó,
Viganlátóhó.

Rumy Károly:

Fő, vagy hideghó,
Olvasztóhó,
Fő, vagy bimbóhó,
Kinyíló, vagy csírázóhó,
Virág, vagy gyönyörhó,
Kaszáló, vagy szénahó,

Hév, vagy aratóhó,
Szőlőérlelőhó,
Gyümölcs, vagy őszhó,
Borhó,
Kődhó,
Havashó.

Baráti Szabó Dávid:

Zuzorős,
Enyheges,
Olvános,
Nyilomos,
Zöldönös,
Termenes,

Kalászosos,
Hevenes,
Gyümölcsönös,
Mustonos,
Dudoros,
Fagylós.

5. József (Jászberény):

Fő, vagy víghó,
Síkhó,
Enyhó,

Gőzhó,
Zöld, vagy reményhó,
Kapahó,

Kecstönös,		Vetönös, vagy Őszhó,
Kaszálnos, vagy Sarlónos, Csürtönös, <i>Sztrokay:</i> Föhó, Szánhó, Bőjthó, Lanyhás, Kacshó, Szénás, <i>Kőszegi Rajnis József:</i> Vízöntő Hava, Halak Hava, Kos Hava, Bika Hava, Iker Hava, Rák Hava,	Nyárh	Sotolnos Dudoros, Fagytönös, vagy Télhó Sarlós, Csürnök, Sajtos, Magnó, Őszhó, Véghó. Oroszlán Hava, Szüz Hava, Mérték Hava, Skorpió Hava, Nyilas Hava, Bak Hava,

Naptári magyar elnevezések:

Boldog Asszony Hava, Böjt elő Hava, Böjt más Hava, Szent György Hava, Pünkösöd Hava, Szent Iván Hava,	Szent Jakab Hava, Kis-Asszony Hava, Szent Mihály Hava, Mindszent Hava, Szent András Hava, Karácsony Hava.
--	--

**Árpádházi trónkövetelő
a 19. században.**

Crouy-Chanel Claudius Ferencnek Bagel d'Urfé Máriával kötött házasságából született 1793 december 31-én Crouy-Chanel Ferenc Claudius Ágoston, az utolsó magyar trónkövetelő. A royalista érzelmű apa, aki emigrációban élt, fiát a köztársaság elleni

tüntetésből a külföldön megtelepedett Nobel Dauphinoise Armé de Bourbon-ba, majd később a Légion de Mirabeau Armée de Condé-be vétette fel. 1805-ben az ifjú már angol szolgálatba lépett, ahol 1807-ben hadnaggyá lép elő, de a következő esztendő már Franciaországban találja, ahová tanulmányai folytatása céljából érkezik, de a politikától távol tartja magát. Grenoble-ban látogatja az akadémiát ^s 1813-ban Párizsban elvégzi a jogot. Ezekben az időkben bukik meg a nagy Napóleon császársága, és az ifjú az elsők között jelentkezett abba a csapatba, amely az ország határán várta a visszatérő királyt. XVIII. Lajos hálás is volt'ezért és az ugyancsak visszatért Crouy-Chanel Claudius Ferencet, Ágoston apját, kitüntetéseiivel halmozta el és kitűnő álláshoz juttatta. Maga Ágoston 1816-ban ezredessé lép elő és megkapja a máltai keresztet és a Szent Lajos rendet. Ezután évekig járja Európa országait és a viszonyokat tanulmányozza. 1821-ben részt vesz â görög szabadságharcban és ettől kezdve nem tud megbékélni a fennálló viszonyokkal más országokban sem. 1823-ban már Spanyolországban van és barátságot kötött Erro pénzügyminiszterrel, akit meglepett bátor terveivel. Ágoston nagy beruházásokkal igyekezett segíteni a spanyolokon és ezért Párizsban hatalmas összegű kölcsönöket szerzett Spanyolország számára. Ezért egy millió frank tiszteletdíjat kapott, ami óriási összegnek számított abban az időben. Mindjobban belemelegedett a spanyol ügyekbe és később már a saját vagyont is spanyolországi posztógyárakba fektette, majd új tőkéket mozgósított. Bár sokan óvatosak voltak bizakodó üzletei miatt, Párizsban pénzügyi tekintélynek tekintették, akinek szalonja hangadó volt a társasági életben. Később, miután a közbeeső idő különböző politikai vállalkozásokkal telt el, a spanyolországi vállalkozások megbuktak és Ágoston a szomszédos Portugáliába tette

át működése színhelyét. Itteni kedvezőtlenül végződött vállalkozása után Rómába ment, ahol a pápa nagyvárakozással fogadta, mert Rómában tőle várták, hogy a pápai állam pénzügyi helyzetét megjavítsa. Mikor ez ügyben Párizsban járt, hogy újabb pénzcsoportot hozzon össze a pápai állam szanalása érdekében, egy sajnálatos tévedés folytán, teljesen ártatlanul, kellemetlen bűnügybe keveredett, ami miatt rövid ideig tartó fogságba is került. Csakhamar sikerült magát tisztázni és teljes elégtételt kapott, de ez az idő elegendő volt ahhoz, hogy olaszországi tervei halomra dőljenek. Ezután hat éven keresztül, 1838-ig nem is foglalkozott politikával. 1839-ben ismét fogságba került, mégpedig feleségével együtt, összeesküvéssel vádoltan. Ismét sikerült igazát bebizonyítani és ettől kezdve bizalmasává lett Lajos Fülöpnek, akinek kiváló és eszes nővére, Adelaide, Ágoston marquist nagyon kedvelte. Sok szolgálatot tett Lajos Fülöpnek, aki vele intéztette bizalmas természetű ügyeit. Ilyen ügyekből kifolyólag szoros összeköttetésbe került a pápával is, aki hálája kifejezéséeként a következő tartalmú okiratot küldötte meg neki: „Ágoston magyar hercegnek, Crouy-Chanel párizsi marquisnak” leányait, Erzsébetet és Franciskát római polgárnőkké fogadta, ami különösen nagy kitüntetés-számba ment. 1848-ban IX. Pius a Nagy Szent Gergely Rend nagykeresztjével is kitüntette. Lajos Fülöp elüzetésével meghiúsultak Ágoston herceg olaszországi vasútépítő tervei is és életében új fejezet kezdődik. Mikor Napóleon Lajos herceg, mint elnök átvette a hatalmat Franciaországban, azonnal magához hívta régi barátját, Ágoston herceget és nyugdíjat szavaztatott meg neki, amelyet azonban saját pénztárából folyósított. Mikor a herceg III. Napoleon néven császár lett, hazája pénzügyeinek rendbehozásánál és ipari fejlesztésénél mindenben kikérte Ágoston herceg véleményét. 1858-ban Napoleon

Cavour szardíniai miniszterrel szövetkezett Olaszország felszabadítására a szabadság ellensége, Ausztria ellen. A küzdelem annál könnyebbnek látszott, mert nemcsak az elfoglalta tartott olasz tartományok népének segítségére, de a leigázott Magyarország felkelésére is számítottak a szövetségesek. Napoleon tisztaban volt a magyarországi helyzettel és ezért állandó összeköttetést tartott fenn az emigrációval. Gróf Telekivel tárgyalt ez ügyben, aki a választ Kossuth-tól tette függővé, akit viszont Napoleon nem kedvelt. Ugyanekkor azonban a francia császár más módot is választott tervei kivitelének sikeréhez. A császár egyenes biztatására és szavára Crouy-Chanel Ágoston herceg elindult, hogy Magyarországra és az osztrákok által megszállva tartott Estére trónigényét a világnak bejelentse. Kossuth eleinte nem törődött az ügygel. Tisztán személyi vállalkozást látott benne, aminek szerinte nem lehetett befolyása a történelemre. Úgy vélte, hogy nélküle Magyarországon ilyen korszakalkotó kérdést nem oldanak meg, ő pedig a vállalkozást ellenezte és annyira nem törődött vele, hogy nem vette, vagy nem akarta észrevenni a vállalkozás mutatkozó kezdeti sikereit, amelyek az emigráció nagy részét szembefordították magával a vezérrel, Kossuth-tal is.

1859-ben tehát Crouy-Chanel Ágoston herceg pénzzel bőven ellátva, megjelent Olaszország akkori fővárosában, Turinban, ahol igen nagy feltűnést keltett. Kossuth is ezidőben tette át ide főhadiszállását, hogy minél közelebb legyen hazájához az esetleg bekövetkezendő eseményeknél. A herceget kellő tisztelettel hallgatta meg, figyelemmel kísérte terveinek előadását és származásának történetét, amire Kossuth még igen élénken emlékezett abból az időből, amikor ezt az ügyet 1844-ben a magyar országgyűlés is tárgyalta. Ez az időpont és maga az országgyűlési határozat is annál fontosabb volt Ágoston hercegre,

mert ekkor jelentkezett a család először Magyarországon és vett tudomást a család bejelentéséről, amellyel Árpád-házi származását bizonyította. Ágoston hercegnek volt ugyanis egy fivére, Henrik gróf, aki Duisburgban 1799-ben született és 1821-ben elvette Csicsakov orosz admirális lányát, Júliát. Henrik gróf gyakran utazgatott együtt bátyjával, akinek tervei végrehajtásában segédkezett. 1844-ben Londonból Magyarországra költözött és Pécelen nemesi birtokot vásárolt. Ugyanez évben, már mint magyar birtokos a vármegyékhez fordult, hogy ismerjék el az Árpádoktól való származását és ismerjék el magyar honpolgárnak. Miután honpolgárrá választották, Henrik gróf az ügyet az országgyűlés elé terjesztette. A kérelmet, a hivatkozott oklevélmásolatok kíséretében József nádor, véleményadás és tudományos megállapítás végett Fejér Györgynek adta át, aki azonban a kérelem jogosságát nem ismerte el. Komárom vármegye azonban pártját fogta Henrik grófnak és azt kérte az országgyűléstől, hogy Henrik gróf és családjának adja meg a jogot az öröklött felsőházi tagságra. Az alsóház, két szó ellenében a kérelmet teljesítette, a törvényjavaslat azonban a felsőházban nem ment keresztül. A szabadságharcot megelőző heves politikai viharokban aztán az ügyről megfeledkeztek és „23 magyar király leszármazóját” nem ismerték el honpolgárnak. Kossuth, aki minderre jól emlékezett, azzal tért ki a válasz elől, hogy forduljon a herceg egyenesen a magyar nemzethez, az van hivatva dönteni hasonló kérdésekben. Kossuth nemcsak azért volt Ágoston herceg ellen, mert maga köztársasági párti volt, hanem azért is, mert inkább olyan megoldást szeretett volna, ahol a király, hatalmas, erős ember, megfelelő barátokkal, aki országának segítségére tudna lenni. Ezt azonban nem látta Ágoston hercegeben megtestesülve. A herceget azonban ez a fiasco egyáltalában nem kedvelenítette el. Innen Svájcba sietett, hogy

ügyének Klapka tábornokot megnyerje. Mivel a tábornokot nem találta Genfben, utána utazott Parisba. A herceg megnyerte Klapka tetszését, aki — talán a francia kormány nyomására — olyan értelmű kiáltványt bocsátott ki, amely szerint a Crouy—Chanel-féle jogigényt a magyar trónra elismeri. Beleegyezett abba is, hogy a herceg Turinban telepedjen meg, onnan szervezze mozgalmát, de ő is kijelentette, hogy a végső döntésre csakis a magyar nemzet hivatott. Egyben Klapka elfogadta az emigráció részére felajánlott anyagi segítséget, de kijelentette, ragaszkodik ahhoz, hogy a herceg, amennyiben az emigráció ügyének ártalmára lenne, székhelyét Turinból máshová tegye át. Mikor Ágost herceg Klapka nyilatkozatával ellátva Turinba bevonult, Kossuth elhagyta a várost.

A trónkövetelő a Hotel de Bretagne-ban rendezte be főhadiszállását, egy olyan udvartartást, amelyen egy valódi trónkövetelőhöz méltó. Klapka állásfoglalása után a magyar emigráció tömegestől sereglett a megnyerő herceg köré. Pulszky és családja mindennapos vendégek voltak nála. Az arisztokráciát báró Nyáry Albert képviselte, aki odaadó híve lett a hercegnek. Ő gyűjtötte az anyagot a trónkövetelési perhez.

Magában Magyarországon a közönségnek nem igen volt alkalma, hogy ezekről az eseményekről tudomást szerezzen. A cenzúra, az elnyomatás, a közelmúlt véres emlékei uralkodtak a közhangulat felett s nem tudunk róla, hogy a trónkövetelőnek kiterjedt titkos szervezetet sikerült volna az országban létrehozni. A mindmáig rejtélyes háttérű Almássy-féle megmozdulás az egyetlen, amelyről valószínű, hogy Ágoston herceg is szerepelt terveinek véghezvitelében. A Crouy család létezéséről Koppi Károly pesti egyetemi tanár jelentetett meg kis könyvecskét, 1790-ben Bécsben. Felsőbb rendeletre Schwartner Márton már a következő évben cáfolatot jelentetett meg, majd végre

1848-ban Érdy János akadémiai tag szállt síkra a család származásának hitelessége érdekében. Hasonlóan nyilatkoztak: Timon Sámuel, Szegedy, Palma, Katona, gr. Majláth, Holéczy, Keresztúri. Henrik gróf sohasem pártolta bátyja trónkövetelési mozgalmát, amiért bizonyos feszültség is fellépett közöttük. Sokkal nagyobb feltűnést okozott azonban Ágoston herceg fellépte magában Olaszországban, ahol Este ironját követelte magának. A magyar légió, amely az 1848-as szabadságharc után odamenekült magyar honvédekből és tisztekből állt, rövid idő múlva teljesen a herceg mellé állott. Könyvek jelentek meg, újságok írtak a herceg programjáról. A mozgalom határozottan emelkedő irányzatot mutatott. 1861-ben Ágoston herceg I. Ferenc József császárhoz levelet intézett, amelyben bejelenti a magyar ügyekbe való beavatkozási szándékát. Most már nemcsak a magyar emigráció csoportosult a turini udvar körül, hanem itt adtak egymásnak találkozókat az olasz, francia és lengyel elégedetlenkedők is. A hetven éves herceg ekkor fejtette ki a legnagyobb tevékenységet. Tárgyalt, utazott, szervezett, tanulmányokat írt és újabb barátokat szerzett. Igen ám, de terveinek sikere végeredményben mégsem tőle függött, hanem megbízójától, a francia császártól. A beígért magyar felszabadító hadjárat csak nem akart megérkezni. Hiába győzedelmeskedtek Garibaldi csapatai, hiába voltak gyengék az osztrákok, az idegen beavatkozás késett. Magában az emigráció táborában is kettészakadtak a vélemények. Kossuth végleg eltávolodott Klapkától és gyűlölettel volt eltelve mindazokkal szemben, akik — szerinte — vakságukban a trónkövetelő mellé szegődtek. Kossuth mellett csak elenyészően kis réteg maradt.

A „Gazetta Officiale del Regno d'Italia” című lap közölte a részleteket arról, hogy Crouy—Chanel hercegnek, mint II. Endre utódjának, jogai kiterjednek az estei örökségre és ezzel együtt a modenai nagy-

hercegi trón törvényes birtoklására. E kérdés feldolgozója báró Nyáry Albert volt. A magyar trón követelese és az estei örökség kérdése szorosan összefüggtek. Ha a Crouy—Chanel-ek csakugyan Árpád ivadékok, akkor történelmi joguk van az estei hercegséghez is. II. Endre fiát Istvánt, nagybátyja VII. Azzo, estei örgróf neveltette udvarában. Az örgróf egyetlen fia, Rinaldó, a trónörökös II. Frigyes császár politikái túszaaként, távol hazájától fiatalon halt el és az Este uralkodócsaládnak VII. Azzón és István hercegen kívül más élő férfitagja már nem maradt. Az örgróf halála után, annak rendelkezéseként fia törvénytelen gyermeke, Obizzo került a trónra, aki elől Istvánnak menekülnie kellett. Ágoston herceg ezen az alapon adta be 1863 október 12-én a modenai törvényszéknél világhírű perét. Mindenesetre szokatlan dolog volt, hogy valaki bírói úton akar magának egy trónt megítéltetni. Hogy a per milyen komoly érdeklődést keltett mindenütt, bizonyítja a körülötte gombamódra elszaporodott irodalom. Először Mainzi foglalkozott a kérdéssel, majd V. Ferenc ügyvédje Veratti, amelyekre Nyáry válaszolt. A kérdésbe Sarrut és Costol valamint Leone apát is beleszóltak.

A sikerek azonban csak látszatsikerek voltak. Hiába csatlakozott az emigráció oroszlánrésze Ágoston herceghez, idehaza Magyarországon mind erősebben előtérbe nyomult a nyugalom és béke utáni vágy és a közvélemény vezetését a kiegyezést kereső Deák kezdte átvenni. A másik és még nagyobb baj az volt, hogy II. Napoleon külpolitikája nagy változáson ment keresztül és már nem akarta megfosztani trónjától a Habsburg-dinasztiát. A nagyhatalmú francia udvar hirtelen színváltozása egyszerre lefagyasztotta Olaszországban a Crouy kultusz virágait. Tegnap még dalokat énekeltek tiszteletére, nevét imába foglalták, amelyben Istent kérték, hogy az Árpádok uralma minél előbb újra feltámadjon, és amikor a

színházban egy Szent Istvánról szóló darabot játszottak, a közönség lobogó lelkesedése nem ismert határt. De ma már mindez a múlté. Egyszerre kerülni kezdik a herceg házatáját, szavait érdektelenül hallgatják. 1864 február 2-án, V. Ferenchez levelet intéz, melyben népszavazást követel. A nagy per tárgyalását 1864 május 9-ére tűzték ki. Az egész sajtó a herceg mellett foglalt állást. De már ekkor nyilvánvalóvá lett, hogy Viktor Emmánuelnek és Napóleonnak már nem áll érdekében Ágoston herceg győzelme. Így aztán a bíróság június 9-én hozott ítéletében, bár nem utasította el keresetével a herceget, de az ítéletre illetéktelennek jelentette ki magát. Az öreg herceget a kedvezőtlen ítélet egyáltalában nem sújtotta le, energiája nem csökkent. Hiába hagyták el a hatalmasok, hiába feledkezett meg róla a nép és hagyták el barátai, akiknek már nem volt mit remélniök a magára hagyott aggastyántól, a herceg fellebbezését sürgette Nyárynál. Szeptember 26-án Génúában van, innen Genfbe siet Klapkához, de már október 28-án Parisban találjuk, ahol újabb pénzforrások után néz, mozgalma további költségeire.

Körülbelül itt szűnik meg a herceg karrierje. Napoleon rendeletére vállalkozását hirtelen abba kellett hagynia, a szép szappanbuborék hirtelen szertefoszlott. A szívós herceg rossz anyagi körülmények közé került; nevével visszaéltek és 1873-ban meghalt.

Henrik gróf utódai ma is itt élnek Magyarországon.

Régi zsidó-törvényeink.

Hunfalvy és más történészek nem tartják kizártnak, hogy Árpád honfoglalói között, részint talán maguk a magyarok, részint ezek kabar-kozár bajtársai között, olyanok is voltak, akik a zsidó hitet vallották és az itt talált zsidók mellett, Magyarország legrégebb zsidó

vallású lakosságának zömét alkották. Hangsúlyoznom kell, hogy itt nem szemita, hanem inkább magyarokon fajú zsidóvallásúakról van szó, akik teljesen egyenrangú hadfiak voltak. A kereszténység megerősödésével a hitetlenek ellen hozott törvények rájuk is kihatottak és ennek következtében nagyobbik része felvette a keresztény vallást, elenyésző része pedig felszívódott az itt talált és később bevándorolt zsidók közé. Így kell néznünk azokat a törvényeket, amelyeket a zsidókra vonatkozólag elsőnek Szent László hozott dicső uralkodásának vége felé a szabolcsi gyűlésen, amelyen az ország nagyjain kívül Seraphinus esztergomi érsek elnöklete alatt püspökök, apátok és más papi méltóságok voltak jelen.

A zsidókra vonatkozó végzések így szólnak:

„Ha zsidók keresztény nőekkel házasságban élnek, vagy ha valamely keresztény egyént rabszolgaságban tartanak maguknál, ezek tőlük elvétetvén, szabadságba helyeztessenek vissza.”

„A zsidó, kit valaki vasárnap, vagy más ünnepen munkánál ér —, hogy a kereszténység rajta meg ne botránkozzék — vesztse el a szerszámokat, amelyekkel dolgozott.”

Kálmán király az 1101—1102. évi országgyűléseken kemény határozatokat hozott elsősorban az izmaeliták, majd — valamivel enyhébbet — a zsidóság ellen:

„Kálmán, Isten kegyelméből a magyarok királya, e törvényt adta az országban tartózkodó zsidóknak:

1. Zsidó ezentúl ne merészljen bármily nyelvű, vagy nemzetű keresztény rabszolgát venni, vagy eladni, vagy szolgálatban tartani. Ki e végzést áthágja, a nála talált keresztény rabszolgának kárát vallja.

2. Ha keresztény zsidónak, vagy zsidó kereszténynek két, vagy három pensât érő kölcsönt akar adni: a kölcsönadó a kölcsönvevőtől kezességet vegyen, mire nézve, mint tanuk keresztények és zsidók hivatassanak meg, hogy arra az esetre, ha netalán az

egyik eltagadná, mit a másiktól kölcsön vett, ez a kezesség s mindkettejük tanúi által megbizonyítottasék.

3. Ha pedig az egyik a másiknak három pensánál nagyobb kölcsönt ad, ez kezesség s tanuk mellett, amint fentebb mondva volt, történjék; ezenkívül még a pénzüsszeget és a tanuk neveit jegyezzék fel papirostra, melyet mind a két fél, t. i. a kölcsönvevő s a kölcsönadó erősítsen meg a pecsétjével, hogy arra az esetre, ha az egyik a másikon erőszakot akarna elkövetni, az írás s mindkettejük pecsétje által az igazság kideríttessék.

4. Ha zsidó kereszténytől, vagy keresztény zsidótól valamit venni akar, alkalmas keresztény és zsidó tanuk előtt vegye meg az árut; magát az árut s a tanuk neveit jegyeztesse fel írásban. Ezen, az adó s a vevő pecsétjével ellátott írást (a vevő) magánál őrizze, hogy, ha a vételre nézve valamikor lopásról vádoltatnék, a nála talált lopott jószág urát (eladóját) és a fentemlített tanukat előállíthassa és a vád alól felszabaduljon.

5. Ha a nála talált lopott jószág urát (eladóját) nem állíthatja elő, de a pecsétekkel megerősített írást felmutathatja: a bennírt tanuk esküje által kitisztítván, megszabadul.

6. Ha pedig keresztény tanúi nincsenek (a zsidónak), de alkalmas zsidó tanukat állíthat s δ ezek esküje által a zsidók törvénye szerint ártatlannak nyilváníthatnák, négyszeresen fizesse meg a lopott jószág árát.

7. Ha sem a nála talált jószág urát előállítani, sem a pecséttel megerősített írást előmutatni nem tudja, ítéltessék el hazai szokás szerint: a lopott jószág árát pedig tízszeresen fizesse meg.”

E törvényre az első kereszties hadjárat után tömegesen bevándorolt cseh és osztrák zsidók miatt volt

szükség, akik valószínűleg főként adás-vevéssel és pénzkölcsönzéssel foglalkozhattak.

Kálmán király régebbi engedélye, amelyben megengedte, hogy a zsidók földművelést gyakorolhassanak és földbirtokot szerezhessenek — e törvény által hasznavehetetlenné vált a zsidóságra nézve, mert rab-szolgák hiányában, amint ez akkor általánosan szokásban volt, — földjeit nem művelhette.

Ezután sokáig nem szerepelnek a zsidók a törvényekben, csak III. Béla alatt 1190-ben van róluk szó, amint következők: „mindenki, aki keresztény államban él: nemes, királyi, vagy jobbágy, vagy idegen, vagy az ország bárminemű szabad, vagy szolga embere, szaracénus, vagy szláv, paraszt, zsidó, vagy keresztény, a papságnak dézsmát fizessen, minthogy Mózes könyve s az evangéliumok azt egyaránt így parancsolják.”

II. Endre volt az első, aki a zsidókra nézve nem túlságosan kedvező törvényt hozott. A törvény ugyan elsősorban az izmaeliták ellen hozatott, de ez a következményeken egyáltalán nem változtatott. A vonatkozó törvénycikk így hangzik: „Kamaragrófok, pénzverőtisztek, só- és adótisztek és az ország nemesei izmaeliták és zsidók ne lehessenek.” Endre király uralkodása alatt egyébként igen zavaros viszonyok uralkodtak az országban s egyformán érték vádak a főurakat, ispánokat, püspököket, szerzeteseket, kolostorokat és izmaelitákat. Valószínű, hogy a zsidók is követtek el visszaéléseket s ezért hozta a király az Arany-bulla után 1222-ben ezt a törvényt is.

Honorius pápa állandóan sürgette II. Endrét az izmaeliták és szaracénusok elleni intézkedésekre és ezért tévesztik gyakran össze az izmaelitákat, illetve szaracénusokat a zsidókkal, másnéven izraelitákkal.

IV. Béla, akit a történelem jogosan nevez második honalapítónak, a tatár pusztítás után a legnagyobb buzgalommal látott az ország rendbehozatalához és

egyéb idegen népek között szívesen látta a zsidókat is, amire a következő, híres törvényt hozta, amelyre a zsidók még évszázadok múlva is hivatkoztak és védelmül használtak fel:

„Béla, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya, minden Krisztusban hívőnek, ki ez oklevelet látni fogja, üdvöt mindnyájunk Üdvözítőjében!”

„Akarván, hogy a királyságunkban lakó minden állapotú emberek kegyelmünkben s jóságunkban részesüljenek, a királyságunkban élő valamennyi zsidóknak a következő jogokat adtuk, melyek számukra sértetlenül megtartassanak.

1. Ugyanis leelőször határozzuk: hogy pénz, ingó vagy ingatlan vagyon dolgában, vagy bűnperben, mely a zsidó személyét, vagy egyéb ügyeit illeti, keresztény egyedül ne bocsáttassék tanúvallomásra zsidó ellen, hanem csak keresztény zsidóval együtt, — kivéve, ha a tényállás annyira ismeretes és világos, hogy kétségbe nem vonható és semmiféle bizonyításra nem szorul. S azt akarjuk, hogy e méltányos rendszabály e kiváltságlevél minden pontjára nézve érvényesnek tekintessék.

2. Ha a keresztény zsidót perbe fog, állítván, hogy neki zálogot adott, s a zsidó azt tagadja: ha a keresztény a zsidó egyszerű szavának hinni nem akarna, a zsidó a nála (állítólag) zálogba vetett tárgynak megfelelő értékre nézve esküt tevén, az ő állítását bizonyítsa, s mentessék fel a vád alól.

3. Ha a keresztény zsidónak zálogot adott, s azt állítja, hogy kisebb pénzösszeg fejében zálogosította el a zsidónak, mint amennyit ez mond: a zsidó a neki adott zálogra nézve esküt tegyen s amit esküje által igazol, azt fizesse meg neki (a keresztény).

4. Ha a zsidó, anélkül, hogy tanúi volnának, azt állítja, hogy zálogot adott valamely kereszténynek, ez pedig tagadja: a keresztény már a saját maga esküje által szabaduljon fel a vád alól.

5. A zsidó, zálog fejében, bármi néven nevezendő tárgyat, melyet neki adnak, minden megvizsgálás nélkül elfogadhat — egyházi ruhákat kivéve, hacsak az illető egyház előjárója nem zálogosítja el, valamint a véres és nedves ruhákat, miket semmi szín alatt ne fogadjon el.

6. Ha a keresztény azzal vádolja a zsidót, hogy a zsidónál levő zálogot tőle ellopták, vagy elrabolták: a zsidó esküt tegyen e zálogra nézve, hogy amikor átvette, nem volt tudomása arról, hogy lopott, vagy rabolt jószág. Ez eskübe foglaltassák bele az összeg is, melynek fejében a szóbanforgó zálogot adták, és e bizonyítás után a keresztény minden csorbítás nélkül fizesse meg (a zsidónak) a tartozást, melynek fejében a zálog adatott.

7. Ha a zsidó tűzvész, vagy lopás, vagy rablás által holmiját s ezzel együtt a neki adott zálogokat is elveszíti — és ez bizonyos —, de a keresztény, ki a zálogot adta, mind a mellett perbe fogja őt: a zsidó egyedül a saját esküje által mentessék fel, hacsak a tény nyilvánvaló, s köztudomású nem volt, amint fentebb mondatott.

8. Ha a zsidók közt viszály vagy civódás támad, a városbíró ne merjen bírói hatalmat gyakorolni fölöttük, hanem az ítéletet Mi, vagy főkancellárunk fogja mondani. Ha pedig főbenjáró bűnnel vádoltatik (a zsidó), akkor az ítélethozatal egyedül a mi királyi személyünknek tartassék fenn.

9. Ha a keresztény, valamely zsidón bárminemű sebet ejt, a bűnös Nekünk az országunkban szokásos bírságot fizesse; a megsebesítettnek pedig fizessen 12 márka ezüstöt és a költséget, melybe gyógyítása és a gyógyszerek kerültek.

10. Ha a keresztény valamely zsidót megöl, méltó büntetéssel lakoljon s minden ingó és ingatlan vagyona a Mi kincstárunkba szálljon.

11. Ha a keresztény valamely zsidót megver, de

úgy, hogy meg nem vérzi, Nekünk bírságot országunk szokása szerint, a megsértettnek pedig négy márka ezüstöt. Ha pedig pénzt nem teremthet elő, belátásunk szerint lakoljon.

12. Zsidót, bárhol járjon országunkban, senki se akadályozzon, zaklasson, vagy háborgasson. Ha árukat, vagy egyéb jószágokat visz, melyek után vámpénz jár, minden vámhelynél csak azt a vámpénzt tartozik fizetni, melyet ama városnak valamely polgára fizetne, melyben a zsidó akkor tartózkodik.

13. Ha a zsidók szokásuk szerint valamely halottjukat az egyik városból a másikba, vagy az egyik tartományból a másikba, vagy az egyik földről a másikba viszik, a vámszedők semmit se zsaroljanak tőlük. Ha valamely vámszedő tőlük valamit kizsarolna, ez a büntett halottrablás gyanánt büntetendő.

14. Ha valaki a zsidók iskoláit vakmerően látogatja, a zsidók bírójának másfél márkát fizessen.

15. Ha valamely zsidó saját bírójának fizetendő bírságra *ítéltetett*, tizenkét dénárnál többet, soha se fizessen neki.

16. Ha a zsidó saját bírója megidézésére első- és másodízben nem jelenik meg, mind a két ízben 4 dénárt fizessen a bírónak: ha pedig harmadik megidézésre sem jelenik meg, a nevezett bírónak 26 dénárt fizessen.

17. Ha a zsidó zsidót megsebesít, saját bírójának másfél márkát fizessen büntetésül.

18. Elrendeljük továbbá, hogy zsidó nem tartozik csekélységek miatt Mózes könyvére esküdni, melyet „rodale”-nak neveznek, — kivéve, ha Felségünk elé idéztetik.

19. Ha a zsidó orozva megöletett, úgy hogy rokonai tanúk által nem bizonyíthatják be, ki volt a gyilkos, de a megejtett nyomozás után valakit gyanúsnak és e gyanús ellen igazságos és valószínű okokat hoznak fel: az eféle ügyet párbaj által akarjuk eldönteni.

20. Ha a keresztény valamely zsidó nőn erőszakot követ el, lakoljon érte méltó büntetéssel, mely körülbelül a kézcsonkításnak feleljen meg.

21. A zsidóbíró a zsidók közt keletkezett semmiféle viszályt ne vonjon ítélőszéke elé, ha csak erre vádemelés által (a zsidók maguk) fel nem szólítják.

22. Ha a keresztény valamely zsidótól visszaváltja zálogát, de úgy, hogy az utána járó kamatokat nem fizeti, ezek, ha egy hónap múltán nincsenek kifizetve, szintén kamatokkal növekszenek.

23. A zsidók házaiba nem fogunk szállni.

24. Ha a zsidó az országnagyoknak jószágra, vagy levélre pénzt kölcsönzött és azt pecséttel ellátott adóslevéllel bizonyítja: a zsidónak az elzálogosított jószágot oda fogjuk ítélni, azt számára erőszak ellen megvédeni és kieszközölni, hogy a jövedelmeket mindaddig ő élvezze, míg valamely keresztény jelentkezik, ki az ily módon elzálogosított jószágokat ki akarja váltani. Az ily jószágokon lakó keresztények fölött szabadon a zsidó semmiféle hatóságot nem gyakorolhat.

25. Ha valaki, férfiú, vagy nő, zsidó gyermeket megöl, mint tolvaj ítéltessék el.

26. Ha a zsidó a kereszténytől vett zálogot már egy éven át magánál tartotta, és a zálog értéke a kölcsönzött pénzt s a kamatokat fölül nem haladja: a zsidó a maga bírójának mutassa be a zálogot, azután eladhatja.

27. Ha a zálog egész egy esztendeig a kikötött határidőn túl minden óvás nélkül maradt meg a zsidónál: ez többé senkinek sem felelős érte.

28. Zsidót az ő ünnepnapján senki se merjen a zálog kiadására kényszeríteni.

29. Ha keresztény az ő zálogát erőhatalommal veszi el a zsidótól, vagy ennek házában erőszakot követel: mint királyi kamaránk megkárosítója, súlyosan büntetendő.

30. Zsidók ellen, köztük keletkezett pörökben, bírójuk sehol másutt, csak iskoláik előtt szolgáltatathat igazságot.

31. Elrendeljük továbbá, hogy zsidók által lakott városnak bírója, ki a zsidók irányában e kiváltságlevelünk értelmében eljárni nem akarna, hanem őket az eddigi szokás és eddig fennálló szabadalmaik rendszabályai ellenére bántalmazni akarná, miután őt Mi nálunk följelentették, elmozdítottassék, és beleegyezésünkkel más valaki neveztessek ki helyébe.

Hogy pedig e rendeletünk örök időkre érvényt nyerjen a jelen, kettős pecsétünkkel megerősített levél-Jet kiadtuk. Kelt az 1251-iki december 5-én, uralkodásunknak pedig tizenhatodik évében.”

Ez a törvény annyira kedvező volt a zsidóságra, hogy hatalmuk mindinkább kiterjedt, társadalmi állásuk tekintélyes volt, a keresztény lakossággal a legjobb viszonyban éltek, nyilvános hivatalokat viseltek, adótisztviselők és adóbérlők voltak, bérbevették a főpapok jövedelmeit és ők állottak a pénzverő élén is. Ennek bizonyítékeként úgy IV. Béla, mint V. István alatt a kisebb, nagyobb ezüstpénzeket héber betűs jellel látták el.

IV. László alatt a külföldi példák hatására 1279-ben Budán egyházi zsinatot tartottak, melynek 125-ik fejezete így szól:

„Mivel — így kezdődik a 125-ik első fejezet — nagyon is veszedelmes, és a szent kánonokkal merőben ellenkezik, ha a zsidók, kiket a keresztény szeretet befogad és eltűr, a keresztényektől bizonyos jelek és jelvények által megkülönböztetve nincsenek, a keresztényekkel egy családban együtt laknak, vagy tartózkodnak, vagy ezek udvarában és házaiban tartatnak, vagy ha keresztények együtt laknak velők, — jelen végzés által határozzuk: Mindazon az országokban, melyekre nézve szentszéki követnek kinevezettünk, minden zsidó férfiú, vagy nő, valahány-

szor házából, vagy lakhelyéből ki vagy oda bemegy, vagy bármilyen módon nyilvánosan megjelen, vagy mutatkozik, megkülönböztető jelül viseljen vörös posztóból készült kört, mely mellükön a baloldalon, ahhoz a felsőruhához legyen varrva, melyet közönségesen a többi ruhájuk felett viselnek.” E jel felvételére azután bizonyos határidő tűzetik ki, melynek letelte után az a jel nélkül járó zsidókat a keresztények közt többé nem szabad tűrni. E keresztények pedig, kik a vörös folt nélkül járó zsidókkal kereskedést űznek, zsidókkal családi, vagy baráti viszonyban megmaradnak, vagy csak egy udvarban, vagy házban laknak velők, a templomba való belépéstől eltiltatnak. „Ami pedig, a zsidókra nézve határozottat, azt a szaracénusokra, izmaelitákra s mindennemű egyéb hitetlenekre nézve is elrendeljük, azzal a kivétellel, hogy ott, ahol a zsidók vörös kört viselnek jelül, a többi fentnevezettek sárga jelt tartoznak viselni.”

A 125-ik második fejezet, melynek felírása: „A zsidók ne szedjenek be adókat”, szigorúan megtagadja, hogy zsidókra, izmaelitákra, vagy eretnekekre ezentúl adó, vám-, vagy bárminemű más közhivatalt semmi szín alatt ne bízzanak többé, „különösen pedig, hogy a főpapok egyházaik jövedelmeit ne merjék az ilyeneknek eladni vagy rájuk átruházni. E tilalom ellen cselekvő minden rendbeli egyházi személyek papi hivatalukból három hónapra felfüggesztendők; ha pedig ez idő alatt a hitetleneket el nem űzik, vagy az elűzötteket később ismét visszafogadják, átok alá vetetnek. A világiak pedig, még a legmagasabbrangúak is, ha afféle hivatalokat zsidókra fogják bízni, vagy őket a hivatalokban meg fogják tartani, azonnal egyházi átokkal sújtatnak. S ez átok alatt mind addig megmaradnak, míg a zsidók és egyéb hitetlenek elmozdítása és elűzése után kielégítő biztosítékot nem nyújtanak arra, hogy e bűnbe többé

visszaesni nem fognak; mire az átok alól felmenthetők.”

Küllei János főesperes, Nagy Lajos titkára írja, hogy ura hitbuzgalmában a zsidókat a katolikus hitre akarta téríteni és Krisztusnak akarta megnyerni, de miután ebbeli szándékát önfejű makacsságuk miatt nem vihette keresztül — egész Magyarországon a zsidókat felszabadította főhatalma alól s elrendelte kiűzetésüket, amely alól csak a kitértek képeztek kivételt. Nagy Lajos egyébként hasonló buzgalommal igyekezett megtéríteni a bolgár patarenus eretnekeket, az oláh, szerb és bosnyák, óhitűeket. Bonfinius szerint a kitérőknek teljes szabadságot, a magyarokkal való egyenlőséget, sőt adómentességet ígért. Mivel azonban a zsidók nagyrésze nem volt hajlandó elhagyni ősei hitét, kénytelen volt elhagyni az országot. A nagy király dicséretére szolgál, hogy amikor egész Európában, a vallási türelmetlenség lázában a zsidókat mészárolták és kifosztották, Lajos megengedte, hogy a zsidók vagyonukat is magukkal vihessék.

Zsigmond király alatt, akinek pénzeskamrája mindig szívesen látott váratlan jövedelmeket, a zsidóság visszakapta régi jogait és Zsigmond megerősítette IV. Béla törvényeit és a következő fontosabb rendelkezéseket írta alá 1436-ban. Elrendelte, hogy a legmagasabb kamatláb heti 2% legyen. A zsidóktól sem szedhetnek más, vagy magasabb adót, mint az illető hely keresztény, vagy más lakóitól.

Mátyás király 1482. III. 19-én elrendeli, hogy a zsidóknak előjárójuk legyen, aki az egész zsidóság ügyeit intézi és mivel a zsidóság a korona tulajdonát képezi, ő a közvetítő a zsidóság és a korona között s mint ilyen annak tisztviselője.

A „zsidó bíró” feladata volt egyébként a zsidóktól az adót behajtani, de egyben ítélkezett is a zsidók ügyeiben, sőt saját rendelkezésére álló börtöne és fegyveres őrsége is volt.

Ez a zsidó bíró, helyesebben prefektus intézménye azonban Mátyás halála után nemsokára megszűnt.

II. Lajos nem hozott különleges intézkedéseket a zsidókra vonatkozólag, de igyekezett őket a maga részére megadóztatni és ezért némi védelemben is részesítette őket a városok túlkapásai ellen.

A mohácsi vész után következett zavaros időkben a zsidók is sokat szenvedtek és sokat közülük a törökök rabszolgának cipeltek Törökországba.

1578-ban Rudolf kétszeres házadóval sújtja a zsidókat és anabaptistákat.

1647-ben III. Ferdinánd rendeletet adott ki, melynek értelmében a zsidók a vámok bérlésétől tiltassanak el és hozzá fűzi, „akik az ország jogainak nem részesei”. Úgylátszik azonban ez a törvény nem vitett keresztül a gyakorlatban, mert 1659-ben I. Lipót azt megismétli, sőt 1715-ben III. Károly újból elrendeli, hogy „a zsidókat minden tétozás nélkül el kell tiltani” és 1723-ban újra „amíg a zsidókat minden vámtól el nem mozdítják, addig az olyan helyen senki sem tartozik vámot fizetni”.

Később, a törökök kiűzése után a mindenáron katonizálni akaró Kollonics esztergomi érsek nyomására kiűzte a zsidókat a városokból, ipart nem űzhettek és csak kiskereskedéssel, pálinkafőzéssel, pénzügyletek lebonyolításával foglalkozhattak.

Leghálásabbak a zsidók II. Józsefnek, aki 1781 május 13-án hozta meg híres rendeletét, melynek értelmében „hogy az ország nagyobb hasznára váljék, mint eddig volt korlátolt kereskedése és fölvilágosodása miatt” intézkedik, hogy a zsidók csak vallásuk gyakorlásánál használják a héber nyelvet, egyébként beszéljék az ország nyelvét, állítsanak fel iskolákat és jár hassanak a fennálló iskolákba. Megengedi, hogy földműveléssel foglalkozzanak, földbirtokot bérelhesenek, szabó, varga, kőműves, ácsmesterséget, műasztalosságot, festészetet, szobrászatot, gyáripart űz-

hessenek. Majd: „A szélesebb körű kereset és karjaik hasznosítása, a gyűlöletes korlátozó törvények és megvetést keltő jelvények eltörlése elő fogja segíteni, hogy az állam hasznos polgáiraivá legyenek”.

Mint ismeretes, II. József rendelkezéseit halála előtt egyetlen tollvonással megsemmisítette.

A kiegyezés utáni törvényeket, amelyek a zsidóknak teljes egyenjogúságot biztosítottak, nem közlöm, mert azok általánosan ismertek.

Milyen eredetű a hadúr szó? Az annyiszor használt „hadúr” szó értelme a forgalomban lévő magyar szótárak szerint: a magyarok istene a kereszténység felvétele előtt. Nem akarunk itt bővebben beszélni a régi magyarok pogány vallásáról, elég ha közöljük, hogy a szó mindössze 1823 óta ismeretes, amikor Aranyos-Rákosi Székely Sándor (1797—1852) unitárius lelképásztor *A székelyek Erdélyben* című három énekes hőskölteménye az Igaz Sámuel által kiadott Hébe zsebkönyvben megjelent. Szószerint ezt írja: „Zágon, Haddurnak Fő-Papja, beszélni így kezd”. Talán nem is tudnánk ma erről az elnevezésről, ha Vörösmarty (1826) a Zalán futásában fel nem használja. Azóta különböző értelemben használatos. Nemcsak, mint a magyarok istenét emlegetik, de „legfelsőbb hadúrról” is beszélnek.

Buda és Pest elnevezése. Leletek bizonyítják, hogy a budai oldal hőforrásai már mintegy tízezer év előtt is letelepedésre csábították az őslakókat. Történelmi tény, hogy Ó-Buda helyén régen a hunok előtt hatalmas kelta, és római város — Aquincum, állott, amelyet történelmi indok nélkül neveztek Sicambriának is. Állítólag a frank szikamber törzs után. Csak jóval később, a magyar honfoglalás után keletkezett a monda, hogy a hatalmas romok Atilla hun király szék-

helyét rejtegetik. Nagyon kevés a valószínűség, hogy a Buda név, Atilla testvére nevének Blidának (Bilida, Buluda, Bulda) valamely változata. A Bud, Buda helységnév Csehországban és más szláv országokbari gyakran előfordul és kétségtelenül összefügg a germán Baute (épület, építkezés) szóval, amiből a *buda* és a szlávosabb hangzású, de ma is használt *butik* eredt. Feltehető, hogy a germánok, vagy szlávok..nevezték el így valamelyik nagyobb épületromot, ami később az egész városra átragadt.

A Pest szó eredete nemkevésbé képzeletcsúfító. A nagyon is gyakorlatias és mindennapi szláv *pecs*, *pecska* szóból származik, ami kemencét, téglaegetőt jelent. Ugyanezt jelentette Budának német Ofen neve is, úgyhogy az Ofen-Pest városnév valójában ugyanannak az eredetnek különböző nyelvekre változott összetétele volt.

Csörsz-árka. A Dumai-Tisza között húzódó két ősrégi sáncot, melynek nyomai és pontos méretei sok helyütt ma is felismerhetők, igen sokat vitatták az idők folyamán. Több középkori író Curs, vagy Csörsz, királynak tulajdonította, mások úgy vélték, hogy a Caesar név változata. Valójában a „csertovszki jarek”, azaz ördög-árokából ered, ahogy a szlávok nevezték. A nép ugyanis minden régi és hatlamos építkezésben ördögi művet sejt. Valószínűleg a rómaiak idején ezen a tájon élt jazigok védőművei voltak, akiknek ez lehetett a határa a kvádok országa felé. Hasonló építmények a Délvidéken és Bánátban, sőt Besszarábiában is megtalálható ú. n. Római-sáncok.

A nyereg alatt puhított hús. Gyakran emlegetik, hogy a honfoglaló magyarok nyereg alatt puhították a nyers húst és főzés helyett így ették azt nyersen. Ez légből kapott koholmány, mert ilyent senki és sohasem állított A hunokról írja a 4. századbéli Ammianus Marcellinus, hogy azok a tűz használatát nem ismerik és különféle gyökerekkel, de főként nyers hússal

táplálkoznak, amelyet testük melegével, combjuk és a ló háta között „főznek meg”. Giovanni Villani, 14. századbeli firenzei író írja a korabeli magyarokról, hogy azok főtt húsból készült szárított húsport visznek magukkal zacskókban. Ilyent egyébként az indiánok is készítettek, sőt a konzerviparban pemmikan néven ma is ismeretes.

Zsidó-kazárok. Ma már egészen bizonyosra vehetjük, hogy a zsidó hit uralma a kazároknál nem annyira vallási, mint politikai okokból történt. Így érthető meg, hogy a kazár uralkodók olyan nagy buzgalommal terjesztették a zsidó hitet, holott sem ők, sem népük nem volt szemita és héberül nem tudtak. Országuk a hatalmas Perzsia és Byzánc (Kelet-római birodalom) közé volt beékelve és a kazár fejedelmek sokáig töprengtek, hogy az országukban meghonosodó vallások közül melyiket válasszák. Mivel a mohamedánizmus elfogadása Perzsia hatalmának megerősödését, a kereszt viszont Byzánc terjeszkedését jelentette volna, inkább a semleges harmadik vallást, a zsidót választották.

Lehel-kürtje, vagy jász-kürt. Eredetéről és a rajta levő ábrák jelentéséről semmi bizonyosat nem tudunk. Valószínűleg a 10. századból származó értékes, elefántcsont faragvány. A kürtöt ősidők óta Jászberényben őrzik és a jászság igen nagy becsben tartja. A kürtre vonatkozó ismeretes monda szerint az augsburgi ütközet után (955) Lehel és Bulcsú hadnagyokat Konrád császár elé vezették, mire az felszólította őket, hogy válasszanak halálnemet. Lehel azt kéri, hogy hozzák oda kürtjét, majd ha azt megfújta, felelni fog. Amikor a kürtöt megkapta, a császárhoz közeledett s úgy homlokon vágta vele Konrádot, hogy az menten szörnyet halt tőle. *„Előttem mégy és szolgám leszel a másvilágon”* mondta Lehel. Elég ha a történet valószínűtlenségének bizonyítékául felemlítem, hogy I. Konrád még 918-ban meghalt, II. Konrád

pedig csak 1027-ben lett császár. A kürtről egyébként a régiek, mint *jász-kürtről* emlékeztek meg, de így ismerte azt a mindig megbízható szájhagyomány is. Több „Lehel” kürtjét is ismerünk. Az egyik, teljesen értéktelen, a Nemzeti Múzeumban található.

Vajk keresztelése. Ez a címe Benczúr Gyula 1869-beli képének, amely azt ábrázolja, amint Szent Adalbert prágai püspök a keresztség szentségében részesíti a pogány Vajkot, a későbbi Szent Istvánt, Géza vezér fiát. Ez történelmi tévedés, mert Istvánt nem kellett megkeresztelni legénykorában, mivel szülei már nagybátyjával, Mihállyal együtt 974 körül megkeresztelkedtek és így a mintegy három évvel később született fiút, kétségtelenül csecsemőkorában tartották keresztvíz alá.

Ki volt Szent István anyja? Hiába, ezer év hosszú idő és ha az ezer esztendő anyai háborús viharban telik el, mint a mi elmúlt évezredünk, akkor nem lehet csodálni, hogy régi emlékeink, krónikáink hangja bizonytalan és nehéz belőlük pontos történelmi adatokat kiböngészni. Így, sajnos, első királyunkról Szent Istvánról ma sem tudjuk biztosan, hogy neve Vajk, Vojtek volt-e, avagy Stefanosz — István. De az is meglehet, hogy ez utóbbi csak fejedelmi rangját jelezte a bizáncziak nyelvén. Még apjának nevét sem tudjuk biztosan, bár hivatalosan Gézát fogadunk el annak, de némely krónikások szerint Mihál-nak hívták. Ugyanígy két anyja neve között is válogathatunk. Nincs eldöntve még máig sem, hogy a görög Sarolta, vagy a lengyel Adelhaida volt a szülőanyja. De még sok mást sem tudunk felőle biztosan. Így feleségének a neve lehetett Gizella, Gesla, esetleg Geisel (tusz). Nővéreinek számát és sorsát sem ismerjük biztosan.

Az sem bizonyos, hogy Szent István híres Intelmeit ő írta. Talán Gellért püspök, vagy valamelyik másik főpap tollából valók?

Honnan ered a Bécs név? Szent István, hogy a

németekkel való barátságot szorosabbra fűzze, 1021-ben Gizella húgának és Vilmos burgundi hercegnek házasságából született hercegnőt Alberthez, Ostarichia örököséhez adta nőül és hozományként átengedte nekik örök időkre Faviana, vagy Vindobona városát, a környező birtokokkal együtt. A menyasszony neve Bechey (Becse) volt és róla nevezték el az akkori Vindobonát Becsének, mely később a magyarok száján Bécsre módosult.

Ki volt Csepel? Árpád fejedelem az alpári síkon a szlávok és bolgárok felett aratott nagy diadala után a Duna nagy szigetére vonult seregével és mivel azt ő és nemesei szerfölött megszerették, kimondották, hogy az a fejedelem szigete legyen. Árpád lovait ezen túl ott legeltették és a fejedelem a lovászok mesteréül egy Sepel nevű kunt tett meg. Anonymus szerint erről a Sepel nevű kun lovászmesterről nevezték el a szigetet.

Miért ferde a kereszt a magyar szent koronán? Jobbra dől-e a kereszt, vagy balra? Hirtelenében senki sem tud rá felelni. Főként helyesen nem. Sok mende-monda magyarázza a kereszt elferdülésének okát, amelynek pedig igen egyszerű oka van. Már Kazinczy Ferenc írta, azután, hogy az 1792-i koronázáskor az egész díszebéd alatt közelről megszemlélte a koronát: „*a kereszt a korona közepén azért áll görbén, mert lyuka, melybe be van srófolva, kibővült, s a sróf nem jól szoríthatja*”. Ipolyi Arnold is hasonlóan ír. Hogy a kereszt jobbra, vagy balra dől, attól függ, hogy a festők, vagy pénzvésők, hogyan látták a keresztet a koronán. Igaza van ennek is, meg annak is.

Könyves Kálmán király hitt a boszorkányokban.
De strigis verō, quae non sunt, ne ulla quaescio fiat. Boszorkányok ellen pedig, minthogy nincsenek, semminemű kereset ne legyen. Sajnos, meg kell hajolnunk a történelmi valóság előtt, hogy Könyves Kálmán

királyunk minden felvilágosodottsága ellenére sem vonhatta ki magát korának boszorkányhiedelme alól. Túl hosszadalmas volna itt kifejteni, hogy a „striga” szó nem boszorkányt, hanem amolyan bűbájos, állat alakot öltő, éjszakának idején kóborló, megrontó nőt, lidércfélét jelentett. Maguk ellen, a boszorkányok ellen bizony Könyves Kálmán is törvénykezett, amikor ugyanabban a dekrétumban, amelyből fenti idézet vesszük, a 60-ik bekezdésben elrendeli, hogy az esperes és ispán hírével-tudtával rontóknak találtak (malefici) elítélendőek. Szent István törvényei a boszorkányokkal szemben még szigorúbbak voltak és kizárólag a papság alá tartoztak.

Huszár. Közhely már, hogy külföldön Magyarországot, mint a tschikosch, fokosch, pusztá, gatya hazáját ismerik rosszakaratú, vagy hozzánemértő emberek leírásai nyomán. Újabb keletű magyar szó kivétel a paprika és a barack. Van azonban egy katonai szavunk is, amit nagy tisztelettel és kellő megbecsüléssel emlegetnek mindenütt, és ez a magyar lovaskatona elnevezése: a huszár, akit ellenségei méltán neveztek el a világháború alatt „vörösördögnek”. Általánosan elterjedt hír szerint a huszárt azért hívják huszárnak, mert a régiak minden húsztelék után állítottak egy lovas, vagy pedig azért, mert egy lovas, húsztelék megér. A valóság azonban nem tűri az ilyen regényes magyarázatokat. Már egy 1403-ból eredő okiratban, mely a Kállay-család levéltárában lelhető, szó van egy Huszár Imre nevű emberről, tehát a szó használata régebb keletű és így megdőlni az a feltevés is, hogy azt Mátyás vezette volna be. Szarvas Gáboré az érdem, hogy a szó eredetét megtalálta a közép-latin corsarius (cursor), az olasz corsar, az ószerb kursar, gursar, gusar, hursar, husar szókban, jelentése mindnek ugyanaz: pirata, latro, lator, kalóz, zsvány. haramia, útonálló. Thallóczy Lajos Sienában megtalálta Nagy Lajos portyázó lovasainak szerző-

dését, mely iratok a magyar lovasokat cursores-eknek nevezik.

Tatárok és a zsidók. Régi mende-monda, hogy a tatárok egyrésze zsidóhitű volt. Ebből az az igazság, hogy a tatárok által magukkal sodort kaukázusi és volgamenti népek között voltak a kazárivadék, zsidó-vallású brutachok is, akiknek országát a tatárok elsöpörték a föld színéről. Egyébként Lengyelországból és a kisázsiai zsidók közül sok ezer rabszolgát szedtek és a zsidókat, különösen a jeruzsálemieket kegyetlenül lemészárolták.

A zsidógyűlölő Kapisztrán. Kevesen tudják Hunyady híres fegyvertársáról, Kapisztrán Jánosról, hogy egykori csodálói az ékesszólású, hitbuzgó szerzetest a „zsidók ostorá”-nak nevezték. Kapisztrán mindenütt a legnagyobb tüzzel szónokolt azok ellen, akik a szentszék előtt nem voltak hajlandók meghajolni s így nemcsak az eretnekek, a husziták és törökök, hanem a zsidók ellen is fellépett. 1453-ban Boroszlóban számos zsidót kínpadra vonatott. Nálunk Magyarországon azonban semmi nyoma ilyen irányú működésének és itt faluról-falura járva gyűjtötte hadait a hitetlen törökök ellen.

Milyen származású volt Hunyadi János? Szószereint idézem Tóth Bélát, aki Mendemondák című könyvében a következőket írta erre vonatkozólag: *„Heltai Gáspár említi elsőben azt a nyilván népies eredetű mendemondát, hogy Hunyadi János Zsigmond király és Morzsinai Erzsébet törvénytelen fia volt. Ez a mese valóban nem szorul cáfolatra; már csak a kegyelet is mindig útját állotta, hogy valaha hitelre találjon. De hiába, emlegetik ma is. Hunyadi János atyja Hunyadi Vojk (szerb nyelven „farkas”) volt, Zsigmond udvari vitéze, ki osztályos atyjaftaival 1409-ben Huny adót kapta a királytól. A család eredete — hiába rugódozik ellene fajnőszkeségünk — délszláv volachus, mint azt Réthy László és Csánki Dezső bebizonyítottak.*

Hunyadi Vojk felesége, Erzsébet, a demsusi Mursina nevű nemes oláh családból származott. Mursinai vagy Morsinai (Morzsina) Erzsébet Hunyadi Vojknak két fiát és két lányt szült; férje halála után Csolnokosi Jariszlav felesége lett. A fiúk egyike idősb Hunyadi János, a halhatatlan hős, másika ifjabb Hunyadi János Szörényi bán (megh. 1441).” Eddig Tóth Béla. Hozzáfűzhetem még, hogy a legkülönbözőbb komolyságú kutatók igyekeztek az elsőnek említett mendemondát történelmileg bizonyítani, vagy a tagadhatatlan származás tényét el nem fogadható hitelességgel másként magyarázni, a tények tények maradnak és a Hunyadiak neve örökre a magyar történelem legnagyobbjai között fog ragyogni.

*

Az ősmagyarok kultúrájára jellemző Bíborban született Konstantinnak azon rendelete, hogy a görög tábori szertartó a császár számára bőrmedencés hordozható magyar fürdőt vigyen magával.

Mátyás király-mondák. Talán a legszebb jelző, amit királyára egy nép alkothat: *az Igazságos*. De a jelzön túl sok olyan valószerűnek tetsző adat van a köztudatban a nagy királyról, amelyeknek nincsen történelmi alapjuk, sőt mi több, a kutató történelem már bebizonyította felőlük, hogy csupán meghonosított, Mátyás királyra alkalmazott, idegenből hozzánk került mendemondák.

Eszerint a cinkotai kántor története egy ó-angol népballedából keletkezett.

A három restről szóló történet alapjait már Mevlana Dzselal Eddin Rumi 13. századbeli perzsa költő művei között megtalálhatjuk.

Hozzájuk hasonlóan meseszerűeknek tűnnek a róka fogta csuka és az egyszer volt Budán kutyavásár adatai is.

Több lehetőség van abban a hagyományban, hogy

Mátyás áruhában járt a nép közé. Bár ez is emlékeztet Harun al Rasid tetteire, mégis nem egészen kizárt dolog, hogy a magas műveltségű uralkodó áruhában igyekezett a nép panaszait meghallgatni és igazságot tenni.

A Korvinákról. Heltai Gáspár írta, hogy Mátyásnak ötvenezer kötetből álló könyvtára volt és negyvenezer tanuló számára tervezett akadémiát. Nem szorul külön bizonyításra, hogy mindkettő erős túlzás. Csonatosi János, a Korvinák híres szakértője sem becsülte többre Mátyás könyveinek számát tizenhatezernél. A valóság azonban ennél sokkal kevesebb volt. A kor kutatói szerint ez a könyvtár nem állhatott több kötetből, mint legfeljebb ezer darabból, de valószínű, hogy csak 5—600 körül járhatott a könyvek száma. Hogy hova lettek a Korvinák? Történelmi tévedés, hogy azokat a török elpusztította. Ellenkezőleg, nagyon is megbecsülte azokat, hiszen a megkerült Korvinák nagyrésztét is tőlük kaptuk. A könyvek akkoriiban igen nagy értéke volt és arra minden tulajdonosa nagyon vigyázott. Sok könyvet Mátyás követői adtak el drága pénzen nyugati országoknak. Mátyás maga köttette a könyveit a maga kedvére és ezért nevezik őket Korvináknak.

Hogyan halt meg II. Lajos király? Szükszavú forrásaink szerint II. Lajos király, mikor a mohácsi ütközetben (1526. aug. 29.) a csatarend már megbomlott, kedvenc kamarásával, Czetritz-cel menekülni igyekezett, de Csele falu mellett, a megáradt mocsaras ér partján lova megcsúszott és a királyt maga alá temette az iszapba. Kamarása látva, hogy már úgy sincs segítség, megjelölte tehát a helyet és innen Székesfehérvárra, majd később Mária királynéhoz Pozsonyba ment a gyász hírrel. Ezeket az adatokat fogadta el hitelesnek a hivatalos történetírás is. Meg kell azonban emlékeznünk egy egykorú forrásról, II. Lajos káplánjának 1840-ig ismeretlenül hevert emlékira-

táról és a hozzácsatolt *Epistola flebilis-ről*, melyek szerint II. Lajos király nem szerencsétlenség, hanem gyilkosság áldozata lett. Az egykorú emlékirat szerzője, Szerémi György káplán, 1528-ban egy lengyelországi plébánostól hallotta, hogyan ölte meg II. Lajost Szapolyai György Székcsőn és ugyanezt a történetet hallotta egy szemtanú magyar vitéztől, akit a vallomásra János király halála után, lelkifurdalásai kényszerítettek. Az *Epistola flebilis*, mely Erdélyi László kutatásai szerint Thatai Miklós káplántól ered, a történetet Szerémivel teljesen egyezően körülbelül így adja elő: „*Mikor a csata elveszett, II. Lajos királyt Szapolyai György és Tomori Pál érsek az est leple alatt a Csele patakon át Székcsőre vitte a plébános házába. Velük volt többek között Czetritz királyi kamarás és Szapolyai György egyik kapitánya. Mikor II. Lajos a hevenyészett vacsorához ült, Tomori így szólt hozzá: „Egyék Felséged gyorsan, mert a török a nyomunkban van”. Ezután Tomori megsürgette Szapolyai Györgyöt, hogy menjen a szállására és készüljön fel, mert azonnal indulniok kell Buda jelé. Szapolyai így felelt: „Én készen vagyok, menjen csak tisztelendő uraságod a szállására, én a király mellett maradok”. Az érsek távozása után Szapolyai György így kiáltott a királyra: „Te bestye tanchos kiral, te parázna, te igazságtalan király! Elvesztetted Magyarországot!” (A tanchos szó kétségtelenül táncost jelent, mert az Epistola flebilis-ben az egyértékű korizator szó fordul elő.) A király így felelt: „Nem az én akaratom volt ez, hanem a rendeké és a főpapoké”. Erre Szapolyai György kirántotta háromélű cseh kardját és háromszor a király jobboldalába döfte, mire az a földre zuhant. Czetritz a többi kamarással Tomori érsek szállására szaladt, mire az érsek berontott a király szobájába és megölte Szapolyai Györgyöt. Ennek egyik kapitánya, mikor meghallotta, hogy urát megölték, előrohant és lekasabolta Tomori érse-*

ket. Szapolyai Györgyöt Tomori Pállal együtt a székcsoői templomba temették el. A királyt lepedőbe csavarták, holtteste mezítláb és hajadonfőtt, rajta a királyné által készített aranyos ing, nyakán aranylánc kis kereszttel, az ujján jegygyűrű. Ráhúzták véres ruháit is és éjszaka kivitték a Csele falu melletti mocsár partjára. Itt lámpavilágnál kis sírba hantolták és ott hagyták János fővételétől Márton napig. Thatai Miklós káplán azt állítja, hogy maga is látta a holttest feltalálásakor a három szúrt sebet a király jobb oldalán.

Jászai Pál hitelt ad a két káplán előadásának és *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után* (1846) című munkájában a következőket írja: „Kétségtelen, hogy Szapolyai György holttestét a mohácsi csatatéren nem találták meg; bizonyos, hogy a török táborban az ütközet után hosszú dárdán körülhordozott fejet csak némelyek mondták a Tomori Pálénak; igaz, hogy a király holtteste nem a Csele patakban találtatott meg; közhír volt Speerfogel szerint, hogy a király áruló kezek által veszett el; Szerémi és Szolaczade török író mondja, hogy a király testén sebek voltak; és a legnevezetesebb az, hogy ezelőtt néhány évvel a székcsoői egyházban, ugyanott, hová Szerémi utasítá, felásás történnén, két holttest maradványaira akadtak.” Sárffy Ferenc győri várkapitány 1526. október 26-án kelt, Brodarics István kancellárhoz intézett levele szerint a király teljesen ép és romlatlan holttestén nem látott sebeket. Azt azonban ő is állítja mint szemtanú, hogy a holttest nem a Csele patakban, hanem egy kissé távolabb, friss hányású sírban találtatott meg, míg fegyverei a mocsárból kerültek elő.

A tüzesvaspróba. Eleget olvahattunk és hallhattunk a tüzesvaspróbáról, amelynek kimenetele azt volt hivatott eldönteni, hogy a próbának alávetett egyén bűnös-e, vagy sem. A középkor ismert borzalmaira gondolva azt hihetnénk, hogy ezek a tüzesvaspróbák

seregével termelték a halálos büntetéseket, mert hogy is lehet azt józan fejjel elképzelni, hogy valaki tüzes vasat tarthasson a kezében anélkül, hogy a bőrön folytonossági hiányok, égési sebek ne mutatkoznának. Már pedig a Váradí Regestrum által ismertetett 389 eset közül mindössze 79-szer égette meg magát a vádlott, tehát a halálos ítélet az eseteknek alig húsz százaléka volt. És ez a szám 22 esztendőre vonatkozik, a halálos ítéletek száma egy-egy esztendőben három-négy volt. Nem akarok itt ez ítélkezési mód jogosságáról, illetve igazságosságáról vitatkozni, csak arra szeretnék kis fényt deríteni, hogy miként történhetett, hogy a tüzesvaspróbát annyian kiállták. A próba előtt a vádlott kezeit összekötötték és lepecsételték és a pecséteket csak a próba után nyitották fel. A mindig és mindenütt jelenlevő „segítők” azonban akkor sem hiányoztak és jőpénzért megsúgták a vádlottnak, hogy miként készüljön fel a mutatványra. A tojásfehérjével bekent bőrön nem látszik a tüzes seb. De egyszerű módja a védekezésnek az is, ha a megvesztegetett pribék közvetlenül a próba előtt nedves ruhával törli le a vádlott kezét, vagy gyengén melegített vassal érinti meg. Az sem volt mindegy, hogy a próba mennyi ideig tartott, és hogy a bírák a pörkölődöttségnek milyen fokát tekintették a bűn és az igazság közötti megdönt-hetetlen válaszfalnak.

A Habsburgok vastagajkú őse. Vas Ernő herceg, a Habsburg-család egyik büszkesége (1377—1424) Zsigmond király és Borbála házasságának évében, 1405-ben került Budára, hogy a Vilmos herceg és Zsigmond közötti ellentéteket elsimítsa. Később ő lett a gyámja Albert hercegnek, aki Erzsébet magyar királykisasszony vőlegénye volt. 1411-ben az eljegyzés után a gyámkodás megszűnt és a herceg szakított Borbálával, akihez gyengéd szálak fűzték. Krakkóba ment, ahol eljegyezte a „vastagajkú” Zimbarka (Zim-

burgis) hercegekisasszonyt, akitől a Habsburgok híressé vált vastag alsóajkukat örökölték.

A bélpoklosok kereplőkkel jártak, amellyel messziről kellett jelezniök jövetelüket, hogy a járókelők idejekorán kitérhessenek előlük. Bárhol jelentkeztek, mindenütt élelmiszert vetettek elébük és azonnal távozniuk kellett. Később leprás telepeket létesítettek.

Hivatásos bajvívók. Érdekes intézménye volt a középkori magyar jogszolgáltatásnak a perdöntő bajvívás, amely a tüzesvaspróba helyébe lépett. Ez egyébként úgylátszik az urak részére találtatott ki, mert a perdöntő párbajt nem is kellett személyesen megvívni, hanem a feleknek jogában állott helyettest állítani maga helyett. Ilyen perdöntő bajvívást, különösen fontosabb perekben a királyi udvar is szívesen nézett végig. Ezek a hivatásos bajvívók néha többször is szerepeltek különböző perek eldöntésében. Először lándzsával rohantak egymásra, majd bolgár buzogányt ragadtak és addig püfölték egymást, amíg a „per el nem dőlt”. Ezek, a mai kor nyelvén nevezve — professzionista bajvívók többnyire a törvénytelen gyermekek közül kerültek ki. Ezeket a törvénytelen gyermekeket a céhek nem fogadták be, kénytelen voltak tehát vagy a bűnözőkhöz csatlakozni, vagy olyan hivatást keresni, ahol a születés törvényességét nem kutatták.

Corvin János anyja. Mátyás király, mint özvegy ember, 1469 júliusában Boroszlóban jártában egy táncmulatságon megismerkedett egy szerény és szép polgárlánnyal, akit magához is vett. A leányt, akit Borbálának hívtak, Budára is elvitte magával, ahol minden jóval ellátta és szükségéről gondoskodott. Itt élt finoman, csendesén, visszavonultan Borbála, akitől Mátyás király gyermeke, Corvin János született, a király nagy örömére. Beatrixtól nem született gyermeke Mátyásnak, aki annál jobban ragaszkodott fiához és annak anyjához.

Báthori Erzsébet. Talán nem is érdemelne meg, hogy neve könyvbe kerüljön, de mivel történelmi szereplése a nagyközönség előtt máig sincs tisztázva, fontosnak találok néhány adat közlését. Mindenekelőtt mende-mondának tartom Thuróczi László állítását, aki szerint Báthori Erzsébet kozmetikai szempontok miatt ölette halomra a fiatal lányokat és menyecskéket, hogy azok vérében fürödve, mosakodva megszépüljön, bőrét finomabbá, rózsásabbá tegye. Hasonló mondák már a régiak előtt is ismeretesek voltak. Plinius szerint az egyiptomi királyok elefántiáziát embervérrel gyógyították. A bélpoklos Nagy Konstantin gyermekvérrel készített fürdőtől remélt gyógyulást, de az álmában megjelent Péter és Pál apostolok megmondták neki, hogy rajta csak a keresztség segít. A haldokló V. Sixtus pápát orvosai két frissen leölt egészséges fiú vérével akarták meggyógyítani. Borgia Lukréciaőről állítja a monda, hogy szépségét meggyilkolt hajadonok vérenek köszönhette.

Történelmi tény azonban, hogy Nádasdy Ferenc felesége, Báthori Erzsébet kegyetlen, idegbeteg, sadista asszony volt, aki szobájában szolgálatában álló vénasszonyok és szolgáljaként szereplő paraszt szertőjének segítségével korbácsokkal, tuskékkal, veszőkkel, láncokkal kínozza halálra meztelen áldozatait. Az európai hírű szomorú per 1610-ben kezdődött.

II. Mátyás király parancsára, Thurzó György nádor személyes vezetése mellett. A vádlottat azzal gyanúsították, hogy háromszáznál több leányt és menyecskét ölt meg ártatlanul. Tíz vármegye területén folyt a vizsgálat, minden uradalomban százával jelentkeztek tanúskodni a papok, várnagyok, udvari tisztek, cselédség és gyermeküket elvesztett szülők. Segítőtársait halálra, őt magát előkelő rokonságára való tekintettel életfogytiglan való fogságra ítélték és a csejthei vár egyik kamrájába falazták s a falon csak az étel és ital számára hagytak megfelelő nyílást. Itt halt meg

Závodszy György naplója szerint 1614. augusztus 21-én, Kaprinai szerint 1616. augusztus 14-én.

Gróf Zrínyi Miklós, a költő halála. Gróf Zrínyi Miklós, a nagy költő és hadvezér, akitől több szállóigénk jár szájról-szájra, köztudomás szerint 1664-ben, november 18-án Csáktornya mellett vadászaton egy megdühödött vadkan áldozata lett. Az eseményt Bethlen Miklós szemtanú írta le és a történelem ezt el is fogadta hitelesnek. És mégis sokszor kísért az a régi gyanú, hogy Zrínyit ellenségei, tehát a bécsi udvar, vagy Montecuccoli gyilkoltatta meg. Ennek a mondának megvilágítására közlöm Bethlen Miklós Élete, magától igazán íratott, kit az Isten tud című művéből a következő sorokat, amelyekben a költő halálát így írja le: *„No, elmenénk vadászni. Ő maga (t. i. Zrínyi) levetvén a nagy bőrcsizmát, melyeket a telekes bocskorra is felvonhatott, puskával beméne, és szokása szerint csak egyedül bukálván, löve egy nagy erdei disznót, a gyalogok is tövének egyet a szállónál (hálóknál) s vége lön a vadászatnak. Kisereglének a hintóhoz, az úr is, hogy immár hazamenjünk; estefelé is vala. Azonban odahoza a fátum egy Páka nevű jogért, ki monda horvátul: én egy kant sebesítettem, mentem a vérin, ha utána mennék, elveszthetnök. Az úr mindjárt monda nekünk Zichy v el ketten, látván, hogy el akarunk menni véle, öcsém uraim, kegyelmetek csak maradjon itt; Vitnyédinek, Guzics kapitánynak: csak beszélgessen itt kegyelmetek öcsém uraimékkal, csak meglátom, mit mond ez a bolond (t. i. Páka), mindjárt visszajövök. Csak bocskorban lóra kapa, stuc kezében, Páka után nyargala; egy sabaudus, Majláni nevű ifjú gavallér, Guzics öccse inasa, meg egy Angelo nevű kedves olasz inasa és a lovász nyargalának utána; mi ott a hintánál beszélgeténk. Egyszer csak ihol nyargal a Guzics, mondja bátyjának: hamar a hintót, oda az úr. Menénk a mint a hintó nyargalhat és osztán gyalog a sűrűbe befuték én, hát ott fekszik,*

még a balkezében, a mint tetszett, a pulsus gyengén vert, de szeme sem volt nyitva, sem szólott, csak meghala. Majláni így beszélt: hogy a mint Páka után be ment a disznó vérin az erdőbe, a míg ők a lovakat kötözték, csak hallják a jajszót; Páka szava volt. Majláni legelőbb érkezek, hát Páka egy horgos fán, az úr arccal a földön, s a kan a hátán; ő hozzá lö, elfut a kan, érkezik Guzics és Angelo, az úr felkél és mondja: rútul bánék velem a disznó, de ihol egy fa (melyet csatákon is magával hordozott zsebébe), állítsatok a sebnek vérét véle, az arra igen jó. Eléggé próbálták véle, de híjába, csak elfolyt a vére, először ülni, aztán hanyatt fekünni, végre csak meg kelle halni, mert a fején három seb volt: egy balfelől fülén féljül a feje csontján ment csak, és a kannak agyara a homloka felé szakasztotta rútul a feje borit; más ugyan a bal fülén alul az orcáján, a szeme felé, rú szakasztás; de ez a kettő semmi, hanem harmadik jobbfelől a fülén alól a nyaka csigájánál ment be s elé a torka felé ment, és a nyakra járó minden inakat kettészakasztotta; az ölte meg, a vére elmenvén; volt a kezén valami kis körmöcslés, de a semmi sem volt. Rettenetes sírás lön az erdőben, a legalábbvaló, csak a gyermek is siratta ... így lön vége Zrini Miklósnak; csuda, olyan vitéz sem lőtt, sem vágott a kanhoz, stuc, spádély lévén nála.”

Fenti leírást valószínűvé teszi az is, hogy a költő öccse, Péter sohasem kételkedett ebben, de nem gyanúsították ellenfeleit a korabeli diákköltők sem, akik pedig nem hagytak volna egyetlen gyanúokot sem felhasználatlanul. Azt azonban mindenki elhiheti, hogy úgy a bécsi udvar, mint Montecuccoli felette örültek, hogy a sors ilyen könnyen szabadította meg őket legnagyobb ellenfelüktől.

Buda visszafoglalása. Ma már mindenki tudja, hogy Buda várát a töröktől 1686-ban nem az osztrákok, hanem a Lotharingiai Károly vezérlete alatt egye-

sült seregek, akik között számos idegen mellett nagyon sok magyar is küzdött, vette vissza. Itt meg kell emlékeznünk arról a sajnálatos tényről, hogy Árpád-házi királyaink emlékeit, a régi Magyarország megmaradt kincseit, Mátyás palotáját nem a törökök semmisítették meg, ők legfeljebb csak nem gondozták és pusztulni hagyták, hanem tönkretették, felgyújtották és kirabolták az ostromló seregek. A Budavár ostromáról szóló nagy irodalomból a nagyválasztó fejedelem tábori orvosának, azaz felcserének, a német nyelvű Dietz János mesternek leírásából idézek: „Én nem messze egy hegyen voltam, hasmánt feküdtem és mindent jól láttam. Amikor az első lövések eldördültek (t. i. az utolsó ostromnál), nagy zaj keletkezett, mindenki egymásnak rohant gránátokkal, kövekkel; lövöldöztek és vagdostak. A török asszonyok és gyermekek, a zsidók is, mert ezekből sok volt, szintén résztvettek a harcban és kétségbeesetten védelmezték magukat a résnél. A halottak kétrőfnyire feküdtek egymás felett. De semmi sem használt: be kellett látniok, hogy vége mindennek. Hiába védekeztek, hiába kiabáltak, ahogy akartak, a város elesett. Ekkor még a gyermeket sem kímélték anyja testében. Mindenkinek, aki a győző kezeügyébe került, meg kellett halnia. Saját szememmel láttam, amikor a hegyről lejöttem és a résen át behatoltam a városba, hogy nők feküdtek szanaszét, részben kilőtt pisztolyokkal, részben meztelen kardokkal kezükben. Ezek a nők levetkőzve, csupaszon feküdtek ott, testük szemérem részüknél át volt szúrva, hasuk fel volt szakítva, úgyhogy a meg nem született gyermekek kiestek. A legjobban azon sajnálkoztam, hogy egy és két éves meztelen gyermekeket láttam felnyársaltan a falakhoz csapottan. Most is bámulok azon, hogy mi történt ott, hogy emberek sokkal kegyetlenebbeknek mutatkoztak egymás ellen, mint a vadállatok. Az is tudvalevő, hogy Budavára és városa szabad zsákmányul bocsáttatott.

Így esett, hogy a magyar főváros előző két százados viszontagságai alig okoztak benne kárt ahhoz a rettenetes pusztításhoz képest, amely most érte. Ez már nem pusztítás, hanem elpusztulás volt. Alig időztem a zsákmányolókkal egy félóraig a városban — írja Dietz —, az már tűzben állt. Nem tudom törökök vagy keresztények gyújtották-e fel. De kár, háromszorosan kár, hogy ennek a szép városnak és ennek az értékes zsákmánynak, amely az egész országból idekerült, hogy megőriztessék, ilyen gyalázatosan kellett elégnie. Egy nagy robbanás után egyszerre ismét csend lett és azt hallottuk, hogy a legszebb templom, amelyet még a keresztények építettek, de amelyet a törökök mecsetté alakítottak át, egy akna által levegőbe repült. Én elvesztettem bizalmamat, és zsákmányommal odébb akartam állni. Amikor elmentem egy pince mellett, amelynek felső építménye égett, egy öreg anyóka csúszott hozzám két gyönyörű szép lányával és a maga módja szerint átkarolta lábaimat és siránkozva kért, hogy védjem meg az életüket. Megnéztem őket. Szépek voltak, magas növésűek, az egyik 12 esztendő, a másik körülbelül 18 esztendő. Rájuk szóltam, hogy fogják meg kabátomat, amit ők meg is tettek és így egymás háta mögött kimentünk a résen át a táborba. Sokáig töprengtem, mit csináljak ezekkel, de töprengésem hiábavaló volt. Sátramba vittem, étellel, itallal kínáltam meg őket, ők azonban nem nyúltak hozzá. Ezenközben jön egy tábornok, a mi parancsnokunk, tudomást szerzett arról, hogy én szép török lányokat hoztam magammal. Rögtön parancsot küldött rám, hogy a lányokat küldjem el hozzá, ő majd gondjaiba veszi őket. Ezt meg is kellett cselekednem és így elvesztettem szép zsákmányomat. A lányok, sok más előkelő törökkel és gazdag zsidóval együtt Berlinbe kerültek, ahol Őket a gárdánál, mint feleser ismét gyógyítottam és kötöttem. Idők folyamán kikeresztelkedtek és előkelően férjhez mentek.”

Népkeveredés a török kiűzetése után. Idézem Takáts Sándor könyvéből: „A hódoltság korában szakadatlanul tart itt a népvándorlás. Legmagyarabb városainkat és községeinket ellepik a rácok, a vlachok, az oláhok, a görögök, Horvát-Szlavonország fenyegetett népének nagy része szintén hozzánk költözik. S ott, ahol azelőtt színmagyar nép lakott, lassanként kevertté lesz a lakosság. A Perényiek például Valpómegyei birtokaik egész lakosságát Patakra telepítik. Követik az ő példájukat a Tahyak, a Zrínyiek stb. A telepítés olyan arányokat öltött, hogy a budai pasák tiltakoztak az ellen; a horvát-szlavón rendek pedig kijelentik, hogy a végházakat nem tarthatják fenn, mert a falvak pusztán állanak. Eger vidéke, Kecske-mét, Debrecen, Tokaj megtelik rácokkal, oláhokkal és görögökkel. A bevándorlókon kívül még temérdek vándor-pásztor, vlach és oláh is vándorolt mindenfelé. Ha már nagy alföldi városainkban is megtaláljuk a szláv települőket, gondolhatjuk, hogy Hajdú megyében még könnyebben ráakadunk. Hazánk e részét nemcsak a nép, de még sok író is tősgyökeres magyar néptől lakott területnek hiszi. A hajdúk ma veszett magyar hírében állanak s maguk sem sejtik, hogy elődeik jó része idegen eredetű volt. A 17. századi kamarai iratok a hajdúvárosok népességét a való tényállás alapján „conglomeratum”-nak mondják. S bár idő folytán e vidéken a magyarosodás rendkívül terjedt, azért a hajdúvárosok még a 18. század közepén sem magyarosodtak meg teljesen. Ehhez számítsuk hozzá a Kollonics-féle Arad, Tolna, Baranya megyei sváb telepítéseket, a németek, olaszok, franciák beözönlését a Bánságba, a német lovagrend betelepítését a Jászságba, a szerb bevándorlást a Bácskába, a tótok beözönlését Békésbe és akkor kellő képet kapunk az akkori nemzetiségi viszonyokról.” — Még érdekesebben ír Takáts máshelyütt: „A török kiűzése után Buda és Pest „császári városokká” lőnek. Új lakói jobbára

Németország tartományaiból vándoroltak hozzánk. Egyszerű iparosok és kereskedők voltak, akik nálunk kezdtek új életet. Egyiket-másikat a könnyű megélhetés reménye csalogatta ide; a legtöbbje azonban afféle ember volt, akinek távoznia kellett régi otthonából. Egyik a büntetés elől szökött ide, a másik az adóssága miatt oldott kereket. Ez a feleségétől akart szabadulni, amaz a máséval indult útnak. Szóval mindenkinek volt valami titkos oka, amiért e veszedelmes földre költözött. Akadt is Pesten és Budán annyi gonosztevő és csavargó, hogy helyet sem találtak nékiek. Pest város tanácsosai — hivatalos jelentések szerint, — napközben mezítláb járdogáltak s ingben-gatyában tolták a taligát. A város bírái között találunk kurtakorcsmárosokat, pacalárusokat, káplárokat, volt börtönőröket. Az egyik bíró gyilkosság miatt több évig ült börtönben. Valami sok jót a többiről sem mondanak írott emlékeink. S ezek az emberek ősei azoknak a nagy családoknak, kiket későbbben pesti patríciusoknak szoktak hívni.”

Aztán így folytatja Takáts, aki senkit sem kímél könyvében: „A magyart városi lakónak nem túrték, nem akarták. Ezért a töröktől visszahódított területek városaiba jóézésű pápista németeket telepítettek. S jöttek olyanok, akik fátyolt borítván multjokra, új életet akartak kezdeni. S amely városban lábukat megvetették, ott más nemzet fiát kutyába sem vették. A magyar törvényt s a magyar intézményeket falaik közül kizárták. A nádornak meg a magyar kancelláriának rendeleteit semmibe sem vették; rájuk nézve ezek nem léteztek. Hihetetlenül hangzik, de mégis igaz, hogy a budai, pesti, székesfejérvári, esztergomi stb. városi tanácsok az ítéletekben az osztrák Landschaftsgerichtet tartották szem előtt s német törvények és császári rendeletek szerint ítélték.”

Mária Terézia magánélete. Tóth Béláé a nagy érdem, hogy védelmére kelt a királyné erkölcsleinek.

Nem csoda, ha egy királynőt abban a korban, amikor Katalin cárnőről, Dubarryról és Pompadourról annyi gáláns történet keringett, mindenféleképpen meggyanúsították a szalonokban és a rossznyelvek sok olyasmit tudni véltek, aminek semmi alapja sem volt. Mindebből pedig egyetlen szó sem igaz. Mária Terézia élete a lehető legtisztább volt. Tizenhat gyermeket szült és még ellenségei sem tudtak rá rosszat mondani és ez erkölcsének legfőbb bizonyítéka. Sem az idegen hatalmak bécsi követei, sem — az ilyen históriákat kedvelő — II. Frigyes nem tudott rá rosszat mondani. Ennél több bizonyítékra pedig nincs szükség.

Hadik András Berlinben. Ennek a történelmi ténynek semmi hamis háttere nincs. Valóság az, hogy Hadik András magyar generális 1757. október 15-én, éppen Mária Terézia nevenapján, háromezer válogatott huszárával meglepetésszerűen Berlin városában termett és a városra 300.000 tallér sarcot *vetett* ki, a pénzt pedig katonái között osztotta szét. A várost magát megkímélte, emberei között a legszigorúbb fegyelmet tartotta fenn és a pénzen kívül hat porosz zászlót is elvitt. A mendemonda szerint azonban ezenkívül két tucat, Berlin városának címerével hímzett női keztyűt is magával vitt, melyeket később, lovagias módra, a királynőnek adományozott. Huszonnégy óra múlva kivonult Berlinből, akármennyire is igyekezett a berlini tanács őt tartóztatni, mert Móríc dessauai fejedelem már csak egy napi járőföldre volt csapataival. Hadik e tettéért a királynőtől 3000 aranyat és 1758. március 7-én a Mária Terézia-rend nagykeresztjét kapta. A tréfacsinálók szerint a berlini keztyűsök megboszulták magukat és a keztyűk mind balkézre valók voltak. Mondanunk sem kell talán, ez a feltevés tiszta anekdota, aminek semmi történelmi vagy logikai alapja nincs.

Hány Istók és a brassai vadember. Egykorú és szavahihető feljegyzések tanúsítják, hogy a Fertő-tó

mocsarainak környékén és a brassóköri erdőkben élt egy-egy félhülye, elvadult lény, akiket az emberek képzelőereje különös tulajdonságokkal ruházott fel. Azt beszélték róluk, hogy vadon élnek, az állatokkal beszélni tudnak és Hány Istókról azt is állították, hogy a víz alatt él, hallal táplálkozik és ujjai között úszóhártyák nőttek. Ez a két szerencsétlen, amilyen észrevétlenül igen sok fordult már elő a valóságban, kizárólag csak kreációséval tűnt ki. Hasonló mendemondák más népeknél is előfordulnak. Vannak elbeszélések, amelyek szerint egy farkas vagy medve nevelte fel az ifjúkorában elrabolt gyereket. Ilyen képezi az ismert Tarzan-regények alapját is. Hány Istókról Jókai írt egyik regényében. Ma már kevesen emlegetik őket.

Kempelen Farkas világhírű sakkautomatája. Hogy még a múlt század végén is mennyire izgatta az emberek képzelőerejét a Kempelen-féle sakkautomata, bizonyítja az a körülmény is, hogy Tóth Béla több, mint 12 oldalt szentelt ennek a kérdésnek „Mendemodák” című művében. A valóság teljes tisztázásához szükséges tudnunk, hogy a 18. században ismét fel-lángolt az automatagyártás szenvedélye, ami már a régieknek is kedvenc szórakozása volt. (Lásd e könyv más helyein.) Kempelen Farkas, a világhírű magyar tudós, akinek munkássága úttörő volt az emberi beszéd mechanikájának kivizsgálása terén s aki híres beszélőgépét megalkotta (élt 1734—1804), úgy lát-szik jó tréfát akart csinálni, amikor 1769-ben, vagy 1770-ben Bécsben híres automatáját bemutatta. Az automata egy asztalka mögött ülő török bábu volt, hosszú pipával, előtte a minden oldalról zárt asztalon sakktábla hevert figurákkal. Az automata tudott sakkozni, mégpedig látszólag minden emberi segítség nélkül és híres sakkjátékosokat is megvert. Az akkori tudománytalan gondolkodásnak megfelelt a titokzatos és rejtelmes erővel működő gép és azért sehogys-em akartak hinni Racknitz német báró magyarázata-

nak, aki úgy vélte, hogy a csukott asztal fiókjában egy kistermetű, ügyes sakkjátékos van elrejtve, aki a bábu karjait a játéknak megfelelően mozgatja. Maga Kempelen úgy látszik szégyellte a túl jól sikerült tréfát és nem akarta többé automatáját mutogatni. És mégis kénytelen volt a megkezdett játékot folytatni, mert amikor Pál orosz nagyherceg gróf Nord álnév alatt Bécsbe jött, II. József átüzent Pozsonyba Kempelennek, hogy a magas vendégek látni akarják a világhírű automatát. Az automatának olyan nagy sikere volt, hogy a császár maga unszolta Kempelent, hogy a géppel világkörüli bemutatókörútra induljon. Kempelen nagyon húzódozott ettől, de két év múlva kénytelen volt elindulni. Járt Berlinben, Péterváron, Párizsban és Londonban. Berlinben az automata megverte Nagy Frigyeset is, aki jó játékos hírében állott. Ezért nagyobb összeget ajánlott fel, ha a titkot megtudhatja. Mondják, hogy a rövid magyarázat után Nagy Frigyes nevetve jegyezte meg: *„Ezt egy gyermek is könnyen megfejthetné”*. De a dolgról senki sem beszélt, mert Kempelennek titoktartást ígért. Parisban Bouillon herceggel játszott a híres automata és már-már megverte, amikor egy rossz lépéssel elvesztette a játszmat. A herceg szerint akarattal hagyta őt nyerni, talán udvariasságból.

Kempelen halála után az automatát fia, Károly, udvari fogalmazó örökölte, aki az automatát nemsokára eladta Maelzel Lénárdnak, a híres mechanikusnak, aki a metronómot találta fel és maga is sokat foglalkozott automatákkal. Tulajdonában volt a sakkozó török, amikor Schönbrunnban Napóleonnal is játszott. Később, 1820 körül, már köztudomású volt, hogy az „automatát” egy belébújtatott ember igazgatja. Neveket is emlegettek. A gép a maga idejében óriási feltűnést keltett és könyvtárra menő irodalma van. Maga az automata elveszett. Maelzel ugyanis később Amerikába vitte és ott eladta egy Croizier nevű bellevillei

(Illinois) mechanikusnak, akinél 1844-ben látták utoljára a gépet. Azóta eltűnt és nyomaveszett.

Kempelen automatájáról regényt is írtak és filmet is készítettek, amelyek a tényeket megfelelően elferdítik és kiszínezik.

Damjanich kivégzése. Tévesen elterjedt hit, hogy Damjanichot utolsónak végezték ki. Damjanich tábornok nyolcadik volt a sorban, kilencediknek gróf Vécsy Károlyt végezték ki, akire az osztrákok Temesvár bevétele miatt különösen haragudtak. Damjanich, amikor Utycha cseh porkoláb leszállította a szekérről, amelyen törött lábával ült, állítólag azt mondotta: „Már azt hittem, én leszek az utolsó; pedig a csatákban mindig elől szoktam járni”. Az azonban tény, hogy amikor a bitófa felé vezették, elhajította a mankókat, mondván: „Úgysem lesz rájuk többé szükségem”, majd amikor Mayer brünni hóhér már a nyakára helyezte a kötelet, így szólt hozzá: „Csínján bánják a szakállammal, mert világéletemben nagy gondot viseltem rá”.

*

Mikor 1688-ban Achmed pasa átadta a keresztényeknek Székesfehérvárt, ott igen sok vegyesházasságot találtak, akiknek sorsát intézményesen kellett rendezni. A tizennyolc éven felüli gyermekeknek, akiknek török apjuk volt, megengedték, hogy apjukat kövessék, a fiatalabbakat azonban ott tartották és a keresztény asszonyokat is ott akarták tartani. Becsületükre legyen azonban mondván a hú magyar asszonyoknak, hogy legtöbbje kijelentette, hogy inkább máglyahalált hal, de urától nem válik el, még ha az hitetlen török is.

A régiek szeretőnek nevezték a feleséget, a leányt és a szeretőt. A váradi Regestrum megemlékezik egy 1234-ben élt Szerető nevű szolgálóleányról.

A magyarok, bár keletről jöttek, egynejű nép volt, amit az bizonyít, hogy krónikáinkban és hagyományainkban többnejűségről sehol sem esik szó. A régi magyarok büszkéek voltak hosszú hajukra és annak levágatása büntetésszámba ment.

*

1683-ban jelent meg névtelenül a Magyar Simpli-
cissimus, melyben Kassa városáról szólva, az erkölcs
elleni bűncselekményekre vonatkozólag a következő-
ket találjuk: „Azt is láttam, amikor egy rosszéletű nőt,
aki gyermekét megölte, elevenen eltemették és egy
izzó vaskarót vertek a szívére keresztül. Ez így törté-
nt. Sírt ástak, másfél rőf mélyet. Ebbe kellett a sze-
gény bűnösnek befeküdni; kezét-lábát lecövekelték,
arcára a hóhér egy töviskoszorút helyezett, szívére pe-
dig egy farkarót tartott mindaddig, amíg teljesen el
nem földelték. A fejét mindazonáltal az utolsó percig
szabadon hagyták, hogy a pap szólhasson hozzá.
Amikor a kivégzés befejezésére került a sor, a hóhér
egy fogóval megragadta az izzó vaskarót és azt a fa-
karó mellé állította, amely tudvalevőleg a szíve táján
volt. A pribék pöröllal lesújtott a karóra, két szolgál-
legény pedig egy kosár földet öntött a kivégzett ar-
cába. Egy kiáltást lehetett hallani és borzalmas volt
látni, amint a föld kissé felemelkedett felette.” „Élve
kellett volna eltemetni egy férfit is, aki hazajövet itta-
san hadonászott kardjával, megbotlott és véletlenül
halálosan megsebezte áldott állapotban lévő felesé-
gét. Mivel azonban szeretett hitvese halálos ágyon
mindent megbocsájtott neki, sőt imádkozott érte,
csupán fejét vették. Példaadás kedvéért mindazonáltal
hozzáláncolták a koporsóhoz és így kellett mennie a
gyászmenetben. Ekkor leoldották láncát és átadták őt
a hóhérnak, aki lenyakazta. Ez is nagyon szomorú
látvány volt, mert ez a házaspár szívből szerette egy-

mást s a férfi akaratán kívül lett a felesége megölője. Még meg is kegyelmeztek volna neki, mert kiváló katoná volt, sógora azonban vérbosszúból rábírt a hatóságot a halálos ítéletre.”

Nemkevésbé szigorúan büntették a házasságtörést is. Az általános büntetési mód az volt, hogy a kettős házasságtörőket közös sírba fektették, elevenen beföldelték és szívüket ugyanúgy karóval szúrták keresztül, mint azt fentebb láttuk.

Középkori rágalmazók büntetése. Az embernek néha eszébe jut, hogy manapság sem ártana, ha valamit tennének a rágalmazók nagy hada ellen. Takáts könyveiben olvashatjuk, hogy eleink sokkal szigorúbban vették ezt a dolgot: „Az, ki jámbor asszonyt nyilvánvaló személynek mond — így szól a komáromi bírák egyik, 1586-ból való ítélete —, az álla alól az nyelvét hányják ki neki.” Az is előfordult más esetben, hogy nyelvét a nyakacsigolyáján át vonták ki a rágalmazónak. Vájjon a mai rágalmazók melyiket választanák?

*

Báthory Zsigmond 1628-ban kelt iratából, melyben a borbély céhlevelét újíttja meg, olvashatjuk, hogy a borbélyok főfoglalkozása akkoriban a gyógyítás volt: gyógyszereket és különböző kenőcsöket készítettek, eret vágtak, sebet kezeltek stb.

*

Mária Terézia királynő rendeletére 1752 és 1769 között a bécsi hivatásos prostituáltakat és csavargókat, munkakerülőket a Dunán Magyarországra toloncoltatta, akár tetszett nekünk, akár nem. Évenként kétszer érkezett ilyen „becses” küldemény, amit akkor „Wasserschub”-nak neveztek, Győrbe, Komáromba, de főként Temesvárra és a Bánátba, ahonnan aztán részben megszöktek, részben megtelepedtek.

A honfoglalás kora.

Nem sokkal azután, hogy a magyarok Etelközt megszállották, Kazária khagánja az első vajdát, Lebed-et magához hívatta, és annak a kívánságának adott kifejezést, hogy továbbra is Lebed maradjon a magyarok fejedelme, mint Lebediában volt és továbbra is engedelmeskedjék a khagánnak. Lebed ugyan nyomban megjelent a khagánnál, de a megbízást nem fogadta el és maga helyett Álmost, vagy annak fiát, Árpádot ajánlotta. A kazár khagán tehát diplomáciai vereséget szenvedett, mert ő azért akart a magyaroknak, akiket akkor még turkoknak neveztek, fejedelmet, azaz kendét adni, hogy azok az ő fenhatóságát elismerjék. A magyarok, azaz turkok, mint őket az akkori krónikák nevezik, már Lebediából is azért jöttek el, mert nem akartak a kazároktól továbbra is függő viszonyban maradni, a khagán akaratával nem törődtek és a turkok vezérei, ispánjai és vitézei Árpádot választották meg, aki a hét törzs vezérével vérszerződést kötött. Ez a választás 890 körül történt. Egyébként teljesen valószínűtlen, hogy a magyarok, azaz turkok és a kazárok között rokonság állott volna fenn. A finn-ugor népeknek tudvalevőleg az Ural és Kaukázus közötti terület volt az őshazájuk és valószínű, hogy még Krisztus előtt kerültek ide, míg a mongol-tatár fajta népek, amilyeneknek a kazárokat az egykorúak leírják, csak évszázadokkal később következtek, kiszorítván nyugat felé helyükből az előbbieket. A kazárok volgamenti birodalma később Kievig is kiterjedt és az élelmes és művelődésre hajlamos nép ezt a várost az akkori idők világkereskedelmi gócpontjává tette. A várost 885-ben Oleg foglalta tőlük vissza. Mikor a turkok a kazár birodalmat elhagyták, a kazárokhoz tartozó kabar törzs is velük tártott. Mint az orosz krónikák írják, útjuk Etelköz felé Kiev mellett vezetett el. Tekintettel arra, hogy

Etelközben már nem a Nyék nemzetségbeli Lebed, hanem a Megyer, Magyar nemzetségbeli Árpád vette kezébe a vezetést, magukat ettől az időponttól kezdve kezdik vezérük nemzetségéről magyaroknak nevezni. A Névtelen krónikája szerint honfoglaló őseinket Álmos vezette, aki már itt, az új hazában halt meg. Ez azonban nem azt jelenti, hogy Árpád apja, Álmos volt a vezér, hanem azt, hogy a Névtelen az ősi fejdelmek nevét, Álmost írt. Ezt a többi kútfő, közöttük Konstantin adatai is bizonyítják. A kútfők feljegyzik még, hogy amikor a turkok Lebédiából eltávoztak, egy részük ottmaradt, majd a kelet felé fekvő kazár birodalomba távozott. Ezek azonban nem tartoztak a vitézkedő törzsökhöz, mert ezek az összes törzsekből kivált polgári osztály, mesterséggel és kereskedelemmel foglalkozó réteget alkották. Ezeket vándorlásuk közben nem vihették magukkal, mert csak akadályozták volna őket a harcokban. Ugyanígy nem vihettek magukkal rabszolgákat sem, akik esetleges harcban fellázadhattak volna ellenük. Harcászati okok miatt fogadták útítársul a harcos kabarokat, akiknek egy része zsidó vallású lehetett (de nem szemita!) és második kievi tartózkodásuk alkalmával a kunokat is. A zsidók valószínűleg 620 táján kerültek a kazár birodalomba, amikor a római birodalomból elűzték őket. Etelközi tartózkodásuk alatt, 894 körül a görög Leó császár a Szklérosznak nevezett Nikétaszt küldte hadihajókon követségbe a türkökhöz, hogy azok lépjenek vele szövetségre Simeon bolgár cár ellen. Árpád, Lebed unokájának, Korzánnak társaságában fogadta a küldötteket, akikkel meg is állapodott. E megállapodás értelmében a magyarok Árpád fiának, Tarkas leventének vezérlete alatt vonultak harcba, a bolgárokat megverték és sok kincset és foglyot zsákmányoltak. Simon cár békét kért Leó császártól és evvel egyetértésben a besenyőket hívták segítségül a magyarok ellen, akiket a görögök csúful cserbenhagytak.

A besenyők betörték Etelközbe, elpusztították a tanyákat, leöldösték, akit elértek és elhajtották a jószágot. A magyaroknak menekülniök kellett a túlerő elől. A Dunán átkelt bolgár sereg miatt nem tudtak eljutni a Kárpátok közel eső szorosaihoz, keletről a besenyők, délen és nyugaton a bolgárok állták útjukat és így Árpád összeszedve egész népét, észak felé, Kievnék indult, amerre a járást már amúgyis ismerték. Igen ám, de Kievnél kunokkal találkozott, akik lebeszélték őket, hogy a zavaros viszonyok közé került kazár birodalomba visszamenjenek és erre a magyarok, néhány kun törzset is magukhoz véve, ezekkel megerősödve az északra legközelebb eső szoroson, a Vereckei-szoroson keresztül bejöttek hazánkba. Ideérkezve első dolguk az volt, hogy telephelyeiket az esetleg utánuk jövő ellenséges besenyők, netán kunok ellen is biztosítsák. Ezért a Vereckei-szoros állandó megszállására és az erdélyi nagy hegyek átjáróinak védelmére a székelyeket, elsősorban a velük jött kunokat rendelték ki. Ez annál észszerűbb volt, mert ezek részben kíméletre számíthattak az ellenség részéről, másrészt kun rokonaikat barátsággal leszerelhetették és a velük szövetséges besenyőket jobban ismerték. Valószínű, hogy a székely telepítés itt kunokból és eszegel-bolgárokból állott, amit a magyar törzsvezérek neveinek hiánya bizonyít.

A székelyek eredete.

A székelyek nyelve, melyhez a csángókét is hozzászámíthatjuk, általános és különös sajátosságainak tekintetében teljesen azonos a magyar nyelvvel. A székely nyelvben előforduló régies szavakat, vagy szóalakokat a nagy magyar nyelv különböző táj szóla-
saiban megtalálhatjuk, ami annak a bizonyítéka, hogy a székelyek nyelve a magyar nyelvből származik, míg

a csángók nyelve a székelyek nyelvéből ered. Annak igazolására, hogy a székely nyelv a magyarból származik és ennek következtében a székelyek nem lehetnek a hunok ivadékai, tanulságul felhozzuk magát a nyelvet és a történelmi tényeket.

Mint fentebb említettem, a nyelv arról tanúskodik, hogy a székelyek Magyarországból kerültek Erdélybe és innen tovább keletre a Szeret mellé. Vegyük mindjárt az Erdély — földrajzi elnevezést. Erdélyt azelőtt *Erdely-nek* mondták, még azelőtt *Erdő-elv*, *Erdő-elő* volt. Ez *erdőn túli-t* jelentett, mint ahogy hozzá hasonlóan a *havas-elve*, amely *havason-túli-i* (ebből a Havasalföld) jelent. Az Erdély szó szó szerinti értelme Erdőn-túli (Ultra-Sylvania, vagy Trans-Sylvania) ahogy a bihari erdőségeken túl fekvő részeket a magyarok jogosan nevezhették. Egyébként régi krónikáink sokáig beszélnek felváltva Érdeelv-ről és Ultra-Sylvaniáról, de eleget beszél a történelem a székelyek székeiről is. Annak bizonyítására, hogy székelyek, mint a hunok leszármazottai nem laktak Erdélyben, felemlíthetjük a korabeli krónikásokat, akik azt írják, hogy Szent István harccal kényszerítette megterésre az erdeelvi „fekete”-magyarokat. Később Szent László kun háborúi idején is olvashatunk az erdélyi magyarságról, de székelyekről sehol sincs szó, mert nem is lehet, annál kevésbbé, mert maga a székely szó csak később keletkezett. 1116-ban fordul elő először a székely (siculus) név, amikor azt olvashatjuk, hogy Kálmán fiát, Í. Istvánt az ország nyugati (vigyázat — nem tévedés! nyugati!) határszélén besenyők és székelyek őrizték. 1146-ból, II. Géza korából azt olvashatjuk, hogy az *igen rossz besenyők és hitvány székelyek*, akik a csatákban mindig elől szoktak járni, megfutamodtak az ellenség elől. Ez a háború a Lajta mellett zajlott le. Egy 1258-beli pozsonymegyei okirat ismét említi a székelyeket, mint lakosokat.

Az egykorú arab írók írják, hogy a madszar nép török fajta és fejedelmük 20.000 lovas harcossal indul háborúba. Itt nagykiterjedésű országuk a bolgárok és eszegelek között fekszik, akik ugyancsak bolgárok.

Másutt olvashatjuk, hogy a besenyőkkel szövetkezett Simeon a magyar sereg távollétében rajtaütött Etelközön és a harc végén, amelyben 12.000 bolgár is elesett, a magyarok nyugat felé vonultak. Ekkor Árpád a legközelebb lakó bolgár-eszegelek népből sok hadifoglyot hozott magával, ezek az új hazában, mint székely századok felfegyverezve, a magyar nőkkel összeházasodva, igen hamar teljesen elmagyarosodtak, de székely nevüket mindmáig megtartották.

A keleti székelyekről, tehát azokról, akiket ma székelyeknek nevezünk, először II. Endre király 1213-beli oklevele emlékezik meg. Ettől kezdve gyakran olvashatunk róluk az okiratokban és krónikákban. Erdélyt a magyarok honfoglalása előtt a szláv eszegelek-bolgár nép lakta, akinek java része később is megmaradt lakhelyén. Hogy ivadékaikat a székelyek között is megtaláljuk azt a szláv származású hely- és családnevek bizonyítják. Az azonban nem lehet vitás, hogy a székelyek nagy tömege magyar nyelvűvé vált, mert különben lehetetlen lett volna, hogy ők olvassák magukba a többi nemzetiséget. Eredetükről azonban semmi határozottat nem tudunk. Azt sem tudjuk, hogy honnan, de azt sem, hogy mikor kerültek a keleti székelyekre. Az a tény, hogy székelyföldön sok besenyő nevet találunk, azt is bizonyítja, hogy egy részük besenyő eredetű. Arról is tanúskodik a történelem, hogy elmagyarosított oláhok is vannak közöttük. Ezek szerint megállapítható, hogy a székelyek különböző népekből keletkeztek. Az őslakó szláv eszegelek-bolgárok után jöttek a magyarok, akiket újabb szlávok (lengyelek, oroszok, bolgárok) követtek, utánuk érkezhettek a besenyők, oláhok és végül kisebb számban a németek. Fentiek eléggé bizonyítják, hogy a székelyek

nem lehettek a hunok ittmaradt leszármazottai. De ennél a kérdésnél a hunokról is szóljunk néhány szót. Nagy divat magyar-hun testvérségről beszélni és írni, de sajnos nem divat a valósággal szembenézni. A valóság ugyanis az, hogy a hunokról azt sem tudjuk, milyen fajhoz tartoztak? Éppenúgy lehettek árjak, mint ural-altájiak. Elég arra utalnunk, hogy a régiek a hunok letűnése után megjelenő avarokat, kegyetlenkedéseik miatt éppenúgy hunoknak nevezték, mint a jóval később, de hasonló tulajdonságokkal érkező magyarokat is. A nyugati szomszédok szemében tehát egy volt a hun, a későbbi avar és a még későbbi ungr, türk, illetve magyar. Hogy mennyire helytálló a Detremondára alapító feltevés, látható abból a tényből, hogy Detre (Detrik, vagy Theodorik) csak Attila halála után 2 esztendővel született. Ugyanilyen erőszakolt a hun Blédá-nak, akiről a németek is, mint Blödin-ről emlékeznek meg, a magyarosabban hangzó Budá-ra való átkeresztelése. Hasonló valótlanságokat tartalmaz az a történet, amely Attila kalandját írja le Leó pápával. Egyébként az Etele nevet is a német Etsel név után találták ki. Történelmünk ma már magát a világhírűvé vált catalaunumi csatát sem fogadja el feltétlenül bebizonyítottak.

Pannónia elfoglalása.

A Vereckei-szoroson átkelve a magyarok megszállták azt a földet, amely egyrészt a mai Erdély határáig, délre Orsováig, az Aldunáig, Duna mentében Vácig és észak felé egész a Tátráig terjed. Miután a megszállott részeket megfelelő telepekkel és összeköttetésekkel biztosították, a Dunántúli földek kerültek volna sorra, de a morvákkal hadban álló bajorok megállapodtak velük olyképpen, hogy a magyarok Pannóniára nem tartanak igényt és szabadon átvonul-

hatnak Olaszország felé. A bajorok még vászonruhával is ellátták a magyarokat, akiket prém- és bőrruhájuk erősen akadályozott volna a meleg éghajlatú Olaszországban való hadjáratban. E szerződés értelmében egy magyar csapat már 898-ban kikémelelte Olaszországot, majd a következő évben nagyobb sereg tört be a lagúnák országába, ahonnan Felső-Olaszország kirablása és bejárása után, csak a 900-ik év tavaszán tértek vissza és ekkor foglalták el Pannoniát, nem törődve a bajorokkal kötött előző megállapodásukkal. Tények és régi krónikák elmosódott értesülései szerint igen valószínű, hogy őseink végleg Olaszországban akartak maradni, ahova őket a melegebb éghajlat és a megszokott tenger is inkább vonzotta és csak a harci nehézségek riasztották őket ettől a tervtől vissza. Ezért a keleti határ megszállásával és biztosításával megbízott csapatokon kívül majdnem az egész nép Dunántúlra vonult családostól, podgyászostól és csak a kalandozások megszűnte után, amikor rájöttek arra, hogy tovább nyugatra nem mehetnek, csak akkor kezdtek egyes törzsvezérek ismét kelet felé telepeket létesíteni, amit úgy a krónikák, mint a ránkmaradt helynevek is kellőképpen igazolnak.

Az ispán szó eredete. Ezekből az időkből maradt ránk az ősrégi ispán szó is, amelyet a legutóbbi időkig szláv eredetűnek tartottak. Újabb kutatások bizonyítják, hogy ez a szó még a törökkel és perzsákkal való érintkezés során ragadt őseinkre az őshazában a *gyula*, *kadar*, *nader* (nádor), *bán* és *jobbágy* szavakal együtt. A német szótárak szerint is a német *Gespanschaft* szó magyar és nem szláv eredetű. Perzsiában ma is van *Ispán* és *Ispahan* nevű város és törökül a *spahi* szó könnyű fegyverzetű lovast, *spahioglanus* pedig nemes ifjút jelent. Ebből ered a magyar *ispán* szó is, amely eredetileg a magyar nemek tagjainak elnevezésére szol-

gált, tehát körülbelül nemest jelentett és csak idővel használták tisztség meghatározására, mert azokat a tisztségeket eleinte csak ispánok, azaz az ősi magyar nemek tagjai tölthették be.

Mi a Turán és a turáni eszme? Turáni eszme a turáni eredetű népek, területek és államok tanulmányozását, fejlesztését és gyarapítását, szellemi és anyagi haladásukban való megerősítését, főleg pedig az összes turánságnak az egész emberiség boldogulása érdekében történő szervezkedését, összefoglalását és testvéri együttműködését jelenti.

Mi a Turán?

Turánon nemcsak a tulajdonképi régi Turánt, a Káspi- és Aral-tó körüli nagykiterjedésű síkságot értjük, hanem tágabb értelemben mindama területeket, amelyeken turáni népek élnek, vagy éltek.

Mi a turánság?

Turánságon értjük az összes turáni eredetű népeket és államokat és pedig Európában elsősorban a magyarokat, a finneket, az észteket, a bolgárokat, a törököket és az oroszországi turáni népeket, vagyis Magyarországot, Finnországot, Észtországot, Bulgáriát, Törökországot és az európai régi Oroszországból keletkező új turáni államokat. Ázsiában a törököket, tatárokat, az északi és középázsiai ural-altáji népeket, a tibetieket, a Himalaya-népeket, a mandzsukat, a kínaiakat, a koreaiakat és a japániakat, vagyis: ázsiai Törökországot, a középázsiai és szibériai új turáni államokat s Kínát és Japánt.

Egyszerűbben és érthetőbben kifejezve tehát a Turán-eszme hívei egy olyan hatalmas, szövetségi állam létrehozásán fáradoznak, melynek tagállamai a turáni népek országai lennének.

A Lánchíd kőoroszlánjainak nyelve. Általánosan elterjedt az a mendemonda, hogy amikor a Lánchidat a közlekedésnek átadták, egy suszterinas elkiáltotta magát, hogy „Nini, az oroszlánoknak nincs nyelvük”,

mire a szobrok alkotója annyira elszégyellte magát, hogy a hídról a Dunába ugrott és ő lett volna a Lánchíd első öngyilkosa.

A mendemondának, mint annyi másnak, semmi alapja nincs. A kőoroszlánokat faragó művész végelgyengülésben halt meg 1883-ban. Neve: Marschalkó volt. Az oroszlánoknak igenis megvan a nyelvük, de alulról nézve, természetsszerűleg, nem látható. Való az, hogy a művészt is sokat bosszantották életében a fenti gúnyolódással.

Egy Napoleon szöktetési-terv. Kevesen tudják, hogy Napóleon megszöktetésére pénzes társaság alakult Észak-Amerikában, amelynek tagjai elsősorban kivándorolt franciák voltak. Ez a társaság azonban nemcsak pénzt gyűjtött, hanem szerződttetett egy kitűnő tengerészt is és megépítették egy gyorsjáratú vitorlást, amellyel odahaza gyakorlatoztak. Már minden el volt készítve az induláshoz, hogy a császár örségét Szent Ilonán megrohanják, már a Napoleon részére épített palota is be volt rendezve, amikor ezt a világraszóló kalandkísérletet megghiúsította Napoleon korai halála. Tudomásom szerint az amerikaiak ebben, a Napóleonnak szánt palotában éppen mostanában Napoleon-múzeumot rendeztek be.

A Föld és az ember.

Milyen idős a vén Föld? Jónéhány ezer millió éves. Elég pontatlan felelet, de sokkal pontosabban nehéz lesz rá felelni. Egyebektől eltekintve azért is, mert a Föld Földdé válásának sok átmenete van és azok mind számtalan millió esztendőt jelenthetnek. Magát az életre már alkalmas és szilárdtömegű Földet körülbelül 4000 millió évesre becsülik a hozzáértők. Ebből a szinte felfoghatatlan időből, amelyhez arányítva egyéni létünk még másodpercnak sem nevezhető, ben-

nünket az az időszak érdekel, amelyben élőlények, de főként az ember is megjelent már a Földön. Az élet kezdetét a geológiai őskorban, a prekambriumban mintegy 2000 millió évvel ezelőtt jelentkező algák, korallak és férgek jelentették. Nem szándékom itt felsorolni a később kifejlődött hatalmas arányú növényzetet és állatvilágot, amelyek emléke élénken él sárkányokként minden nép mesevilágában. Az ember-megjelenésére megnyugtattunk mindenkit, hogy a tudomány mai megítélése szerint nem származunk a majmoktól, még a legemberszabásúbb majomtól sem, hanem a majmokkal együtt (ez viszont kétségtelen) egyazon közös őstől eredünk és csak az idők folyamán távolodtunk el ennyire közös származású „unokatestvéreinktől”. Az őskőkorszakot, amikor az ember a Földön megjelent, paleolitnak nevezzük és ez körülbelül 500.000 évvel ezelőtt történt, de nincs kizárva az egy millió éves távlat sem. Legutóbb Kínában sikerült egy állítólag egy millió esztendős koponyát találni. A cro-magnoni lelet 450.000 éves, a grimaldi 250.000 éves, míg a híres neandervölgyi „csak” 80—100.000 éves. Horvátország területén is találtak 50—60.000 esztendős barlanglakómaradványokat. Az oly titokzatosnak tűnő rézkor Kr. e. 5000 évvel, a bronzkor Kr. e. 3000 évvel, a vaskor Kr. e. 500 évvel volt, tehát aránylag nagyon közel vannak hozzánk. Magyarországon, Velemszentvid mellett volt a bronzkornak egyik hatalmas ipartelepe, ahol mindenféle bronztárgyakat készítettek az őslakók.

A történelemtudomány sötétségben bujkál ezek között a megvilágítatlan esztendőtömegek között. Alig néhány száz év, talán ezer, vagy másfél ezer, amit ismerünk, míg az azelőtti korok történetét már a múlt, az enyészet, a talán soha fel nem tárható porladás és elmúlás fedi. Itt-ott felbukkannak a régiek írásaiban, a mondákban, ránkmaradt, megmagyarázhatatlan emlékekben olyan jelek, amelyekből következtethetünk a

régi emberre, minden emberek közös ősére. A tudomány megállapításai szerint bizonyos, hogy a monda-beli Atlantisz valamikor virágzó földrész volt, de magas kultúrájú nép lakta a Csendes-óceán elmerült szárazföldjét is. A Maláj szigetek, a Csendes-óceán szigeteinek megfejthetetlen rommaradványai, csodálatos, megmaradt emlékei, Amerika őslakóinak ránkmaradt műveltségroncsai, az egyiptomi piramisok titkai mind olyan ősokról regélnek, akik a nagy geológiai átrendezés előtt éltek és akiknek kultúráját a meg-rázkódtatásokat átélte kevésszámú utód csak hiányosan tudta számunkra és elsősorban a maguk számára átmenteni. Állítólag a délamerikai Titicaca-tó közelében (4000 m magasságban fekszik ma) régi, kőbevált országútnyomokra bukkantak, ősi amfiteatrumszerű színházmaradványokra, és olyan nyomokra, amelyek azt bizonyítanák, hogy ott kb. 20.000 évvel ezelőtt el nem képzelhető virágzó kultúra volt, amelyet a nagy átalakulás elsöpört és amely a tengersizintről 4000 méter magasba emelte fel a Cordillerákat és létrehozta a Titicaca tavát, amely akkor afféle beltenger volt, mint ma a Földközi-tenger. Ha igaz a hír, Tibetben 10.000 éves kőtáblák vannak, amelyeket most fejtettek meg, s amelyek csillagászati adatok felsorolása mellett Dél-Amerikának térképét is tartalmazzák a fenti adatokkal. Mind, ma még meg nem fejtett dolgok, éppenúgy, mint az ő Ur városa körül az arab sivatagban folytatott ásatások, amelyek nyomán a franciák 7000 éves emlékeket találtak, közöttük az Ószövetség félreismerhetetlen adatait.

Eddig ismeretlen őstörténelem.

Eddigi történelmünk adatai alapján az emberiség való történetét legfeljebb 5000 évre visszamenőleg ismertük. Ez a történelem azonban rengeteg feltevésen (hipotézisen) alapult, még több kihagyást engedett

meg és felettébb erőszakos magyarázatot adott bizonyos meg nem fejtett régi jeleknek, vagy éppen tévesen magyarázta azokat, meghamisítván ezáltal akarva vagy nem akarva a valódi történelmet. A hivatalos történelem meg is volt elégedve evvel az 5000 esztendővel és még máig sem akar tudomást szerezni azokról a hihetetlen eredményt felmutató kutatásokról, amelyeknek eredményeként az emberiség történetét néhol 70.000 évre tudjuk követni a múltba és amely szinte kísérteties pontossággal jelöli meg egyes népek származását, vándorlását és régen letűnt civilizációját, az emberiség első, nagy civilizációját.

Ennek a könyvnek szűkreszabott volta nem engedi meg, hogy ezt a kérdést bővebben ismertessem, így tehát kénytelen vagyok arra szorítkozni, hogy forrásaim felsorolása mellett röviden leírjam a legújabb kutatások eredményét, amelyek az ókori és az őstörténelem, valamint nemzetek származásának ismeretében hallatlan forradalmat idéznek elő.

A nyomok, amelyeken e legkülönbözőbb irányban haladó és egymástól független tudósok elindultak, a következők voltak:

1. *India és Tibet ősrégi templomaiban elrejtett kőtáblák felkutatása és megfejtése.*
2. *Az ősegyiptomi írások és jelek valódi jelentésének kikutatása. (Ezeknek a jeleknek ugyanis kettős értelmük volt.)*
3. *Az Atlantiszról fennmaradt feljegyzéseknek a geológiával való összeegyeztetése.*
4. *Közép-Amerika őslakóinak, a mayáknak csodálatos romvárosai, piramisai és eddig meg nem fejtett matematikai képletei.*
5. *Észak-Amerika hegységeiben talált, eddig meg nem fejtett sziklafeliratok, amelyeket még akkor véstek be, amikor a hegyek a tengerrel voltak egy szinten.*
6. *Dél-Amerika romvárosainak és csatornaműveinek titkai a Titicaca-tó környékén, 4000 m magasban,*

szintén abból az időből, amikor ez a magasság a tenger szintje fölött legfeljebb 30 m-re emelkedett.

7. A Csendes-óceán, helyesebben a Dél-tenger szigeteinek rengetegeiben található ismeretlen eredetű szobor óriások, templomok és jelek hatalmas serege.

A kutatás akkor indult meg helyes nyomon és teljes erővel, amikor Churchward angol ezredes Indiában egy főpaptól egy régen használt és csak a beavattak által ismert nyelvet tanult meg, a mayák nyelvét. Ennek segítségével elolvasott néhány, mintegy 10.000 éves agyagtáblát, amelyeken maya nyelven le van írva, hogyan pusztult el *Mu* földrész, amely a Csendes-óceánban feküdt. Leírják ezek a táblák, hogy a földrészt 64 millió ember lakta, síkság volt és lakói egyistenimádók voltak. Gyarmataik voltak Ázsiában és Amerikában. Ebben az időben a Földön még minden síkság volt (a hegyek csak később emelkedtek ki). Egyszer aztán megnyílt a Föld, lángok között alá-süllyedt és helyébe vizek nyomultak, amelyek mindent elnyeltek. *Mu* országából csak a déltengeri szigetek maradtak meg csodálatos titkaikkal, amelyeket ennek a nyelvnek és jeleinek segítségével Churchward most már meg tudott fejteni. De hogy elcsodálkozott, amikor rájött, hogy ez a nyelv tényleg azonos a yukatani és más mexikói emlékeknél helyreállított ősi maya nyelvvel, ami kétségtelen bizonyítéka az indiai agyagtáblák állításainak. Később Tibetben találtak kőtáblákra, amelyeknek korát a rajtuk található csillagkép igazolta és amely azt bizonyította csillagászaink szerint, hogy azokat ezelőtt 70.000 évvel készítették. Ezek a kőtáblák csodákat beszélnek *Mu* országáról (amely csak később merült el), valamint annak lakóiról és szervezetükről, civilizációjukról. De ugyancsak maya nyelven íródtak az ősegyiptomi történetek is, amelyeket csak most sikerült igazán megfejteni, sőt valószínű, hogy Mózes maga is ismerte a maya nyelvet, amelyet ő az atlantisziaktól tanult, azaz annak a

földrésznek lakóitól, amely az Atlanti-tengerben volt és ezelőtt 4000 évvel süllyedt „csak” el.

Mindezekből körülbelül a következők derülnek ki: az első, ősi civilizáció már ezelőtt legalább 70.000 évvel a Csendes-óceán földrészén, Mu-országában keletkezett. Ennek, a mi méreteink mellett, alacsony technikai kultúrájú, de magas erkölcsi civilizációjú népe adta a világnak az egyistenhívés vallását, amelyet kivándorlóik szétvittek, nyugatra Birmába és Indiába, innen Perzsiáig és Keletre Délamerikán keresztül Közép-Amerikába, Atlantiszba, Egyiptomba (ezelőtt 16.000 évvel) és a hellének országába (Kis-ázsziába). Itt találkozott Kelet és Nyugat felől a két azonos kultúra. Az egyiptomiak műveltségüket kizárólag Atlantiszból merítették, amire maguk is mindenütt utalnak legrégebb emlékeikben.

A kétségbevonhatatlan tömegű és hitelességű bizonyítékok elgondolásra készítenek és azok tanulmányozása után merem hinni, hogy rövidesen nagy események várhatók az ősi történelemszemlélet keretein belül.

A macedón-kérdés.

Mikor a törökök a Balkán-félszigetet meghódították, annak keresztény lakossága nemzetekre oszolva saját területein élt. Közülük azok a szlávok, akik magukat bulgároknak nevezték és akiket szomszédaik is így ismertek, a mai Bulgária, Kelet-Szerbia, Dobrudzsa, Thrácia és Macedónia területét lakta. A török hódítóknak öt évszázados uralmuk alatt sem sikerült ezeket a keresztény népeket beolvasztani és csak a városokban és hadászatiilag fontosabb pontokon sikerült nekik törököket letelepíteni.

A 18-ik század nagy francia forradalmának szele ébresztette fel ájultságából a balkáni népeket, akik közül elsőnek a szerbek kezdtek magukhoz térni,

majd lázadásukat a görögök követték. Sokkal nehezebb dolguk volt azonban a török fővároshoz közelebb eső bolgár vidékeknek. A törökök konstantinápolyi bevonulásakor elismerték ugyan a Ruméliai egyház fejéül a konstantinápolyi patriarchal, de ez görög volt és mivel ennek alárendeltjei is görögök voltak, ezek mindent elkövettek a bulgárok elgörögösítése érdekében. Végre a 19. század közepe táján megkezdődött a nagy harc az önálló bolgár egyház megalakításáért. Ez a harc különösen Macedóniában volt igen elkeseredett, mert itt a tengerparti városokban sok görög is élt. Mielőtt ez a bolgár egyházi kérdés elintézést nyert volna, a fiatalabb, hazafias nemzedék a politikai szabadságok kivívása érdekében is harcot indított a törökök ellen. Ebben a felkelő mozgalomban (1868—1876) a macedóniai bolgárok is résztvettek. Az 1876-i konstantinápolyi konferencián Macedónia egy részét Bulgáriához csatolták. A macedón nép azonban nem nyugodott bele, hogy továbbra is török uralom alatt maradjon és 1878-ban, 1880-ban és 1881-ben lázadásokban tört ki, amelyeket a törökök vérbefojtottak. Az ezutáni időkben a törökök minden igyekezete az volt, hogy a macedónok szabadságait elvegyék, viszont a görög papság igyekezett megrendült helyzetét ismét megerősíteni. Végre 1885-ben Keletrumélia egyesült a bolgár fejedelemséggel. A szerbek felakarták lázítani a macedónokat a bolgárok ellen, de ez nem sikerült, sőt mindenképpen a bolgárok mellé állottak a macedóniai kucoláhok is, akiket a papság éppenúgy igyekezett elgörögösíteni, mint a bolgárokat. A törökök fokozták az elnyomó szigort. Betiltottak minden megmozdulást, még egyes szavak használatát is betiltották. Működött a cenzúra és a nép gazdasági romlás előtt állott. így született meg a forradalom gondolata. 1893-ban megalakult a macedón forradalmi szervezet első központi bizottsága, amely az olaszországi car-

bonarikat vette mintául szervezkedésének végrehajtásánál. Két bizottság volt. Az országból elmenekült külső és a belső bizottság. Tervük az volt, hogy nemzetközi beleegyezéssel valamilyen formában Macedónia összes népeit egy államban egyesítsék. A kitűzött főcél tehát Macedónia önállóságának elérése volt. Az országban a fegyveres felkelés gondolata erősen tért hódított. A forradalmi eszme terjedt, csakhamar behálózta az egész országot és a szervezet állammá vált az államban. Saját közigazgatása, rendőrsége, igazságszolgáltatása, postája és katonasága — szabadcsapatai — voltak. A felkelés 1903-ban tört ki. A felkelők először szép sikereket értek el. Városok kerültek birtokukba, de később felülkerekedtek a jobban felfegyverzett törökök és a felkelést kegyetlenül levertek. A felkelés előtt macedón szabadcsapatok 122-szer ütköztek meg a török csapatokkal. Ezeknél az összeütközéseknél 494 macedón és 4006 török esett el. A felkelés alatt 203 csatát vívtak, amelyben a felkelők 994, a törökök 5328 halottat vesztek. A felkelés elnyomása után a törökök 2129 férfit ejtettek foglyul, 2243 asszonyon követtek el erőszakot és 9380 házat gyújtottak fel.

A görög püspökök és konzulok ki akarták használni a török-bolgár ellentétet annak ellenére, hogy a macedón forradalmi mozgalom egyformán egyenlőséget akart minden nemzetiség számára. Görögországból állandóan fegyveres bandák törtek be Macedóniába és erőszakos cselekedeteikkel kényszeríteni akarták a bolgár és kucó-oláh lakosságot, hogy a konstantinápolyi görög patriachátus szellemi gyámságát elismerjék. Görög tiszték rémítették a kucó-oláh törzseket, a behatoló bandák erőszakoskodtak, gyilkoltak, házakat égettek fel és kifosztották a macedónokat. A jó példa hamar követésre talált és nemsokára a szerb kormány is bandákat küldött ki, amelyeknek feladata volt, hogy a bolgárokat különösen Üszkőb

és Veles vidékén arra kényszerítsék, hogy magukat szerbeknek vallják. A nép jogos felháborodása már-már ismét lázadásban tört ki, mikor a változás magából a török birodalomból indult ki. Az Abdul Hamid kényuralkodói rendszere ellen fellázadt ifjútörökök Törökországban 1908 július 23-án alkotmányos kormányrendszert léptettek életbe és kijelentették, hogy Törökország számára a szabadság, testvériség és egyenlőség korszaka kezdődik és a Belső Macedón Forradalmi Szervezetnek tudtára adták, hogy követeléseiket teljesíti az új kormányzat. Macedónia bolgár és kucuromán lakossága bízott az ígéretekben. Később azonban az Egység és Haladás Egyesület-ben tömörült ifjútörökök a többi nemzetiség eltörökösítésére törekedtek és e célból elrendelték a konstantinápolyi görög és a bolgár exarchátus egyházközségei jogainak korlátozását. Ekkor 1911-ben szövetkeztek először egymással Macedónia megcsalt bolgár és görög lakói. Titkos török bizottságok alakultak, amelyek megrohanásokkal ölték meg a macedón vezéreket és forradalmárokat és vérbefojtottak minden mozdulási kísérletet. A lakosságot lefegyverezték, 4973 bolgárt bántalmaztak, ezek közül 73 meghalt a kínzások következtében. 2500 ember Bulgáriába menekült, 2010 a hegyekbe szökött. A macedónok harca ismét fellángolt. Számtalan merényletet követte el, vasútvonalakat dúltak fel és állomásokat pusztítottak el. Erre a török katonaság okatlan vérengzéssel felelt az ártatlan polgári népesség körében.

1912 február 29-én Szerbia és Bulgária titkos szövetséget kötöttek, hogy a Törökország ellen indítandó háborújuk után miként osztják fel egymás között Macedóniát. A bolgár, szerb és részben a görög hadak a törököket mindenütt legyőzték és Törökországot szinte majdnem kiszorították Európából és az elfoglalt területeket a szövetségesek kapták. A macedónok nem ismerték a szövetségesek titkos megállá-

podását és azt hitték, hogy országuk egyenesen Bulgáriához kerül. Csapataik nagy szerepet játszottak a török ellen vívott csatákban. A háború befejezte után azonban örömüknek hamar vége lett. A görögökhöz és szerbekhez csatolt területeken mindjárt az első napokban kitűnt a hatóságok ellenséges magatartása a macedónokkal szemben és a bolgár iskolákban azonnal beszüntették a bolgárnyelvű előadásokat, sőt a bolgár könyvek elégetését is elrendelték. Az új rabszolgaság ellen a sokat sanyargatott és osztatlan önálló államot követelő macedón nép ismét fellázadt 1913 szeptemberében és a szerb katonaságot Ochridából és Debárból elűzte, később azonban menekülni kényszerült és albán területre vonult vissza. Mikor 1915-ben Bulgária és Szerbia között háború tört ki, a macedónok tömegesen csatlakoztak a bulgárokhoz, hogy ily módon hazájukat a görög és szerb iga alól felszabadítsák. De hiába volt minden, hiába hullott el ismét annyi jó macedón hazafi, a nagyhatalmak nem törődtek a Balkán közepébe szorított bátor néppel, országukat ismét felosztották és újabb darabot csípve le Bulgár területből, azt is Szerbiához csatolták.

A szerbek megfélemlítő terrorszervezete, a Fekete-kéz, a legkegyetlenebbül működött. Elég volt egy macedón kiállítás, egy hazafias szó s az illetővel azonnal végeztek. Nemzetközi jegyzőkönyvek és konzuli jelentések százai bizonyítják azt a véres elnyomatást, amelynek célja az elnemzetlenítés volt. A világháború alatt a papságot, tanítókat, intelligenciát száműzték, legyilkolták, községeket gyújtottak fel, ezeket vetettek börtönbe, míg másutt bizonytalan érzelmű falvakat ágyúval lőtték össze és menekülő, védtelen lakóikat gépfegyverrel kaszálták halomra. A görögök a háború alatt nem maradtak el a szerbektől. Működésük eredményeként ezernyi halott, felégetett falvak és 70.000 menekült emléke kísért. A harc egyformán folyik minden macedón ellen, akár bolgár, kuco-román,

albán, vagy török nemzetiségű. De hiába minden terror, minden kegyetlenkedés és kényszer, ennek a népnek csodálatos ellenállását nemcsak hogy nem tudták megtörni, hanem az új megpróbáltatások új harcra készítették őket és ma is küzdenek a hegyekből kitörő szabadcsapatok, ma is robbannak a bombák és dördülnek a revolverek, amelyek az európai újságolvasó előtt mint meg nem értett szürke, balkáni napihírek jelennek meg.

Az európai népkisebbségek.

Nincsen ország, amely nagyobb érdeklődést tanúsítana a kisebbségi kérdés iránt, mint a miénk. Általában azonban csak arról a kisebbségi kérdéstről szoktunk hallani, amely idegenbe szakadt véreinket érinti közvetlenül. Pedig ez a kérdés nemcsak nekünk és a bennünket körülvevő országoknak elintézetlen nagy kérdése, hanem mint lentebb látni fogjuk, még sok más ország többé-kevésbé megoldott, vagy egyáltalán meg nem oldott ügye.

Ötven milliónyi kisebbség, több mint ötször annyi lélek, mint hazánk lakossága. Vájjon kik ezek és hol élnek? Erre kívánok megfelelni.

Albánia. A lakosság száma 1,065.000. Nyelvük indogermán eredetű, szláv, latin és török jövevényszavakkal teletűzdelve. Ismeretes a gég és a toszk nyelvjárás. Utóbbi beszélik a görögországi és olaszországi albánok is. Magukat *szkuptároknak* (szkipe-tároknak, „sasok fiainak”) nevezik, török nevük: *arnauták*, szerbül: *arbanasz*, görögül: *árvánitisz*.

Kisebbségi népek: 85.000 szerb a határszéleken, 58.000 török az országban szanaszét elszórva, kucóoláhok, vagy cincárok 60.000. Ez utóbbiak magukat *arománoknak* nevezik és a Dél-Itáliából Munténiába (Havasalföldre) és Moldovába átvonult vlah pásztor-nép ittmaradt ivadéka, akik nagyobb számmal laknak

a Balkán más területein is, így Epiruszban, Thesszáliában és Macedóniában. A görögök száma 20.000, ezenkívül vannak még törökök, olaszok és egyéb külföldiek.

Andorra. Ennek a kis köztársaságnak 6200 főnyi lakosa nem spanyol, hanem katalán.

Belgium. Összlakossága 8,200.000. Két nép lakja a kis országot. Északon és nyugat felé a *flamandok* (plattdeutsch, alnémet nyelvjárás, a hollandhoz hasonlít), míg a francia határszéleken a francianyelvű, de kisebbszámú *vallonok* laknak. A németek száma mintegy 50.000. Az utolsó időkig a francia volt az államnyelv, ma azonban már a flamandok is használják nyelvüket hivatalosan.

Bulgária. Összlakossága 6,170.000. A bulgárok görögkeleti papok által elszlávosított turáni eredetű nép. Legnagyobb kisebbségük a *török*, mintegy 600.000 lélekszámmal. A *cigányok* száma 120.000. *Oláhok*, akik nagyrészt a bojárok sanyargatásai elől menekültek át a Dunán: 100.000 és kb. 50.000 zsidó. Utóbbiak a 16. században menekültek ide a spanyolországi üldözések elől. A kisebbszámú *gagaucok* valószínűleg a 13. században idemenekült kunok utódai. Görögkeleti vallásúak, de törökül beszélnek.

Dánia. Lakosainak száma a Faröer-szigetekkel 3,715.000. Ebből csak 41.000 német él a háború után népszavazás útján átcsatolt Észak-Schleswigben.

Danzig. 411.000 lakosából 14.000 *lengyel* és 6000 külföldi, a többi német.

Észtország. Lakóinak száma 1,128.000. Kisebbségek: 100.000 *orosz*, 20.000 *német*, 8000 *svéd* és 5000 *zsidó*.

Finnország. Lakóinak száma 3,785.000. Ebből mintegy 380.000 *svéd*, míg északon gyéren *lappok* laknak.

Franciaország. Talán az egyetlen ország, melynek legnagyobbszámú kisebbségét a külföldiek alkotják.

Az országban állandóan mintegy két és fél millió különböző külföldi él, nagyjából olaszok, belgák, spanyolok, különböző szláv népek, főként lengyelek és menekült oroszok. A németektől elvett Elzász-Lotharingiában élő németek száma, becslés után, másfél millió lelket tehet ki. Franciaország lakosainak száma 41,970.000. Ebből 1,300.000 *breton* kisebbség, akik nyugaton laknak és a világháború óta éles harcot vívnak a központi kormányzat ellen. Ebben a harcban merényletek is szerepelnek. Kelta eredetű őseik a Kr. u. 5. és 6. században vándoroltak a Bretagneba a brit Cornwallból. Az akkor Armorikának nevezett tartományban valószínűleg már a rómaiak előtt is kelta törzsek éltek. Ez a kemény nép mind a mai napig meg tudta őrizni ősei nyelvét az armorikát és közülük ma is csak mintegy félmilliónyi tud franciául. Az *olaszok* száma a külföldiekével együtt 600.000. A pirénei hegység lejtőin élnek a *baszkok*, ez az őskori nép, Európa legrégebb megmaradt lakói. Számuk 170.000. A franciaországiak *vaszknak*, a spanyolországiak *euszkaldmának* nevezik magukat. Nyelvük máshoz nem hasonlít, az ősi ibér nyelv maradványa.

Görögország. Lakóinak száma 6,837.000. Ebből kb. 78% görög. A többiek *albánok*, *törökök*, *bolgárok* és *kuco-tománok*. Ez utóbbiak száma 300.000 körül van, román becslés szerint fél millió.

Hollandia. Lakóinak száma 8,488.000. Ennek 85%-a a német alsó frank nyelvjárást beszéli. A 15%-nyi kisebbséget egy ősi germán nép, a *frízek* ivadékai alkotják, akiknek elődeit már Tacitus is itt találta a Rajna és az Ems között. Az ősi nyelvet, amelyet többnyire a parasztság beszél, újabban friz irodalmi és tudományos társaságok is művelik.

Írország. Lakóinak száma 3,037.000. Ez a szám csak az Ir-szabadállam területén lakókra vonatkozik. Az irek a kelta nyelvtörzs gael ágához tartoznak és a 18. századig jelentős nemzeti irodalmuk volt. Később

az írül beszélő írek száma a kemény angol terror alatt állandóan csökkent, újabban természetesen ismét rohamosan szaporodik.

Jugoszlávia. Lakóinak száma 14,950.000. Ebből kb. 3 millió a *horvátok* létszáma a *sokácokkal* és *bunjevácokkal* együtt. A *mohamedán vallású szerbek* száma Dél-Szerbiában és Boszniában 750.000 körül van, de a központi hatalommal szemben ezek is állandóan ellenségesen viselkednek és nem hajlamosak az asszimilálódásra. A *magyar* lakosság száma 500.000 körül van. A *németek* száma ugyanennyi, míg a *szlovének* száma már az egy milliót is meghaladja. A bánáti *románok* és a déli *cincárok* száma 230.000. Ezenkívül van mintegy 170.000 *tót*, 200.000 *cigány*, csekélyebb számban *törökök*, *görögök*, *olaszok*, *zsidók* és *örmények*. Hiányzanak a pontos adatok a macedón lakosságról, holott mint ismeretes, Macedónia lakói egyáltalán nem ismerik el sem a szerb nyelvet, sem a szerb fennhatóságot, tehát mint kisebbség kemény diót jelentenek az államhatalom számára. Macedónia területén másfél millió lélek él, akiket a szerb statisztika egyszerűen szerbeknek számít.

Lengyelország. Lakóinak száma 33,800.000. Jellegzetesen nemzetiségi állam. Ebből *ukrán* 4 millió, *zsidó* 2,100.000, *fehérorosz* 1,100.000, *német* 800.000, *orosz* 50.000, *cseh* 26.000 és *litván* 24.000. Az ukránok szerint azonban ez a számítás erőszakolt, mert saját számlálásuk szerint 7 millió *ukrán* él lengyel területen. Pomeránia Stolp kerületében él a 100.000-nyi *kasub* nép, amely ősi vend nyelvét máig megőrizte. A fehéroroszk sincsenek megelégedve a lengyel statisztikával, mert szerintük 1,600.000 a fehéroroszk lélekszáma.

Lettország. Lakosainak száma 1,957.000. A lett nép az eldánosodott finn törzsek és az ősi kur nép összeolvadásából keletkezett. Nyelvük az indogermán nyelvcsalád balti-szláv családjához tartozik, rokon-

ságban van az ó-porossal és a litvánal. Lakóinak negyedrésze kisebbség. Ebből 230.000 orosz, 85.000 zsidó, 65.000 német, lengyel 50.000, litván 17.000 és 7000 észt.

Lichtenstein hercegség 10.500 főnyi lakosa mind német.

Litvánia. Lakosainak száma 2,500.000. Lakóinak 80%-a litván. A legrégebbi balti szláv nép leszármazottai, akik az elmúlt évszázadok viharain át is megtartották őseik nyelvét. Kisebbségei: zsidók 150.000 a városokban, 30.000 német az ősi litván területen és 72.000 a Memel vidéken, 50.000 orosz, ugyanannyi lengyel és 15.000 lett.

Luxemburg. Lakosainak száma 297.000. A luxemburgi nép egy kelta ősnépnek frank és allemán törzsekkel való keveredéséből jött létre. Nyelvük őskeltával kevert középnyémet, de hivatalos nyelvük mégis a francia.

Magyarország. Lakosainak száma 10,100.000. Ebből 90% magyar anyanyelvű, tehát egyike vagyunk a legnemzetibb államoknak. Idegenajkúak közül legszámosabban vannak a németek, mintegy 560.000, 200.000 főnyi tótság, 37.000 horvát, 24.000 román a határok mentén, 17.000 szerb és 10.000 rutén.

Monaco. Lakosainak száma 24.000. Ebből 10—10 ezer francia és olasz, a többi különböző nemzetiségű külföldi.

Nagybritannia. Lakosainak száma Észak-Írországgal együtt 47,105.000. A szigetország őslakói iberfajta nép voltak, ezekkel keveredtek később a kelta eredetű brittek, akik előbb a rómaiak elől és a csatornán átkelő angol, szász és jüt germán törzsek elől Kr. u. az 5. században Wales, Cumberland és Skócia hegyvidékeire vonultak vissza, ahol sokáig harcoltak függetlenségükért és ősi nyelvüket mindmáig megőrizték. Az angolszászok a Temse vidéken, a jütlandiak Kentben és a Wight-szigeten telepedtek meg, ahová

őket később (1066-ban) a francia normannok is követték, így alakult ki az első germán hódítók nyelvéből, normann és kelta keveredéssel a mai angol nyelv. Ezeknek a dialektusoknak beszélői csak tolmács útján tudják magukat megértetni az angolokkal.

Németország (Ausztriával és a Szudétákkal együtt). Lakosainak száma: 79.000.000 a Saar-vidékkel együtt. Ebből 920.000 lengyel, 85.000 lengyelrokon mazur, 75.000 vend, egy szlovén eredetű szláv néptörzs Bautzen vidékén, 250.000 cseh, szlovák és morva, 10.000 dán, 36.000 holland, 8000 litván, 32.000 orosz, 400.000 zsidó és mintegy 10.000 friz Helgoland szigetén, szlovén 75.000, horvát 45.000, olasz 10.000 és 25.000 magyar.

Norvégia. Lakosainak száma 2,885.000. Ennek 99%-a norvég. Kisebbségei: 17.000 lapp és 4600 finn. Mindkét néptörzs őslakó. A lappok a mongolok finn ágából származnak és magukat *szabmeladasznak*, *mocsárlakóknak* nevezik.

Olaszország. Lakosainak száma 42,518.000. A *németek* száma (Tirol) 300.000 körül van. Az olasszal rokon *friaul* nép száma a Karni-alpok tövében 470.000. Ezek a kelta őslakók, a *karnok* leszármazottai. 18.000 főnyi *ladin* a Trentino tájékán lakik zárt egységben. A *franciak* száma (Piemontban) 100.000 körül van, míg Calábriában *katalánok* és *görögök* is laknak kisebb számmal. A 15. és 16. században Görögországból bevándorolt albánok száma meghaladja a 100.000-et.

Portugália. Lakosainak száma 6,720.000. Nyelvük, a portugál. A kasztíliai spanyollal rokonnyelv, de erős germán és arab, sőt francia befolyás érezhető. Szinte 100%-osan nemzeti állam. Kisebbségeiből megemlítenő 3000 *néger*.

Románia. Lakosainak száma 19,200.000. A legnagyobb népkisebbség a *magyarok*, kb. 1,750.000-es létszámmal. A *zsidók* száma Erdélyen kívül 260.000.

A német anyanyelvűek száma 820.000. Az ukránok száma Bukovinában és Beszarábiában együtt 700.000. *Bulgárok* 55.000, *török* 102.000, *tatár* (Beszarábiában) 21.000, az *oroszkok* száma 220.000. Örmény a Regatban mintegy 100.000 él. A *tótok*, *lengyelek*, *csehek*, *görögök* száma kisebb.

Sanmarino. Lakosainak száma 14.700. Színolasznyelvu állam.

Spanyolország. Lakosainak száma a Kanári szigetekkel 25,277.000. Erről az országról az az általános hiedelem, hogy egységes nyelvű nép lakja. A Hispán félsziget eredeti őslakói északon a *kantábriaiak*, délen pedig az *ibérek* voltak, akik keveredtek a *baszk* és *kelta* törzsekkel és így jött létre a *keltiber* nép. Föníciai, római, germán (vandál, svév és gót), majd arab hatásra alakult ki mindebből lassan a spanyol nyelv, amelyből az irodalom a *kasztíliai nyelvjárást* fogadta el. Az őslakó *baszkok* ivadékaik ősi nyelvüket, erkölceiket és szokásaikat megőrizve, hadakozva minden jövevény ellen, északon élnek mintegy 500.000-en. A Sierra Nevada völgyeiben és Valencia körül él mintegy 70.000 *moriszko*, az egykori mór hódítók itt rekedt maradványai. Ma is őrzik régi nyelvüket és szokásaikat. A *cigányok* száma 60.000 körül van. Az ország számszerint legnagyobb kisebbsége a *katalán*, akiknek nyelve nem a kasztíliai spanyollal, hanem inkább az ó-provanszival rokon, sőt a román nyelvcsalád külön önálló nyelveként is számbavehető. Számuk meghaladja az 5 milliót. Katalónia (Cataluna) és Valencia tartományokban, a Baleári szigeteken és a francia határon laknak. Régebben független királyság volt, amely 1719-ben szűnt meg. Élénk szeparatista mozgalmuk állandó belháborúkat eredményez.

Svájc. Lakosainak száma 4,165.000. A nemzetiségi államok legjellegzetesebbje. Lakosai közül 400.000 idegenországbelit ideszámítva 3 millió *német*, *francia*

850.000 körül és *olasz* 250.000. A *réto-románok* száma 50.000 körül van.

Svédország. Lakosainak száma 6,249.000. 99%-a lakosságának svéd. A többiek *finnek* és *lappok*.

Szovjetország. Lakosainak száma az európai részen 134,400.000. Ez az európai rész három országból áll és ezek: Fehéroroszország, Ukránig és maga a tulajdonképpeni Oroszország. Az *ukránok* száma kb. 25 millió, akik legnagyobb részét Ukrajnában élnek. A *fehéroroszek* száma kb. 5 millió. A *zsidók* száma meghaladja a 3 milliót. Önálló területeken és részben elszórtan élnek. A *török-tatár* népek száma (tatár, baskír, csuvas, kalmük és szamojéd) 5 millió körül. Nagyrészt önálló területeken élnek. A *finn-ugor* törzsek lakóinak száma (zürjének, votjákok, karéliaiak, mordvinok, cseremiszek) a saját autonóm területeiken, meghaladja az 1 milliót. Ehhez számíthatjuk még a Vologda kormányzóságbeli *csudokat*, vagy balti finneket 80.000-es létszámukkal. A szanaszét lakó *zürjének, cseremiszek, votjákok és más volgamenti finn-ugor népek* száma (mordvinok, mes-cserjákok) eléri az újabb egy milliót. A *német* telepések összlétszáma fél millió, de az utóbbi évek bevándoroltjaival együtt az egy milliót is meghaladja. Ezenkívül él orosz területen félmillió *lengyel*, 300.000 *román*, 600.000 *bulgár*, 150.000 *görög*, 200.000 *cigány*, 200.000 *örmény*, 30.000 *lett*, 25.000 *litván*, 10.000 *cseh, törökök, tatárok* és fogságból visszamaradt gyszámú *magyar* is.

Törökország. Lakosainak száma az európai részen másfél millió körül. Ennek csak a fele *török*, 200.000 *görög*, 200.000 *bulgár-macedón*, 100.000 *örmény*, 60.000 *zsidó* és *cigány, olasz* és más nemzetiségbeli.

Említésre méltó még Gibraltár angol gyarmat 21.000 polgári lakossal, akik *spanyol, angol* és *olasz* nemzetiségűek.

Külön említést érdemel még az ugyancsak angol

gyarmat Malta szigete is, amely 1814 óta angol birtok 234.000 lakossal. Ez 5000 idegen híján mind benschülött máltai, amely valójában szemita eredetű (főníciai és szaracén uralom alatt is volt a sziget) és bár sokan tudnak olaszul, anyanyelvük az elrontott *arab*.

Cseh uralom Szibériában.

A csehek tudvalevőleg nem voltak megbízható katonák a monarchia hadseregében. Már a háború alatt is suttozták, de később nyilvánosságra is került azoknak a cseh ezredeknek az árulása, amelyek az orosz fronton küzdelem nélkül megadták magukat és fegyveresen átmentek az ellenséghez. Ezáltal nemcsak nagy veszedelembbe döntötték a szomszédos ezredek, de óriási vérveszteséget is okoztak a váratlan hiány betöltésére irányuló harcoknál. Ebben az időben az antant államaiban már mindenütt kezdetét vette a csehektől, lengyelekből és szerbekből, később románokból is álló csapattestek létesítése. Oroszországban is megalakították a cseh zászlóalj, *druzsinnát*, melynek mintegy 800 tagja azokból a csehekből toborzódott, akik részben oroszországi lakosok voltak, részben osztrák állampolgárok, akiket a hadüzenet orosz földön ért. 1916 elején ez a zászlóalj az orosz kormány engedelmével cseh ezreddé alakult, de orosz tisztek vezetése alatt maradt és szolgálati nyelve is orosz volt. Ugyanezen év nyarán azonban már újabb alakulatokat is engedélyeztek és a cseh ezredből, cseh dandár lett, mert a létszám az átszököttekből állandó utánpótlást nyert. 1916 november 22-én a cseh nemzeti tanács alattvalói hűségéről biztosította a cárt. 1917 márciusában tört ki Péterváron az első, úgynevezett Kerenszki forradalom. Ettől kezdve a csehek köztársaságiak lettek. Az ideiglenes orosz kormánytól engedélyt kaptak arra, hogy Orosz-

ország területén a volt hadifoglyokból önálló cseh hadsereget szervezzenek. Erre a célra ugyanazon év augusztusában a nemzeti tanács húsz millió frankos kölcsönt vett fel. Októberben megalakult a három hadosztályból álló önálló cseh hadsereg. 1917 októberében, azaz a monarchia összeomlása előtt egy teljes esztendővel! Elkövetkezett a második orosz forradalom, a bolsevista forradalom. A sárbatiport orosz muzsik megmozdult, a kozák lovak által legázolt városi munkásság kezébe került a hatalmat. A frontról visszatérő orosz katonatömegek a katonai és munkástanácsok vezérlete alatt elsöpörték az első forradalom gyenge kormányát, elfogták, majd kivégezték a cári családot. Ezek a viharok a cseh hadsereget Ukrajnában találták. Hazájuk még nem volt és a vendéglátó gazda feje felett is égett a ház. Az év végén közük érkezett Masaryk, a későbbi köztársasági elnök, aki megegyezett a forradalom vezetőivel és a cseh hadsereget légionáriusoknak nevezte el. Felszólította ugyanakkor a cseh hadsereget, hogy segítse az új orosz állam megalkotásában és egyben menesztették orosz tisztjeiket. A hazátlan hadsereget ekkor Franciaországba akarták szállítani, a nyugati frontra, hogy a németek ellen harcoljanak. Erre a legrövidebb út Archangelszk kikötőjén keresztül vezetett volna, de féltek a németek tengeralattjáróitól és inkább a hosszabb, de biztosabbnak ígérkező Vladivosztki utat választották, hogy onnan behajózva és a fél földet körülhajózáva kerüljenek a francia partokra. 1918 tavaszán tehát az egész cseh armádia becsomagolt és a Penzától Vladivosztkig húzódó vasútvonalra került. Közben azonban a szovjet megkötötte a központi hatalmakkal a bresztli-tovszki békét, amelyben ígéretet tett, hogy a volt német és osztrák-magyar hadifoglyokat lefegyverezik és gyűjtő táborokba zárják. Ezért a szovjetkormány 1918 májusában rendeletet adott ki, amely a csehek

lefegyverezéséről intézkedett. A csehek egy része készségesen adta át fegyvereit a vörösöknek, míg az a rész, amelynek még orosz parancsnokai voltak (akik érthetően ellenségei voltak a tanácskormánynak) ezt megtagadták és így a békeszerződési kötelezettségeinek eleget tenni akaró központi, szovjet-hatalom és a szibériai vasútvonalat megszállva tartó cseh hadsereg között harcok fejlődtek ki. Ezeknek a harcoknak a folyamán, amikor már ellenforradalmi orosz haderők is csatlakoztak hozzájuk, a csehek „diadalmasan” szálltak meg védtelen városokat, vagy olyanokat, amelyeket legfeljebb néhány alig felfegyverzett emberből álló vörös munkásőrség őrzött. Mivel ezeket könyörtelenül kivégezték, a tanácskormány sem maradt adós a válasszal és írtóhadjáratot hirdetett az ellene támadt „vendég” ellen. A tanácskormány ebben a harcában felhasználta azt a gyűlöletet is, amellyel a táborokba zárt magyar és osztrák hadifoglyok viseltettek árulói, egykori katonatársaikkal szemben, akiknek részben sanyarú rabságukat is köszönhették. Ezek a foglyok nemzetközi dandárokba szervezve harcoltak vörös lobogó alatt a gyűlölt csehek ellen és — milyen történelmi fintor — igen sokat köszönhet a szovjet, fennállása érdekében folytatott harcai sikerességéért az orosz birodalom volt ellenségeinek, a szegesdrót mögül kiengedett és felfegyverzett hadifoglyoknak. A csehek — látva, hogy a tanácskormánnyal nem bírnak, — lassan húzódtak vissza az Ural felé, amit annál könnyebben tehettek, mert hiszen kezükben tartották az egész vasúti hálózatot, a kocsipark nagy részét és majdnem minden mozdonyt. Közben azonban vérszemet kaptak és ellenséges államban érezvén magukat, minden megmozdíthatót magukkal vittek. Lefoglalták a bankok és intézmények pénzét és értékeit, képtárakat, gépeket, gyári berendezéseket, nyersanyagot, múzeumi tárgyakat, sőt még a permi könyvtárt is magukkal vitték.

Megszámlálhatatlan millió értékű kincset rabolva, kegyetlenkedve a kezük közé került volt hadifoglyokkal, kíméletlen kivégeztetéseket eszközölve az idegen földön, így vonultak vissza a mindinkább erősödő vörös haderő elől. Az általuk lefoglalt vagonok száma 20.000 volt, míg a csapatok létszáma 50.000-et tett ki. Elképzelhető, hogy hány vágón volt áruval tele. A cseh katonaság bőviben volt élelmiszernek és ruházatnak, míg az otthonlevő, egymással szembenálló fehérek és vörösök lerongyolódva, éhezve küzdöttek egymás ellen. Ez a cseh uralom, amelynek megszervezői a hírhedt Gajda, majd Syrový voltak, egész 1919. év végéig, 1920 elejéig tartott. 1919 november 14-én a vörösök nagy támadása elérte és túlhaladta Omszkot. Mikor 1919 december 18-án a visszavonuló fehér orosz hadsereg vezetőjének, Kolcsak admirálisnak vonata Nizsnij-udinszkba érkezett, hirtelen cseh csapatok vették körül, elfogták és átadták az Irkucki vörösök politikai bizottságának, amely Kolcsakot hamarosan kivégeztette. Ennek ellenében a vörösök szabad elvonulást engedélyeztek a cseheknek, akik magukkal vitték a Kolcsak vonatán lefoglalt 17 vágón aranyat és a cseh ármádia nyugodtan utazott vonatán Vladivosztok felé, míg a menekülő orosz polgári lakosság, gyermekek, sebesültek és betegek, asszonyok tízezerszámra pusztultak el az utakon és az állomásokon mozdonyok hiányában tétlenül veszteglő vasúti kocsikban, mert mindent, mindent a csehek maguknak foglaltak le fegyveres erőszakkal.

Vladivosztokból az ántánt által előteremtett gőzöskökkel szállították haza a cseh légionáriusokat, akik éppen jókor érkeztek ahhoz, hogy rablott gazdagságukkal az új ország megszervezésében kivegyék részüket.

FURCSASÁGOK.

Furcsaságok, amelyek azonban mind valami vonatkozásban vannak az általános emberi történelemmel. Rendszerbe, vagy szigorúan szakszerű fejezetekbe szedni ezeket nem igen lehet, de nem is volna érdemes. Egyben azonban mind meg-egyeznek: élesen rávilágítanak a korra, amelyben történtek és meztelenül állítják elénk a mesék rózsaszínű ködfátylába burkolt valóságokat.

Demoszthenesz. Ismert dolog, hogy a kiváló görög szónok, hogy beszédhibáját kiegyenlítse, apró kavi-csot rejtett a nyelve alá. Nem igaz viszont, hogy a tenger partján erősítette a hangját és igyekezett a tenger harsogását is túlszárnyalni hangjával.

Az amazonok. Az első hírt a nyugatázsiai partokon megtelepülő görögök hozták, akik egy olyan istennő szentélyeire bukkantak, akit saját Artemis istennőjükhöz hasonlítottak és akit megférfiatlanítottak és fegyveres nők szolgáltak. Ez istennő nevét a népi etimológia „mellnélküli”-nek magyarázott és gyorsan működő, színes fantáziájuk kiagyalta a magyarázatot, hogy jobb mellüket azért vágják le, hogy az íjt jobban meg tudják húzni. Az amazon szobrokon csodálatosképpen mégis teljes mellű, csinos nőket láthatunk. Diodoros szerint meg éppen mindkét mellüket leégették a lányoknak.

A történelemelőtti időkben elvesző nyomok szerint valószínű, hogy e monda a szkíta népektől ered, ahol

anyajog volt szokásban. Egyébként tény, hogy nők mindig nagyobb számmal születtek, mint férfiak; a férfiakat a háborúk sokszor majdnem teljesen elpusztították és végül mindig akadtak férfias nők. A legutóbbi időkben is tudunk a hadseregek különböző fegyvernemeinél, de a polgári életben is, teljes férfiaknak való szellemi és testi munkát kitűnően végző nőkről, akiket ma sem fosztanak meg mellüktől, mint ahogy azt régen sem tették.

Xantippe. Ha már a hölgyeknél tartunk, igyekezzünk udvariasan tisztáramosni a veszekedő, házsártos asszony mintaképét, a nagy Szókratész feleségét is. Diogenes Laërtios túlzó elbeszélései után azt kell hinnünk, hogy a cél a nagy Szókratész nyugalmanak erősebb kihangsúlyozása volt.

Múmia-búza. Az érdekességeket hajhászó társaság egyik kedvenc beszéd tárgya a múmia-búza. Különböző naptárak és lapok „tudománynépszerűsítő” cikkekben számolnak be időről-időre arról, hogy X. Y. amerikai, vagy angol tudósnak sikerült a többezeréves egyiptomi múmia-sírokban talált búzaszemeket kicsíráztatni, sőt — ezek szárbá is szökkentek és halhatlanul bő, különleges nagyságú termést is hoztak. Végre a London melletti Kew fűvészkertjének vezetősége elhatározta, hogy a legszigorúbb tudományos ellenőrzés mellett végez kísérleteket, hogy a múmia-búza kérdését végleg tisztázza. A kísérletek, amelyeket a legmegbízhatóbb szaktudósok folytattak le és amelyeknél bebizonyítottan többezeréves sírokból eredő, megbízható valódiságú, ép búzaszemeket használtak fel, lesújtó eredményt hozott azok számára, akik szeretnek hinni a lehetetlenben, a természet bölcs és örök törvényeinek kijátszhatóságában. A kísérletek igazolták azt, amit a hozzáértők már előbb is állítottak — a búzaszemek néhány esztendő leforgása alatt örökre elvesztik csírázókéességüket.

A heringek útja. Emberemlékezet óta a heringek

és angolnák útja, Anglia partjaihoz vezet, ahol a halászok ugyanolyan régen várnak mindig rájuk. Hogy miért éppen ezeket a helyeket választották ki ezek a konzervatív halak, azt soha senkinek eszébe nem jutott kutatni. Mostanában bizonyult csak be, hogy ezek, a halak által látogatott helyek, régebben, még az Angliát Európától elválasztó kataklizma előtt, folyótorkolatok voltak, ahová a halak ivás idején jártak, így a Rajna régi torkolatát Anglia nyugati partjain, hosszú mederrésszel együtt kétségtelenül megállapították. Ebből láthatjuk, hogy a heringek és angolnák még Bismarck ökrénél is következetesebbek.

A marathoni-futás meséje. Herodotos szerint a marathoni ütközet után (Kr. e. 490) a nehézfegyverzetű athéniak 4800 lábot futottak (mintegy 15 perccel). Itt ír Kynaigeris-ről, akinek a perzsák levágták jobbkarját, amikor hajójukat igyekezett visszatartani. A „marathoni-futás” legendája csak később kezdett bimbózni; amikor a görögök dicsősége hanyatlóban volt, egyszerre sok régi hőstett színeződött ki és ekkor kezdték mesélni, hogy a csata után egy harcos Athénig szaladt és a főtérre érve kiáltotta: „örvendjetek, győztünk” és azután holtan esett össze.

Sportrajongóinkat azonban egyáltalán nem befolyásolja az a csekélység, hogy a 40 kilométeres kitarató futás elnevezésének semminemű hiteles történelmi bizonyítéka nincs.

Xerxes hadserege. Herodotos szerint Xerxesnek 2,641.610 harcosa és ugyanannyi szolgája, tehát összesen 5,283.220 embere volt. Ezt a szép történelmi mesét a hivatalos történelemtudomány nem szokta bolygatni, holott ezek a számok a fantázia szüleményei. Gondoljunk csak a világháborúra, ahol milyen nehézségbe ütközött egy öt milliós hadsereg felállítása, ellátása és szállítása és akkor látni fogjuk, hogy a jó öreg Herodotos szeretett nagyokat írni. A leg-

utóbbi tudományos becslések szerint Xerxes harcosainak száma mintegy 45—55.000 lehetett, akikhez mintegy 100—200.000 főből álló kíséret tartozott.

A termophiléi-csata regéje. Ki ne ismerné Leonidasnak és a háromszáz spártai hősnek meséjét? Ez a maroknyi had védte a hatalmas perzsa hadsereg támadásai ellen a termophiléi szorost és a perzsák csak úgy tudták végülis ezt a maroknyi hőst legyőzni, hogy egy Efiatesz nevű áruló görög, rejtett ösvényen Leonidasz csapatának hátába vezette őket. Sajnos, ez a gyönyörű hősköltemény is elolvad a tudomány kutató lámpájának fényétől. Először is a 300 spártain kívül jelen volt 700 theszpiai és 400 thébai és mivel minden spártait hét helota kísért, még 2100 főből álló szolgasereg. De különben sem volt értelme, hogy éppen a termophiléi-szorost védelmezzék, mert hiszen azonkívül még sok más átjáró is volt, sőt Efiatesz nevű árulóra sem volt szükség, mert a perzsák sorai-ban harcoló thesszáliai görögök nagyon is jól ismerték az egész felvonulási terepet és maguk is ellenségei voltak a spártaiaknak.

A legrégebbi alagút. Az ismert alagutak egyik legrégebbikét Hiskia, Jeruzsálemi király építtette Kr. e. a VII-ik században. Ez a kőbevált Szioah-alagút még ma is létezik. A kőzet kivájása az akkori technikai viszonyoknak megfelelően nem tartja be teljesen az egyenes irányt, mert az alagút hossza, a légvonalban számított 335 m helyet 535 m-re sikerült. Ezzel szemben a két bejárat közötti szintkülönbség csodálatosképpen mindössze 30 cm, amihez szükséges tudnunk, hogy már az ó-egyiptomiaknak is volt vízszíntmérőjük. Az alagutat építő kővájárok, mindkét oldalról dolgozva, körülbelül a közepén találkoztak össze. A palesztinai Gezer-alagútja a Kr. u. II. század első feléből való. Keresztmetszete akkora mint a londoni földalatti villamosé. 94 lábnyira a föld alatt vezetett, hatalmas sziklákön keresztül.

Sínek 2000 év előtt. Akármilyen különösen hangzik, a sín nem a mai kor találmánya, mert már az ókorban is használták. A forgalmasabb utakon ugyanis a mai sínek őseként, párhuzamosan futó bemélyedéspárokat vájtak. Ennek nyomait feltalálhatjuk Athén kapuinál, a Pyreusból az Agorához vezető úton, az Alpokon keresztül vezető római utakon és még más helyeken is. Hogy ezek a bevágások mennyire hasonlítottak a mai sínekhez, bizonyítja az a körülmény, hogy bizonyos távolságokra még kitérők is készültek, amelyek lehetővé tették, hogy az egyetlen „sínpáron” közlekedő kocsik egymást kikerüljék. A nyomtávolság úgy Görögországban, mint a Görögország befolyása alatt álló más államokban, egyforma volt és a franciaországi—római hadiúton eszközölt mérések szerint a bevágások távolsága egymástól pontosan 1.44 m volt, tehát ugyanannyi, mint mai vasutaink nyomtávolsága.

Forráskutatók. Az ókori forráskutatók, varázsvesszővel és anélkül, oly számosan voltak, hogy céheket alkottak. Gyakran hadjáratra induló seregek is vittek magukkal forráskutatót, hogy szükség esetén útmutatásai nyomán fűrés által jussanak ivóvízhez. Algériában sok régi kútnak maradványaira bukkantak a franciák, amelyeket azóta ismét feltártak. Ezeknek a többezeréves forrásoknak köszönhető, hogy a sivatagban oázisok keletkeztek dús növényzettel, amelyek a kutak elfeledésével az elkövetkezett bár időszakban tönkrementek az égető homok szorongatása alatt. A rómaiak az alkalmatlan afrikai talajon bebizonyíthatólag 200 m-es fűrésokat is a leg szebb eredménnyel végeztek. Máig is érthetetlen számunkra, hogy miként állapították meg ilyen pontosan a földalatti vízerek helyét és milyen technikai felkészültséggel voltak képesek ezeket a fűrésokat végrehajtani. Varázsvesszős kutatók ma is izgatják az emberek képzelőtehetségét. Régi kincseket és a föld mé-

lyében található érctelepeket igyekeznek megtalálni. Ma azonban ezt a műveletet a tudomány a rádió segítségével végzi feltétlen eredménnyel. A varázsveszszőben a tudomány nem hisz, mindazonáltal lehetnek olyan egyének, akiknek szervezete víz-, vagy ércmennyiségek közelében különösen érzékeny.

Villámhárító 3000 év előtt. Eddig úgy tudtuk, hogy a villámhárítót Franklin Benjámín (1706—1790) találta fel Északamerikában. Kutatások azonban kiderítették, hogy a régi egyiptomiak Kr. e. 1300-ban, valószínűleg csak tapasztalati alapon, már használták a villámhárítót. Ezt a cél szolgálta ugyanis a III. Ramzesz által Medinet-Abuban, de már régebben mások által is, bevezetett szokás, hogy a városkapuknál emeltetett magas árbocokat bearnyozták. A görög és római papok értettek hozzá, hogy a villámot az égből „lecsalják”. Sokszor, mint Tullus Hostilius is, e mutatványnál elpusztultak. E célból ércburkolatú oszlopokat állítottak fel, ami jogosan feltételezi, hogy az érc villámcsaló tulajdonságát megfigyelték. Úgy a görögöknél, mint az egyiptomiaknál és rómaiaknál hiányzott még a földvezeték.

Gyorsasági rekordok az ókorban. Az ókori közlekedésről általában nem vagyunk túl magasztaló véleményekkel. Úgy képzeltük, hogy a közlekedés csigalassúsággal haladt és amíg egy hír, vagy éppen egy utas országokon túl jutott, addig hosszú idők teltek el. Nos, nem egészen így volt. Az állami futárok útja például **Antiochiától Konstantinápolyig** hat napot igényelt, azaz naponta 150 földrajzi mérföldet, tehát 190 km-t tettek meg. Más példa: Cézár Rómából a Rhône folyóig nem egészen nyolc nap alatt jutott el, tehát naponta átlagosan 150 km-t tett meg, ami tekintettel az út hosszúságára, elég gyors előrejutásnak számított. Egy futár, aki váltott lovakon hozott hírt Aquiléjából Rómába, az utat négy nap alatt hagyta maga mögött. Naponta tehát 200 km-nyi sebességgel

haladt, amit minden lovas megfelelően értékelhet, különösen, ha tekintetbe veszi, hogy ma ilyen teljesítményekről nem igen hallunk és hogy az akkori útviszonyok sem voltak teljesen kifogástalanok. Mikor a futárok Kr. u. 69-ben Rómába a belgiumi lázadást hírül hozták, a nagy út lefutásához kilenc napra volt szükségük, ami napi 240 km-t, szinte hihetelen gyorsaságot jelent. Valószínűleg azonban váltott futárokról, stafétaszerű hírhozásról van szó, ami azonban a teljesítmény értékét egyáltalán nem csökkenti. Az ismert legnagyobb gyorsaságot utazás alkalmából Tiberius érte el, aki a beteg Drusushoz utazott Páviából Germániába. Ellenséges népek között, alig meghódított területeken keresztül, egyetlen kísérővel az utat, megfelelő váltásokkal, napi 290 km sebességgel hagyta maga mögött. Ez természetesen csak úgy volt lehetséges, hogy nagyobb távolságokon keresztül kizárólag galoppban lovagolt és a lovakat kíméletlenül halálra lovagolta. Ehhez hasonló csúcsteljesítményről nem tudunk.

Az átlagos utazók gyorsasága a rómaiaknál 60—75 km volt, míg a korai középkorban alig napi 20—30 km. 1188-ban, március 17-én Rómából a pápai bullát Canterbury-be vivő futár 25 nap múlva, április 15-én érkezett meg. A rómaiak korában Ostiától a spanyol partokon fekvő Taracoig öt nap alatt tengeren eljutni szép teljesítménynek számított. Plinius sen. ír egy visszafelé négy nap alatt megtett útról, és azt rekordként emlegeti. Cervantes jólsikerültnek nevez egy Nápolytól Barcelonáig 12 napig tartó hajósutat. Oroszlánszívű Richárd 1190-ben augusztus 16-án szállt hajóra Marseilleben és csak szeptember 23-án ért Messinába. Akkában 1192 október 9-én szállt hajóra és november 11-én érkezett Korfuba, ami akkor rendes sebességnek számított. A rómaiak korával szemben tehát visszaesés mutatkozott.

Hírtovábbításra a régieknek gyorsabb eszközük is

volt. Már az arabok, görögök és rómaiak, de különösen az elsők, nagy mértékben használták a galambpostát Bagdadtól Aleppóig és végig a kisázsiai partokon le Alexandriáig. Itt-ott fecskéket is felhasználtak hasonló célra. A görögök már a történelemelőtti időkben is használták a tűzjelzőtávíró, azonban valószínűleg csak előre megállapodott közlésekre. Hogy a rómaiak korában milyen élénk összeköttetés és forgalom volt a birodalom határain belül, bizonyítja az a tény, hogy Svájc nagyobb helységeiben és villáiban osztriga-kagylókat találtak, vagy Avenchesben datolya- és olajbogyó-maradékokat. Lugdunumi (Lyon) agyagedényeket egész Galliában, Angliában, Felsőolaszországban, az Alpeseekben, Tirolban, sőt Magyarországon is találtak ugyanazon gyári jeggyel el látva.

Napilap az ókorban. Kr. e. 59-ben Cézár alapította Rómában *Acta diurna*, vagy *Acta urbis* címen az első napilapot. Ebben a nyilvános és magánjellegű hivatalos közleményeket ismertették. A lapot nem sokszorosították. Még tudósítók is voltak. Ezek fizetés ellenében naponta fővárosi hírekkel látták el a vidéket.

Vegetáriánusok. Már a régi Rómában is voltak. Seneca és Plutarchos nem ettek húst, sőt ez utóbbi harcolt is az eszme elterjedéséért.

Antialkoholisták. Már az ókorban is voltak anti-alkoholista egyesületek. Kr. e. 1350 körül II. Ramzesz alapította meg az első általunk ismert anti-alkoholista szervezetet ivás gyakorlása ellen. Kétségtelen, hogy erre nagy szükség volt, mert az új birodalom asszonyai, (hogy a férfiakról ne is beszéljünk) annyira nem találtak kivetnivalót az ivás okozta rondaságokon, hogy a hölgyek sírjainak falain az ivás okozta roszszullétüket is megörökítették. Megemlítjük, hogy már a régi birodalom is értett az italokhoz, hiszen legalább négy sörfajtát és hat borfajtát ismertek, köztük fehéret, vöröset, feketét, északit és pálmapálinkát.

Nem sokkal Strabon előtt egy bizonyos Decaeneus nevű embernek az iszákos gétákra, gyűjtő szónoklatai által oly nagy hatása volt, hogy szőlőtőkéiket kiirtották és ezután valóban bor nélkül éltek.

Villamosság. A villamosságot Scribonius Largus és Dioscorides szerint, egyszerű formájában már az ókorban is felhasználták gyógyítási célokra. Szűnni nem akaró fejfájásoknál zsibbasztó rájákat alkalmaztak (halfajta), míg azok villamossága zsibbadást nem idézett elő.

Masszázs. Erről a gyógymódról mint régi gyakorlatról Kr. e. 400-ban már Hippokratész is megemlékezett.

Kneipp-kúra az ókorban. A Kr. e.-i évszázadban alkalmazta Rómában egy Aszklepiadesz nevű igen felkapott orvos. Ez az orvos nagy ellensége volt a sok gyógyszernek és ehelyett betegeinek mozgást, masszázst, bőjtölést és hidegvíz leöntéseket rendelt és melegen ajánlotta az esőben és homokban való mezítlábas járkálást. Augustus császárt, Kr. e. 23-ban Antonius Musa ilyen módon gyógyította meg.

Élveboncolás. (Vivisekció.) Tudományos szempontokból Celsus és Tertullianus szerint Herophilus végzett az ókorban állatokon és bűnözőkön élveboncolást. Míg Arisztotelész vallási okokból tartózkodott a boncolástól, az alexandriai orvosok már foglalkoztak vele. A középkor elején még az egyébként oly felvilágosodott arabok is mellőzték a hullák boncolását. Másfél évezred után elsőnek Mondino de Liucei (kb 1275—1326) boncolt először emberi testet és így megtört a varázs, az anatómia az egyetemek rendes tantárgyává vált.

Hályog. A 18. század közepe előtt a hályogot úgy gyógyították, hogy a pupillából eltávolított lencsét a szemüreg felé tolták el, ami gyakori vakságot okozott. Mint egy régi papiruszból kitéjük, az operációt már 4000 év előtt a maihoz hasonlóan úgy végezték, hogy

a lencsét a szemből teljesen eltávolították. Mint sok más értékes tudomány, a középkorban ez is feledésbe merült.

Vérkeringés. Az újkorban a vérkeringést 1619-ben állapította meg Harvey. De a keoszi Erasistratos, I. Seleucos király háziorvosa, már Kr. e. 300-ban rájött minderre, sőt a szívbillentyűket is ismerte. De az óegyiptomiak már előtte is sejtették a vér keringését és kezdődő szívbillentyűbántalmaknál, akárcsak a mai orvosok, ők is pihenést rendeltek.

Narkózis. A régiek a mandragóra (belladonna) gyökerével kábították el az arraszoruló betegeket. Dioskurides szerint az általa előidézett érzéketlenség 3—4 óra hosszát is eltartott. Már Homérosz is megemlékezik érzéktelenítő szerekről. A 12. és 13. században fájdalomcsillapítónak használtak különböző gyógynövényeket és Guy de Chauliac 1300 körül amputációnál is használta. 1460-ban Heinrich von Pflospeundt leírja, hogy miként altatott opium, belladonna és más szerekekkel.

Mesterséges végtagok. Ezek sem új dolgok. Már az ókorban, a régi indiaiaknál mindennapi volt a gipszből készült műorr, műfül és műajak, ami ezen testrészek büntetésként való gyakori eltávolításával magyarázható. A görög és római katonák, akik a hadjáratban karjukat, vagy lábukat veszítették, csakhamar pótvégtaggal helyettesítették azokat. A *Royal College of Surgeons* Angliában egy ilyen Kr. e. 300-ból származó művégtag birtokában van, amelyet Capuában találtak. Műszemek és műfogak is divatosak voltak már. Ambroies Paré leírja, hogy 1561-ben egy zománcozott aranyból készült műszemet helyezett valakinek a szemüregébe. A szem teljesen úgy nézett ki, mintha valódi volna. Paré azonban korántsem állítja, hogy ez az ő találmánya lenne. A második pun háborúban egy bátor római, M. Sergius Silus elvesztette egyik kezét és azt vasból készült műkézzel he-

lyettesítette, amellyel hihetetlen hőstetteket vitt véghez.

Baktériumok. Erről a szabadszemmel nem látható lényről alig hinnénk, hogy már a mikroszkóp feltalálása előtt is tudtak róla a régiek. Pedig már Varró azt írja, hogy szerinte mocsaras helyeken apró,, szemmel nem látható lények keletkeznek, amelyek a levegőn keresztül szánkba és orrunkba jutnak és a gyenge szervezeteket megfertőzik.

Ókori taxi. Az ármérő bérkocsiról már Vitruvius is megemlékezik 10-ik könyvében. Ezek olyan kocsik voltak, amelyeknek tengelyére óra és mértföldmérők voltak szerelve, amennyiben minden megtett mértföld után egy kavicsdarab hangos koppanással esett bele a kocsialj alatt elhelyezett bronztartályba. A kövek száma mutatta a megtett mértföldek számát. Bebizonyított tény, hogy ezek a drága kocsik tényleg használatban voltak. Commodusnak állítólag automobilmagátóljáró kocsijai is voltak. Julius Capitolinus leírása fogatnélküli kocsiról tesz említést, amelynek egészen különös újfajta szerkezete van és kerekeit szellemes gépezet és bonyolult kerékrendszer hozza mozgásba, illetve forgatja tengelye körül. Az ülések úgy voltak elhelyezve, hogy napsugaraktól védve voltak. Hasonló magától mozgó kocsit már egy arab is gyártott. Az arab Lubab című könyvben találunk feljegyzést egy Rabi ibn Zijad nevű emberről, aki 656 körül halt meg. Mellékneve Faris el Arrade, azaz „gépenlovagoló” volt. Olyan gépet talált fel, amelyen úgy utazhatott, mintha tevéen ülne. Hogy a közlekedési eszközök tökéletesedése csupán a technika fejlődésén múlt, bizonyítja Roger Bacon (1214—1294), aki gépezet, vagy más erők által vontatott gépekről ír: *„Lehet olyan gépeket is szerkeszteni, amelyekkel repülni lehessen, olyképpen, hogy a közepében ülő ember egy fogantyút forgat, miáltal a szárnyak madarakhoz hasonlóan mozognának.”*

Ókori automaták. Az automatamérlegek, cukorka-automaták korában nehéz elképzelnünk, hogy Tarentoi Architasnak olyan fagalambautomatája volt, amely képes volt bizonyos ideig a levegőben röpködni. Földreereszkedése után természetesen nem tudott magától ismét felrepülni. Phaleroni Demetriusnak volt egy csúszkáló csigaautomatája, míg Olimpiában mutogattak egy szárnyait csattogtató sast. A Kr. e. második században élt Alexandria Heron sok más érdekes dolog között leírja a templomok szenteltvíz-automatáit, amelyekből bizonyos mennyiségű víz folyt, ha drachmát, vagy obulust dobtak be. Heron írásai arra készítették Teofil keletrómai császárt (829—842), hogy trónja két oldalára aranyból készült oroszlánokat állíttasson, amelyek mindannyiszor, ha a császár elfoglalta a helyét a trónon, gépezet segítségével felemelkedtek, bömböltek, majd ismét visszafeküdtek. Ezen kívül a középkorban, de a legújabb korban is sokféle automatát gyártottak, így mozgó katonákat, különféle alakokat és itt említjük meg a magyar Kempelen Farkas híres sakkozó török-jét, amely világhírűvé vált. (Lásd a könyv más helyén.) Az önműködő gépek, automaták legtükélete-sebbike, amelynek automata voltára már senkisé gondol, az óra, amely nélkül ma szinte már el sem képzelhető az életünk.

Iránytű. A 13-ik században vált ismeretessé Európában. Keletről hozták, valószínűleg kínai eredetű. Az emberiség történetében egyik legnagyobb jelentőségű találmány volt.

Csillagászat. Tankönyveink szerint a lengyel származású német csillagász: Kopernikus hirdette először, hogy a Föld gömbölyű. Valójában azonban már Amerika felfedezése előtti évtizedekben a művelt emberiség nagy része meg volt győződve a Föld gömbölyű voltáról és ennek eredményeként indult annyi vállalkozó szellemű hajós új felfedezésekre, sőt maga

Columbus is kerülőúton akart Indiába jutni híressé vált Amerika-felfedező útján. Ő maga, mint tudjuk, élete végéig azt hitte, hogy Indiába jutott el (innen a Nyugat-India elnevezés) és nem tudta, hogy új földrészt fedezett fel. A föld gömbölyűségét állították Kr. e. 6-ik században Anaximander és Pythagoras, 350 körül Kr. e. Eudoxos, majd később Archimedes (Kr. e. 287—212). Samosi Arislarchos, a híres alexandriai csilagász Kr. e. 270 körül hirdette, hogy a nap egyhelyben áll és a Föld körülötte kering. Seleuciai Seleucus Kr. e. 150-ben hirdette a világűr végtelenségét, melynek középpontja a mi naprendszerünk.

Ókori anarchisták. Először Josephus Flavius említi a szikariaiakat, vagy „törtestvéreket”, akik a Kr. u. első század második felében kezdték el gyilkos politikai tevékenységüket, amely másfélezer évig tartott. Az aszaszinok anarchista egyesülete virágzásának fénykorát a keresztesháborúk idején élte. Tagjai az eretnek mohamedán izmaeliták közül kerültek ki és a tökéletes nihilizmust hirdették, mely szerint minden mindegy, tehát minden meg van engedve. 1100 körül Haszan i Szabbah volt a kegyetlen főnökük („Hegyi öreg”), aki Alamut várából erőszakosság és gyilkosságok által küzdött ellenfelei ellen. Ellük ellenére az aszaszinok vakon engedelmeskedtek főnöküknek, annyira, hogy főnökük egyetlen intésére az örök gondolkodás nélkül levetették magukat az őrtoronyból a biztos halált és agyonzúzódotást jelentő mélységbe, csak hogy engedelmességüket bebizonyítsák. Más esetben egy anya kétségbeesett, mert fia egy jólsikerült rablógyilkossági kiruccanás után élve merészelt hazatérni, ahelyett, hogy hitéért meghalt volna. Az aszaszin — assassino, assassin szó a latin nyelvekben ma is gyilkost jelent.

A nyíllövés távrekordja. Az odesszai múzeumban látható egy kő, amelyet az ógörög Olbia városában találtak. Felirata: *„Hirdetem, hogy Demagoras fia*

Anaxagoras ijjal 282 ölnyire lőtt.” Ez 500 métert jelent, ami még lőfegyverrel sem megvetendő dolog. Valószínűleg itt minden célzás nélküli, kizárólag távolságra menő lövésről van szó. A tábla ellenben azt bizonyítja, hogy azt egy lövészegylet állította tagjának, ami viszont a kultúra kétségbevonhatatlan jele.

Balzsamozás. Nagy Sándort, Justinianust és más spártai uralkodókat mézbe ágyazva temettek el. Már a szkithák és perzsák is ismerték a méz és viasz maradó (konzerváló) hatását. A régi egyiptomiak múmiájának maradási (konzerválási) módját ma sem ismerjük. Csodálatos tökéletességű munkájuk eredményességéhez azonban a száraz homok is hozzájárult, amely a holttestekből minden vizet elvont. A középkorban az volt a szokás, hogy az elhalt fejedelmek holttestét kizsigerelték, ami hallatlanul brutális módon ment végbe. Matthäus Parisiensis (1135) leírja, mi mindent végzett egy hentes angliai I. Henrik tetemével: *„Holttestét Rouenba hozták és itt elásták zsigereit, agyvelejét és szemeit. Testének többi részét mindenütt késsel bemetszették, sóval behintették, majd az egészet marhabőrbe csavarták és bevarrták, hogy a bűz ne legyen érezhető. A szag azonban oly átható volt, hogy a körülötte foglalatostkodók sorra mind rosszul lettek. Így halt meg az az ember is, aki magas jutalom ellenében, fejét törülközőkbe csavarva, arra vállalkozott, hogy a koponyát felnyissa és az agyat eltávolítsa. Ez volt I. Henrik utolsó áldozata a sok közül. Ezután a király holttestét szolgálai Caenbe szállították és elhelyezték abban a templomban, ahol apja is nyugodott. A testből azonban, a besózás és marhabőrök ellenére állandóan fekete, undorító nedvesség szivárgott, amelyet az undorodó szolgák edényekbe fogtak fel, majd eltávolítottak.”* Hasonló temetkezési mód általános divat volt az uralkodók között, akik gyakran végrendeletileg meghagyták, hogy testük különböző részeit hol temessék

el. Ettől elütő szokás volt, hogy a messze távolban elhaltak holttestét darabokra vagdalták és a testrészeket annyi ideig főzték vízben, vagy borban, míg a csontokról a hús levált. A húsokat helyben temették el, míg a csontokat hazahozták. így történt Barbarossa Frigyessel (1190) és még sok más uralkodó és vitéz hamvaival. 1299-ben VIII. Bonifacius pápa tiltotta meg, az egyházból való kiközösítés terhe mellett, mindkét fenti eljárást.

Golf-áramlat. Ez az öreg „tekintély” már szinte Amerika felfedezése óta büszkélkedik az Atlanti-óceáni melegáramlat címével. Az elmúlt századok folyamán senkinek sem jutott eszébe a Golf áram bec sületességében kételkedni és eszünk ágába sem jutott a földrajzórán, hogy a Golf áram nem az amerikai partok felől érkezik hozzánk, illetve Skandináviába. Azonban a mai kor nem tiszteli a tekintélyeket és egy tudóstársaság 15.000 darab, mintegy 70 cm átmérőjű és számozott korongot dobott a vízbe Középamerika öbleiben. Az évszázadok óta tanított földrajz szerint ezeknek a korongoknak a Golf-áramlat segítségével el kellett volna jutniuk Európa nyugati partjaira, illetve Írország és Skandinávia vizeire. A tudóstársaság legnagyobb meglepetésére azonban a 15.000 darab korong, vagy északra, vagy délre ért partot, de egyetlen egy sem jutott el Európába. A legújabb kutatások szerint a Golf áram Floridától délre az Atlanti-óceánba jutva, ott sugárszerűen szétterülve elvész mielőtt még Európa közelébe érne. A Skandináv partok életethozó, meleg áramlatának egész más, sarki és egyenlítői kicserélődés oka van.

Kínzások. Nem mindenki tudja, hogy a kínzás la középkor bevett jogi eszköze volt és alig száz év előtt szűnt meg végleg, legalább is törvényesen, mert törvénytelenül sok helyütt még ma is alkalmazzák. Németországban a szabadgondolkodó Nagy Frigyes szüntette meg a kínzást 1740-ben. Angliában hivata-

losan már 1628-ban megszüntették, de Hannoverben még 1840-ben is érvényben volt. A középkori kegyetlenkedésre jellemző, hogy tűzhalálra ítéleteket olajjal, borral, vagy vízzel töltött kondérban való megfőzésre „kegyelmeztek” meg. Frankfurtban 1466-ban megfullasztásra „kegyelmeztek” meg egy halálraítéltnak, mert — beteg volt. A középkori „művelt nyugat” büntetési módjai sokkal kegyetlenebbek voltak, mint négyezer év előtt Hammurabi törvényei, vagy akár India, Kína és Perzsia kínzásai. Az ismertebb törvényes büntetések: felnégyelés, kerékbetörés, elfűrészelés, elégetés, fullasztás, befalazás, élve eltemetés, kizsigerezés, nyelvkivágás, szemkiszúrás, olajba, vagy vízbe főzés, bőrlenyúzás, stb. És ezek nagyrésze még a 18. században érvényben volt. Ennek a kegyetlen korszaknak a franciák nagy császára, az olasz származású korzikai, Napoleon vetett véget.

Vallási türelmesség Keleten. A Keletet, mint az elmaradottság, kegyetlenség fogalmát ismerjük. Milyenek lehettek náluk a viszonyok akkor, amikor a középkorban a művelt nyugat népeit évszázados válásháborúk pusztították?

A mohamedánok mindenkor megelégedtek a politikai hatalommal. Vallási térítéssel nem foglalkoztak. A magyarországi hódoltság korában teljes vallásszabadságot biztosítottak, sőt a templomokat és kolostorokat és azok szabályait érintetlenül hagyták. — A mongolok, akiket a világtörténelem utolérhetetlen mérszárosaiként ismerünk, teljes vallásszabadságot engedélyeztek még a kínaiak között is. A franciskánus-rendbeli perugiai András hittérítő írja 1326-ban Kublaj birodalmából: *„Ebben a hatalmas országban mindenféle nyelvű és hitű nép van, akik mind a saját módjukon élnek, mert úgy vélekednek, azaz tévednek, hogy mindenki a magáé szerint boldogulhat. Szabadon és biztonságban hirdethetjük az Igét.”* — Akbar, indiai császár (1556—1605) annyira át volt hatva a

vallási igazság után való vágyakozástól, hogy udvarában mohamedánokat, bráhmánokat, buddhistákat, tűzimádó parszikat, jezsuitákat és zsidókat gyűjtött össze állandó vitatkozások megrendezésére.

Középkori háborús kegyetlenkedések. Ha középkorról beszélnek általában, az emberek csak évszámokra gondolnak, de hogy a mai és az akkori kor között milyen megmérhetetlen kulturális különbség van, azt csak akkor láthatjuk, ha tisztában vagyunk az akkoriak különös viselkedésével, amit iskolai történelmünk nem tanít, de amelyek ismerete nélkül, nem értékelhetjük eléggé azt a szerencsét, hogy a huszadik században élünk. Egyszerű kis ízelítőt a középkorból: 1078-ban IV. Henrik ellenkirályának Rheinfeldi Rudolfnak emberei a Neckar melletti csata után megférfiatlanítottak több ezer sváb parasztot, hogy ezáltal „jobb belátásra” bírják őket. — Tortona előtt Barbarossa Frigyes akasztófákat állíttatott fel. Otto Moréna tudósítása szerint 200 veronainak levágatta az orrát és ajkait, másik kétszázat felakasztatott. Mikor a Tortonában körülzárt papság, a bent dúló pestis miatt térdénállva könyörgött előtte, hogy a várost elhagyhassák, „*bár bensejében némi rokonszenvet érzett, szigorából nem engedhetett, nehogy gyengének tűnjön*” és a küldöttséget dolgavégezetlenül küldötte vissza. Milano elleni háborújában Frigyes 1159-ben, középkori jó szokás szerint, nemcsak a várost rombolta le teljesen, hanem a szőlőket és gyümölcsösöket is teljesen kiirtotta. Crema előtt Barbarossa felakasztatja a foglyokat és kivégezteti a túszokat, sőt mi több, támadásnál maga előtt viteti a kezébe kerülő gyerekeket, úgyhogy a lakosság védekezve kénytelen saját gyermekeit lemészárolni. És ezt a császárt kora „humánusnak” és „jó”-nak nevezte el!

A normandiai herceg krónikája szerint Eldred angol király az elfogott dán nőt meztelenül, mellükig

a földbe temettette és a kutyák és madarak prédájául hagyta.

A skótok 1138-ban Angliában nemcsak állapotos nők hasát metszették fel, hanem papokat mészároltak le az oltár előtt. — 1198-ban egy csatában 15 francia lovag fogságba esett. Oroszlánszívű Richard 14-nek közülük mindkét szemét, egyiköknek csak egyik szemét szúratta ki. Ennek kellett vak társait a francia táborba visszakísérni. Gusztáv Fülöp azonban nem maradt adós. Viszonzásul 15 fogoly angolnak vette szemevilágát.

Általános szokás volt, hogy az elfoglalt várost, vagy várat a sárgaföldig lerombolják, lakóit gyerekestől lemészárolják, vagy rabságba hajtsák s az aszszonyokat és szűzeket megbecstelenítsék. Minél előkelőbb volt a fogoly nő, annál undorítóbb és közönségesebb katonának adták. — Mikor 1412-ben Zsigmond király a velenceiek elleni háborúban Motta várát elfoglalta, 180 embernek levágatta jobb kezét.

A háborúk kegyetlen voltahoz nagyban hozzájárult a tény, hogy a zsoldos katonákat mindenféle gyűlevész népből fogadták fel és azoknak többnyire idegen volt minden ellenséges, de baráti nép is. Sokszor, befejezett háborúk után, nem tudtak tőlük szabadulni, különösen akkor, ha még nem kapták meg a zsoldjukat. Magyarországon történt 1492-ben hasonló eset, amikor a 8000 főnyi pénzét követelő zsoldos közül egyszerűen lemészároltak 6000-et, míg a többi Ausztriába szökött, ahol a megélhetésükhöz szükségeseket harácsolás útján próbálták megszerezni. III. Frigyes császár 1493-ban rajtuk rontott és 1100 foglyot felakasztatott. Ez volt Mátyás híres fekete seregének vége. — Cromwell Olivér 1649-ben elfoglalta az írek főfészekét, Droghedát, és annak védőit, 2000 embert lemészároltatta. Hasonlóan járt el Wexfordban. A háború befejezte után 1652-ben Írország sivataghoz hasonlított. A népesség fele esett a

kard, éhség és szárazság áldozatául. Sok ezernyi írt száműztek, vagy rabszolgasorshoz hasonló elbánás alatt a nyugatindiai ültetvényekre küldtek.

Lássuk ezzel szemben a „barbárnak” nevezett ókort.

A régi görögöknek, már a 8. században Kr. e. templomegyesületeik voltak, amelyek hatalma később már több államra is kiterjedt. Tagjai a következőkre esküdtek többek között: „Egyesületünkhöz tartozó várost nem rombolok szét, nem zárom el az ivóvíztől, sem háborúban, sem békében és ha valamely egyesületi város ezt a szabályt megsértené, annak városai ellen hadba vonulok és azokat szétrombolom.”

Az előindiai Magadha nagy királya: Aszoka (Kr. e. 259—226) utasította hivatalnokait, hogy miként viselkedjenek a legyőzetlen szomszédokkal, tehát a valószínű jövőbeli ellenségekkel szemben. „A király kívánja, hogy ne féljenek tőlem, (t. i. a le nem győzött szomszédok) bizalommal viseltessenek irántam, higgyék el, hogy általam csak szerencse és nem szerencsétlenség érheti őket”. Továbbá: „Értsék meg, hogy a király mindent meg fog tenni kedvünkért, amit csak megtehet és rá kell őket beszélni arra, hogy megértsék, miszerint a király velünk olyan, mintha apánk lenne, úgy szeret bennünket, mint önmagát és mi vagyunk az ő gyermekei”. Különös, de ez történelmi tény. Ezekben az időkben a paraszt nyugodtan művelhette földjét két hadviselő állam hadserege között.

Mikor Mohamed utóda, Abu Bekr a 7. században Szíria meghódítására indult, a következő szövegű parancsot adta ki: „Emberek, tíz dolgot parancsolok néktek, amire ügyelnetek kell. Ne csapjatok be senkit és ne raboljatok, ne legyetek álnokok, ne mészároljatok le senkit, ne öldössetek se gyereket, se aggot, se asszonyokat, ne hántsátok le a pálmák kergét, ne irtsátok ki a gyümölcsfákat, ne pusztítsátok a ve-

téseket, ne öldössétek le a birkákat, ökröket és tevéket azon felül, amire élelmetekhez szükség van.”

Harald Hardraades Olaf testvére, all. században miután bátyja a skandináviai Stiklastad melletti csatában életét és trónját vesztette, sebesülten az oroszországbeli faj testvérekhez menekül, innen Apuliába kerül, majd Bizáncba, ahol a varégek vezére lett és ezek élén egy évtizeden keresztül követte el hőstettéit Szicília, Északafrika és Egyiptom országaiban. Később Oroszországban Jaroszláv herceg leányát vette el, majd unokaöccse halála után Norvégia trónjára kerül. Elpusztult 1066-ban a Stamfordi ütközetben, amelyben az angolszász birodalmat meg akarta hódítani.

Hessen-Kassel örgrófja II. Frigyes képzett, művészarát volt, akinek székhelye egyike a legszebb épületeknek Németországban, 1775-ben az angoloknak 12.800 hessenit adott el a gyarmatok részére. 1782-ig újabb 4200 embert szállított. Ehhez járult Hanau még 2400 emberrel. Az összesen 400.000 embert kitevő összlakosságnak ez a huszadrészét jelenti. Az angol megbízottak a kasseli piactéren ugyanúgy végigmustrálták az „árut”, mint a négereket szokták a gyarmataikon. Minden darabért 100 tallért fizettek. A Weseren behajózták őket és Nagy Frigyes Mindenél az országán való átutazásért a szokásos marhavámost fizettette értük. Ha az eladottak szülei panaszkodni merészeltek, az apa kényszermunkába, anyja börtönbe került. A szökevényt kétnapi vesszőfutásra ítélték, naponta tizenkétszer, ami majdnem biztos halált jelentett. A 19.400 emberből 1738 őszén és a következő tavasszal 11.900 visszatért, míg 7500 elveszett a háborúban. Mikor II. Frigyes herceg 1785-ben meghalt, költséges életmódja ellenére 56 millió tallér maradt utána a jó üzletből.

Az angolok Franciaország elleni csatájukban a zsoldosoknak jutalmakat is fizettek teljesítményeikért.

A gyalogos minden halott, vagy három sebesült katonáért 28 tallért, minden lovas 11 tallért kapott. Halott lóért, vagy három megsebesített lóért 90 tallért adtak.

A köpenicki kapitány. Még színdarabot is írtak erről a híres szélhámosról. Lássuk a valóságot. 1906-ban Berlin mellett egy kapitány megállított egy gyakorlatozásról hazatérő katonacsapatot. Visszafordította őket és elrendelte, hogy Köpenickbe (kis városka Berlin közelében) masírozzanak. Ott körülvette a városházát és két katonával megjelent a polgármester előtt és egy hamisított legfelsőbb rendelkezés felmutatása után átvizsgálta a város pénztárát, kifizetett magának, nyugta ellenében 4000 Márkát, elfogatta a polgármestert és a pénztárnokot és mindkettőt kocsin Berlinbe kísértette. A „kapitány” álruhába öltözött cipész volt.

Művészek. A művészek a középkorban különböző céhekbe tömörültek, akárcsak a mészárosok, vagy takácsok. Még a 17-ik században a festmények semmivel sem értek többet, mint akármelyik asztalos-, vagy lakatosmunka és a legnagyobb művészeknek „mellékfoglalkozásuk” volt, amelyből fenntartották magukat. Holbein és Dürer is céhtagok voltak és kézműveseknek számítottak. Csak 1773-ban rendelte el Mária Terézia, antwerpeni kezdeményezésre, hogy a festők, szobrászok, rézkarcolók és építészek a céhkötelezettség alól felmentessenek és ők maguk a nemességgel legyenek egyenlő társadalmi rangúak. Igaz az is, hogy már régen azelőtt is megtörtént, hogy némelyik nagy művészt fejedelemként ünnepeltek. Így Rubens és Guido Reni nem mentek látogatóba, hanem látogatókat fogadtak műtermekben. Mikor Guido Reni Bolognából Rómába tért vissza, a kardinálisok kocsijai a Ponte Molle-ig hajtattak elébe.

Boszorkányüldözés. A boszorkánysággal vádoltaknak megengedték, hogy védőt válasszanak maguknak.

A védőket azonban figyelmeztették, hogyha meggyőződésük ellenére védik a vádlottakat, avval maguk is gyanúba keverednek, viszont, ha meggyőződésből védik, annál rosszabb rájuk nézve. A bírák megkérdezték a vádlottaktól, hisznek-e a boszorkányok létezésében, akiktől az időjárás függ, embereket és állatokat rontanak meg stb. „Természetes” — mondja egy 1486-ban megjelent könyv —, hogy a boszorkányok ezt tagadják, amivel csak még inkább gyanúba keverednek, mintha azt felelnék: E tárgyban a döntést átengedem a magas bíróságnak. Ha tehát tagadnak, tovább kérdezendők: Hogyan lehet akkor, hogy elégetik őket? Vagy talán ártatlanul égetik el őket?” Ha ez utolsó kérdésre is nemet feleltek, úgy ellentmondásuk miatt váltak gyanúsakká, viszont igenlés esetén halálbüntetést érdemeltek. A bírónak nem volt szabad a vádlottak halálos ellenségeit tanúként elfogadni. Halálos ellenségnek a gyilkosság, agyonütés, vagy halálos sebesülés számított. A bírónak jogában állt kegyességet gyakorolni és egyszeri kínzással megelégedni. A kínzásnak nem volt szabad véraldozattal járnia és ezért pusztán arra szorítottak, hogy a konokul tagadó boszorkánygyanúsítottak csuklóit helyükből kicsavarták, csontjait összetördelték, húsát fáklyával égették, majd végül élve máglyára tették. Ha a vádlott ezek ellenére sem vallott, újabb kínzóeszközökkel fenyegették meg, de ha még ez sem használt, úgy a kínzást két-három nap múlva „folytatták”, tehát nem „ismételték”.

Ha nem sikerült a vádlottat tanúvallomásokkal, fogsággal, csellel, beugratással, vagy kínzással arra bírni, hogy „bűnét” beismerje, úgy „szelíd elbánás” alá került. Ez abból állt, hogy a vádlottnak 7, 10, 20, vagy 30 vele egyenlő állású embert kellett „tisztító kezesként” megneveznie, akik tisztítását elvállalták, de ha ennek ellenére 1 éven belül nem tisztult meg, úgy eretnekként elégették. Sajnos, tisztító kezesnek

senkisé is akart vállalkozni, mert az egyenlő volt az eretnokség gyanújába eséssel, aminek eredményét fentebb láttuk.

Hogy milyen mértékben üzték a boszorkányok irtását látható abból, hogy 1623—1631 között Würzburgban (tehát nyolc év alatt!) 900 embert égettek el. Lotharingiában 16 év alatt 800 „boszorkány” esett az üldözés áldozatául.

Egészségügy orvostudomány.

Montpellierben élt 1300 körül Arnoldus Villanovanus orvostudományi tanár. Egyik tétele: „Ha a vizeletvizsgálatnál semmit sem találsz, mondd, hogy annak a máj obstrukciója az oka. Ha a beteg fejfájásra panaszkodik, mondd, hogy az a májtól van. Különösen sokat használd azonban az obstrukció szót, mert azt nem értik és nagyon sok függ attól, hogy ne tudják miről is van szó.”

Elmebetegekkel szemben igen határozottan jártak el. Ha valakinek terhére voltak, egyszerűen bebörtönözték, ha tomboltak, úgy láncra verték őket. Az idegenből származó elmebetegeket kikergették a város, vagy ország határain túlra, de előbb alaposan megvesszőzték, nehogy kedvük kerekedjék a visszatéréshez.

Dedo őrgrof nagyon kövér volt és orvosa rábeszélte, hogy testét felvágassa, hogy a felesleges zsírt abból eltávolíthassák. A műtét következtében 1190-ben természetesen meghalt.

Lipót osztrák herceget 1194 december 26-án egy lovaglásnál paripája oly szerencsétlenül dobta le, hogy az eltört helyen hosszú csontszilánkok meredeztek elő. Az orvosok gyógyszereket rendeltek, de nem vágták le a lábat, amely másnapra megfeketedett, de az orvosok mégsem merték levágni. Erre a herceg maga helyezte a fejszét a törés felett a lábára

és szolgája háromszor ütött rá kalapáccsal, mire a beteg végtagot eltávolították. Az erős idegzetű herceg december 30-án meghalt.

II. Ottó császár és IV. Ottó (1218) nagyobb mennyiségű hashajtót vettek be a kelleténél és belehaltak.

I. Albrecht egyszer hal és vad élvezetétől rosszul lett. Mivel abban az időben kedvenc politikai eszköz volt a mérgezés, az elősiető orvosok azonnal „eltemérgeket” adtak be és a fejedelmet lábánál fogva felakasztották, hogy „a mérég szemein, orrán, fülein és száján keresztül eltávozhassék”. A fejedelem ettől a radikális kúrától elvesztette gondolkodóképességét, egyik szemére megvakult és egész életére sápadt maradt. A mellé beosztott két nemesi apród, akikre a mérgezés gyanúja eshetett volna, ártatlanságuk bizonyítására felfalták a halak és vadak ételmaradványait és kutyabajuk sem történt.

1404-ben Znaim városának vívásánál Zsigmondot és a 27 éves Albrecht osztrák herceget megmérgezték. Albrecht bele is halt, míg Zsigmondot háziórvosa lábainál fogva felakasztotta, hogy a mérég a száján visszaömlhessen. 24 óra hosszat tartott ez a „gyógymód”. Zsigmond erős természete azonban úgy a mérgezést, mint a kúrát kibírta.

A középkorban az örültekkal való házasságkötés, különösen politikai okok miatt, nagy divat volt.

Zsigmond király felesége Mária és I Miksa császár felesége, a szép burgundi Mária állapotosan vettek részt vadászaton. A lóról lezuhantak és ennek következményeibe belehaltak. Egészségügyi szempontok a középkorban semmi szerepet nem játszottak. Állapotos nők minden további nélkül lovagoltak.

Mennyire lenézték az utolsó időkig a orvostudományt, bizonyítja Molière egyik vígjátéka, amelyben Gil Blas, aki egy faluban megbetegszik, boldog, hogy ott nincs orvos, legalább reménye van a felgyógyuláshoz.

A velencei tanács 1308-ban megengedte, hogy évente egy holttestet anatómiai tanulmányok céljaira felboncolhassanak. Prágában már IV. Károly alatt a börtönben „levágtak” egy rabot és testét tudományos célokra szétdarabolták. Hollandiában csak 1555-ben engedte meg II. Fülöp, hogy a kivégzettek holttestét boncolhassák. Felix Platter írja önéletrajzában, hogy 1554-ben titokban kiásott a maga részére egy friss holttestet. Nemcsak orvosok, hanem festők is boncoltak. Az első nőt 1720-ban boncolták Hollandiában.

A Spanyolországot megszállva tartó arabokat (mórokat) egy időben költési tömegőrület szállotta meg. Az egész népen érthetetlenül verselési és rímelési düh tört ki. Mindenütt szavalatokat zengedeztek és dalokat harsogtak. A költőket megbecsülték (nem úgy mint ma), elhalmozták gazdagsággal és kitüntetésekkel s ők voltak a fejedelmek belső tanácsadói. Egy jólsikerült vers, egy jólhangzó rím, vagy allegória, egész életére megalapozhatta a szerencsés „költő” szerencséjét.

1212-ben Délfranciaországban 30.000 gyermek vonult hadba a hitetlenek ellen Etienne vezérlete alatt. Marseilleben hajózták be ezt a különös keresztes csapatot. A hét hajó közül kettő útközben elsüllyedt. A másik öt szerencsésen megérkezett Egyiptomba, ahol a gyerekeket rabszolgáknak adták el.

A tulipánt a törökök hozták Európába. 1559-ben a híres Conrad Geszner egy augsburgi patrícius házában pillantotta meg az első gyönyörű példányt. Néhány évtized múlva a virág egész Európában elterjedt és Hollandiában olyan megmagyarázhatatlan, beteges szenvedélyt keltett a különben józan népben, amely szinte nemzeti szerencsétlenséggé nőtte ki magát. Az egész nép azon fáradozott, hogy minél több színt és fajtát termeljen ki, elhanyagolta egyéb teendőit és terméseit és tulipánt vett, vagy eladott hallat-

lan áráért. Voltak tulipánhagymák, amelyekért 2000 forintot, hihetetlen összegeket, adtak. Mikor 1637-ben végre hirtelen beütött a nagy kijózanodás, szinte a modern krachokhoz méltóan zuhantak az árak és rengeteg, tulipánra épített vagyon omlott össze.

Senkisémmé tételeznék fel, hogy orvosnők már a 11. században is voltak. A híres salernói iskolából került ki Trottila, akinek hírneve messze földre eljutott. A 12. században már sokan voltak, közöttük olyanok is, akik fontos recepteket találtak fel és alkalmazták. Egy 1321-ből ránkmaradt irat tanúsítja, hogy Matthaenus Romana felesége, Francisca, miután, eredményes vizsga után a salernói főiskolán bizonyítványt kapott, sebészeti gyakorlatra nyert engedélyt. Kálábriai Károly herceg egyik rendeletében hangsúlyozottan kiemeli, hogy a nőknek is szabad orvosi gyakorlatot űzni. A középkorban egyébként igyekeztek a nőktől a férfiorvosokat távartatni és ez kapóra jött az orvosnőknek. A 6. században a nyugati gótok törvényei szerint hozzátartozók távollétében nem volt szabad egy nőn eret vágni. Münchenben már 1351-ben élt egy szemorvosnő. Ezekután ritka kivétellel, szünetelt a nőknek az orvosi tudományban való részvétele és sajnos csak a huszadik század felvilágosultsága juttatta hozzá a nőket a legtöbb államban, hogy képességeiknek megfelelően ők is résztvehessenek az arraszoruló egészségének helyreállításában.

Dr. Thomas Dover, a róla elnevezett és még ma is használt porok feltalálója 1660-ban született, majd tanulmányainak befejezése után Bristolban telepedett le és miután kis pénzhez jutott, néhány kereskedővel társulva expedíciót szervezett. 1709-ben ért a Juan Fernandez szigetre, ahol, mint egyetlen élőlényt felfedezte Alexander Selkirk skót matrózt, aki akkor már négy évet és négy hónapot töltött ezen a szigeten teljes egyedüllétben. Ez a Selkirk adta egyébként a Robinson megírásához az ötletet. Ezután Dover ki-

rabolta a két Guayaquil várost és Kalifornia partjait végighajózva a Csendes-óceánon keresztül tért haza 1711-ben, magával hozva mintegy 3 és fél millió értékű zsákmányt, amelyet jó kalózmódra odahaza elosztottak. A neki jutott gazdag részből Dover Londonban telepedett meg, ahol orvosi gyakorlata fellendítésére népszerű orvosi kézikönyvet írt és adott ki.

XIV. Lajos háziorvosa eredetileg borbély volt. Később olyan ügyességre tett szert a sebészet terén, különösen a hólyagkövek eltávolításában, hogy egyszer egy fél óra leforgása alatt nyolc beteget szabadított meg hasonló fájdalmaiktól. Évi jövedelme 300.000 frank volt. Egyetlen érvágásért 2500 frankot kapott. Igazi „érvágás”.

Milyen csalásokra használták fel néha az orvostudományt, mutatja a Reynier de Graaf holland orvos által feltalált beöntő (Klisztir). Francois Bourgois francia prelátusnál például 2190 beöntést alkalmaztak. A párizsi kórházak egyetlen esztendőben 700.000 frank árú piócát igényeltek.

Az orvosok a túlzott ivást, sőt a lerészegedést nagyon egészségesnek vélték és betegeiknek ajánlották.

A reneszanszkorabeli olaszok tisztaság tekintetében messze felülmúlták Északeurópa népeit, de azért ők sem mosakodtak mindennap. A németekről, mint a legpiszkosabb nemzetről beszéltek.

1185-ben egy szép napon Fülöp Ágost francia király palotájának ablakánál állott, mikor néhány arrahaladó szekér felkavarta az utca piszkát, ami olyan hallatlan büzt idézett elő, hogy a párizsi szagokhoz egyébként hozzászokott király szó nélkül ájultan esett össze. Erre elrendelte néhány utca kövezését, de sok évszázadig tartott, amíg a kövezet a Place Maubertig, a vásártérig elérkezett. Csak 1531-ben rendelték el Párizsban az árnyékszékek és emésztőgödrök felállí-

tását. Addig minden szemét az utcára került, ami egyébként más városokban is szokásban volt.

III. Frigyes császár meg akarta látogatni Tuttlingen városát, de nem lehetett, mert annak utcái „túl piszkosak” voltak. 1485 augusztus 28-án majdnem belefutott a reutlingeni utcákat borító sárba és egyéb szemétkébe. A németek rengeteg sertést tartottak és azok nemcsak, hogy szabadon szaladgálhattak az utcákon, hanem óljaik is arra nyíltak és arrafelé tisztogatták őket. Ezt csak 1681-ben tiltották be. Ettől kezdve minden Berlinbe érkező parasztnak visszatértekor egy teli szekér trágyát kellett magával fuvaroznia. 1490-ben a nürnbergi városi tanács elrendelte, hogy egy szolga naponta összeszedje az utcákon szanaszét heverő elhullott sertéseket, kutyákat, macskákat, tyúkokat és patkányokat.

1666-ban elrendelték Párizs utcáinak megtisztítását. Ez olyan rendkívüli esemény volt, hogy megénekelték, sőt tiszteletére két emlékművet is verettek.

1697-ben rendőri jelentés szögezi le, hogy a lakosság éjjel-nappal mindenféle szemetet, vizeletet és ganéjt hajigál ablakaiból az utcára. Csak keveseknek volt árnyékszékük, amelynek tartalmát a kertbe hordták. Az ember minden pillanatban kész lehetett egy nyakába zúduló áldásra és csak a szélesebb utcákban lehetett valamelyest biztonságban, ha annak közepén ment, ahol viszont gyanús áradat folydogált a legrázabb időben is. Minduntalan ablakok nyiladoztak és figyelmeztető kiáltás kíséretében újabb anyag érkezett az utcára. Sehol a városban nem lehetett ettől biztonságban a gyanútlan, míg az átható bűz mindent átítatott és nem volt hely, ahol ne lett volna érezhető. Azért látjuk ennek a kornak képein, hogy a kényeskedő urak és hölgyek mindenütt szagosító üvegecskéket tartanak az orruk elé. Ennek oka kizárólag a mindenhová behatoló, egészségtelen középkori szag. Ár-

nyékszékek hiányában az utcasarkokat, templomok, paloták környékét használták fel. Ennek nyomait mindenütt fel lehetett lelni, a Palais de Justice-ben és a Louvreben egyaránt. Az udvarokon, erkélyeken, vagy lépcsőkön, ajtók mögött, ott ahol éppen a szükség valakit ért, anélkül, hogy ezen bárki is felháborodott volna. III. Henrik úglátszik különösen kényes ember lehetett, mert 1578 augusztusában elrendelte, hogy minden reggel mielőtt ő felkelne, tisztogassák meg a termeket és az udvart ezektől a szemetektől. Egyébként azokban az időkben a palotákban uralkodó szag nem sokat különbözhetett a mi nyilvános „helyeink” szagától. Még 1780-ban is tiltakozott a lakosság, amikor a rendőség az éjjeliedényeknek ablakon keresztül utcára való ürítését betiltotta.

1764 előtt a házak tetejéről szabadon nyíló esőcsatornák voltak, amelyek eső esetén az utcára öntötték a magasból az összegyűjtött esővizet. A mindenféle szemétből álló szennyvíz néha annyira megdagadt az utcák közepén, hogy a közlekedés az utca egyik oldaláról a másik felére csak bizonytalan pallókon volt lehetséges.

Házak és erkélyek igen gyakran omlottak be. A 9-ik században három német császár és pedig Jámbor Lajos, Német Lajos és Arnulf sebesültek meg ilyen módon. Hasonló sebesülés érte III. Henriket, a II. és VI. Henriket a 12. században.

A vízzel öblített árnyékszéket a 17. században Angliában találták fel, de a 19. század elején még hallatlan ritkaságszámba ment.

Királyi parancsra 1788-ban Tenon sebész a Hotel-Dieu kórházzról a következő jelentést készítette: „A kórház egyetlen épületében 2627 beteg van elhelyezve, mindnyájan együtt, lázas betegek, gyermekágyas asszonyok, himlősök és más fertőző betegek. Az ágyak 1 méter 10 cm szélesek, eredetileg csak két beteg részére készültek, azonban helyszűke miatt mindegyikbe

hatot helyeztek olyképen, hogy három-három fejfel és lábbal volt egymásnak. A lábak így a többiek vállain, vagy arcán heverték. A betegek természetesen csak oldalt fekhettek ilyen szűk helyen és alvásról, illetve megfordulásról szó sem lehetett. A szükségletre szolgáló edények tartalmát naponta magában a betegszobában elhelyezett nagyobb gyűjtőedényekbe öntötték át. Ezek tartalma, valamint a mellé került ürülék szaga a levegőt tökéletesen megfertőzte. A ruhaegőzőben a rühesek és himlősök ruhája békés egyetértésben egymás mellett lógott a többiek ruháival és a tetvek nyugodtan közlekedhettek a ruhák között. Aki tehát a kórházat elhagyta, olyan ruhát kapott vissza, amely tele volt tetűvel, himlő, rüh és más fertőző baktériumokkal. Itt tartották az elhaltak holmiját is, amíg évente egyszer (7—8000 darabot) eladták őket és így tovább terjesztették a különböző ragályokat. A betegek szalmazsákjait, amelyek ürülékkel voltak átítatva, mindennap reggel négykor felnyitották és a szalmát, elégetés helyett, szekereken a Saint-Louis kórházba vitték. A falak lehányva és a padló ürülékkel teli s a levegő ehhez méltó. A híres Saint-Jeromos teremben, amely Európa legnagyobb sebészeti terme, a levegő, a mellette elhelyezett hullakamra szagától kibírhatatlan és sohasem éri napsugár. A műtetre váró beteg előtt készítik ki a szükséges műszereket, sőt, a soron következő betegek végignézik az előző műtéteteket. Míg Versaillesben alig pusztul el valaki koponyalékelés következtében, itt fertőzés miatt mind belehalnak. A betegágyas asszonyok, akiknek más bajuk is van, együtt fekszenek az egészségesekekkel, rühesekkel stb.”

A temetőkre vonatkozólag annak borzalmai miatt nem szándékozom sokat leírni, csak annyit, hogy Paris ezeréves temetőjében közös sírok voltak, amelyekbe mintegy 1500 embert temettek és amelyeknek bűze az egész környéket kibírhatatlanná tette.

Tudósok és feltalálók.

Általánosan tudott dolog, hogy Kolumbust mindenki kinevette, amikor hajóival elindult nyugat felé, hogy Indiába érkezzon, mert szerinte a Föld gömbölyű. Másodrendű kérdés, hogy Kolumbus haláláig sem tudta, hogy India helyett új földrészre érkezett.

Kopernikuszt (1473—1543) és Galileit az egész hivatalos világ súlyosan támadta. Az elsőt a naprendszerre vonatkozó megállapításai, másodikat a föld mozgására vonatkozó, ma is érvényben levő törvényeinek leszögezése miatt.

Giordano Brunot tudvalevőleg azért égették el 1600 február 16-án Rómában, mert szerinte más világok is létezhetnek.

Galileit egyébként, annak ellenére, hogy a kényszer hatása alatt állításait nyilvánosan visszavonta, 3 évi fogházra ítélték.

1601-ben elégettek egy embert, mert az „ördöggel cimborált”. Lovát ugyanis különböző mutatóványokra tanította be, ami nem lehet „emberi” dolog.

Mikor 1752-ben Angliában a Királyi Társaság a Gergely-naptárt bevezette, a társaság tagjait a felizgatott tömeg az utcákon üldözte, mert életükből 11 napot „elrabolt”.

1306-ban Angliában I. Edward király a füst és rossz szag miatt megtiltotta a kőszén égetését.

Pithagorasz iskolája hirdette már, hogy a Föld naponta megfordul tengelye körül. Plato és Arisztoteles, sőt a nagy földrajztudós Ptolomeusz is vitatták ezt. De még 1806-ban Mercier az Institut tagja nevetésgesnek találja azt, hogy a Föld, mint „egy kappan a nyárs körül” foroghasson a tengelye körül.

1878 III. 11-én mutatta be Du Moucel fizikus a Tudományos Akadémia tagjai előtt Edison fonográfját, mire Monsieur Bouillaud akadémikus magából kikelve felugrott és a fizikus arcába ordított: „Maga csirke-

fogó! Azt hiszi, hogy ilyen hasbeszéléssel be lehet bennünket csapni!” Ugyanazon év IX. 30-án Bouillaud, hosszas vizsgálat után kijelentette, hogy meggyőződése szerint itt ügyesen elrejtett hasbeszélésről van szó.

Mikor Lavoisier elemeire bontotta a levegőt és kiderítette róla, hogy magában nem elem, Baumé vegyész, az areométer feltalálója és a Tudományos Akadémia tagja magán kívül harcolt ez ellen a megállapítás ellen.

Harveyt, a vérkeringés tanának megalapítóját úgy a híres Guy-Patin, mint az egész fakultás, maró gúnnyal fogadta.

Semmelweiss Ignác (1818—1865) fedezte fel a gyermekágyi-láz fertőző voltát. Neki köszönhető, hogy a bécsi szülészeti klinikán a halálozási arány azonnal a negyedére esett. Kartársai azonban olyan ellenszenvvel fogadták megállapítását és olyan harcot folytattak ellene, amelynek következtében idegrendszere felmondta a szolgálatot és örültek házában halt meg.

Fulton 1804-ben felajánlotta Napóleonnak, hogy az Angliával szemben folytatandó háborújához építsen gőzhajókat. Napoleon azonnal felismerte a találmány jelentőségét és megjósolta, hogy az az egész világ képét meg fogja változtatni. A tervet egyébként vizsgálat végett a párizsi Nemzeti Intézetnek adta át. A párizsi szabadalmi iroda még 1816-ban sem adott erre engedélyt, tekintettel a „találmány jelentéktelenségére”.

Philippe Lebon a gázvilágítás feltalálója (1797) nem tudta az emberiséget meggyőzni arról, hogy egy lámpa, bél nélkül is éghessen. Csak 1804-ben bekövetkezett halála után 14 évvel vezették be Párizsban a gázvilágítást, holott Birminghamban már 1805 óta gázzal világítottak.

Mikor a vasút első kísérletei folytak, szakértő mérnökök kijelentették, hogy a mozdonyok el sem mozdulhatnak helyükről, mert a kerekek hiába fognak egyhelyben forogni. A bajor Orvosi Kollégium kijelentette, hogy a vasút bevezetése a legnagyobb veszély a közegészségre, mert az ilyen gyorsarányú közlekedés okvetlenül agyrázkódást és a szemlélők-nél szédületet fog okozni. Ezért a Kollégium elrendelte, hogy a sínek mentén kétoldalt az ablakok magasságáig falakat építsenek. A legfelsőbb bajor építészeti hatóság viszont kijelentette, hogy töltésen nem járhatnak vonatok, ezért okvetlenül falakat kell a sínek alá építeni.

1873 VII. 13-án a Tudományos Akadémia megtagadta Darwin felvételét és helyette egy Loven nevű urat választott meg tagjául.

Angliában a Királyi Társaság nem engedte meg, hogy Darwinnak emléket állítsanak, ehelyett inkább majomházat építtetett.

Robert Mayer energiafenmaradási törvényét, szakörök olyan gúnyal fogadták, hogy idegbeteg lett, majd kiugrott az ablakon és szörnyethalt.

Ohm-ot, a híres villamossági feltalálót mindenki bolondnak tartotta.

Mikor Franklin a Királyi Társaság előtt fejtegette, hogy egy vasrúd képes a villámot magához csalni, hatalmas nevetésroham fogadta szavait és értekezését nem érdemesítették kinyomatásra.

Mikor 1901-ben gróf Zeppelin a kielii mérnöknapon előadást tartott nagyértékű találmányáról, a kormányozható léghajóról, egész egyszerűen bolondnak tartották.

Az olasz régészeti bizottság a faisztoszi (Kréta) királyi palota ásatásainál olyasvalamire lelt, ami Gutenberg találmányának eredetét már Kr. e. II. évezred közepére vezeti vissza. Találtak ugyanis egy egy agyaglapot, amelynek mindkét oldalát hieroglifa

írás borítja. A dolog érdekessége abban rejlik, hogy a 240 sort kitevő szöveget a még nyers állapotban levő táblára különálló betűkkel nyomták. Egyébként is a rómaiak nagyon közelállottak a könyvnyomtatás feltalálásához és sokkal nagyobb csoda, hogy nem találták fel, mintha feltalálták volna. Quintilianus írja pl., hogy a gyerekek különálló betűkkel játszadoztak, hogy így könnyebben tanuljanak olvasni. Cicero viszont „érből való” betűkről is ír.

A régi görögök és azok elődeinek technikai és vegyi ismeretei egyébként is messzi felülmúlják azt, amit mi felőlük meséik nyomán feltételeztünk. A német régészeti intézetnek Pilosban folytatott ásátásainál gyönyörű szép kék káliüveget és porcellánt találtak. Az üvegyártást tehát a mykénei kultúra már Kr. e. másfélezer évvel ismerte. Színkeverő tudományuk csodálatos volt, ismerték a színes káli- és nátronüveg készítésének titkát, meghatározott arányban keverték a rezet cinnel és ólommal, de vegytiszta rezet is elő tudtak állítani. Sőt mi több, még az ezüstözéshez is értettek. A Kr. e. 2500-ik évből találtak egy sírt, annak egy részében ezüsttel bevont agyagedényt.

Még ennél is csodálatosabbak azonban elméleti nézeteik: fogalmuk volt az atomokról, az anyag egységéről, annak elpusztíthatatlanságáról és ismerték az energiát, tehát fizikai világnézetük hasonló volt ahhoz, amely csak néhány évtizede vált ismét uralkodó elvvé. Ne feledjük el, hogy mindez olyan korban, amikor még nem volt mikroszkóp, távcső és a technika egyéb más ezernyi segédeszköze.

Elég csodálatos dolog az is, hogy Kr. e. 400-ban már gázzal fűtöttek. Ktesias írja, hogy Karamániában a földből ömlő gázt a háztartásokban fűtőanyagként használták fel.

A régiek előtt nem volt ismeretlen a Kelet-Indiába és az Amerikába vezető tengeri út gondolata. Kratesz szerint, Aristarchossal ellentétben, Odysseus csodála-

tos utazásai az Atlanti-óceánon történtek és szerinte Menelaos Gadeirából (Cadix) kiindulva Afrikát körülhajózta, majd Indiába érkezett és innen hét évi utazás után tért vissza. Tudvalevőleg Vasco da Gama volt az, aki az újkorban az Indiába vezető tengeri utat 1498-ban először megtette. Ennél még sokkal merészebb gondolatot fejezett ki 50 évvel később a nagy Poseidonius, aki szerint Spanyolországból Indiát kedvező keleti széllel rövid idő alatt el lehet érni. (Strabo II, 6 és Seneca nat. I, prol. 13) Guarino Strabo könyvét már 1470-ben latinra fordította és ez Toscanelli útján Columbus előtt is bizonyíthatóan ismert volt. Így nagyon valószínű az, hogy mikor 1492-ben Columbus elindult, csak az ókori utasításokat követte.

A New-Yorki szabadságszobor korunk egyik csodája. Ehhez hasonló volt az ókorban a Rhodosi kolosszus, 105 római láb, azaz 32 méter magas, mely ugyancsak a kikötő bejáratánál állt. Az alak hüvelykujját csak kevesen érték át és ujjai olyan nagyok voltak, mint egyébként egy-egy szobor szokott lenni. 66 év után, Kr. e. 227-ben egy földrengés ledöntötte. Majdnem 900 évig heverték ott romjai, míg 672-ben egy arab generális eldta őket egy kereskedőnek, aki az ércet 900 teherhordó tevével vitette el.

Érdekes megemlíteni Stasikratesnek, Lysippos tanítványának tervét, melyről Plinius, Plutarchos és Strabo is megemlékezett. Stasikrates a sziklás Athos-hegyet Nagy Sándor óriási oszlopszobrává akarta átalakítani, melynek balkeze egy 10.000 lakosú várost tartott volna, míg a jobbában levő urnából folyó ömlött volna a tengerbe.

Az ó-egyiptomiak és rómaiak rabszolgalázadásairól eleget tudunk, de nem mindenki tud arról, hogy Rómában Kr. e. 311-ben a zenészek (tibicines) tiszteletreméltó céhe súlyos sérelmet látott abban, hogy megvonták tőlük azt a régi időkből származó előnyt,

hogy évente egyszer a Capitóliumon ingyen ünnepi állami ebédet kapjanak. Erre tört ki a legrégebb zenész sztrájk, amennyiben a zenészek elhagyták Rómát. Ez igen kellemetlen volt a hatóságok részére, mert zene nélkül nem mutathatták be az áldozatokat. Cselhez folyamodtak tehát. Egyenként leittatták őket és ittas állapotban szekereken Rómába hozták. A zenészek egyébként megnyerték a sztrájkot, mert a régi rendet a cenzorok ismét helyreállították.

Csodálatos, hogy a történelemelőtti emberek mennyire értettek a sebészethez, mondhatnánk, mesterei voltak ennek a tudományágnak. Felsőbajorországban Allach mellett egy történelemelőtti időkből származó temetkezőhely feltárásánál találtak egy koponyát, amelyen kivehető, hogy abból levágtak egy galambtojásnagyságú csontot és azt később, majdnem pontosan ugyanazon a helyen kitűnően visszánövesztették. A koponya a müncheni történelemelőtti múzeumi gyűjteményben megtekinthető. De ezenkívül kitűnően értettek a kar- és lábtörések gyógyításához is. A Memingen melletti alemann temetőben olyan forrasztott csontokat találtak, amelyekre ma is büszke lehetne az orvostudomány. Egyébként a koponyatető trepanációja, meglékelése már a bronzkorszakban is szokásos volt, mint azt a Halle melletti Giebichensteini lelet bizonyítja. A luk pénzdarab nagyságú és később teljesen benőtt. A koponyalékelés valószínűleg az ismert műtétek között a legrégebb. A régiek között az a hiedelem járta, hogy a meglékelte koponyájú gyerek okosabb, ravaszabb lesz, mint a másik és ezért az ősmagyarok, mint azt leletek és írások bizonyítják, előszeretettel újták a koponyalékelést, amit az „agyafűrt”, ma is használatos szó is bizonyít.

Egy 1892-i ásatás a kisázsiai Tlosz likiai város romjainál felszínre vetett egy szobortalapzatot, amelyet a városi tanács engedélye alapján egy orvosnő állíttatott magának emlékül.

Az etruszok már ismerték a műfogsorokat és az aranyfogakat már előttük is ismerték.

Már az ókorban is hamisították az élelmiszereket. A kenyeret gipsszel keverték és a bort fukszinnal hamisították.

Még csodálatosabb az, hogy míg a francia Copileau-nak 1829-ben sem sikerült a mű-költetés, addig a régi egyiptomiak már mesterséges úton keltettek ki liba, kacska és tyúk tojásokat. A tojásokat agyagkamrákba helyezték széna közé, ezeket nagy téglákból épített, földbesüllyesztett kemencékben melegengették napi 3—4 órán keresztül. A tojásokat hatóránként megforgatták, 10 nap múlva megvizsgálták és a megfelelőnek találtakat melegebb rekeszbe helyezték. A hőmérsékletet természetesen kizárólag érzékeik szerint szabályozták és lukak által befolyásolt légmozgást által csökkentették, vagy növelték. (Aristoteles hist. anim. VI, 2, 3 és Diodoros I, 74.)

Nemcsak a mai Franciaországban értenek csigatenyésztéshez (újabbán Magyarországon is foglalkoznak vele), ehhez már a régiek is olyan jól értettek, hogy a csigák élvezetének fokozása végett cukorral és forralt borral táplálták őket.

A gorilláról újabbán csak mintegy száz éve tudunk, de a carthagóiak már 2000 évvel ezelőtt ismerték őket. Az első híreket egy 60 hajóból álló flottájuk hozta, amely Afrika nyugati partjait látogatta meg. Hanno ezeket az emberszabású majmokat embereknek vélte, amit a tudomány kétségbe vont, de az első bizonyítékot csak az 1847-ben először Európába hozott antropoid koponya szolgáltatta.

Aristoteles többet tudott a cápákról, mint az újkori kutatók, Johannes Müller felléptéig. Ugyancsak jól ismerte a szervek együttműködésének elvét, az állatok alkalmazkodó színeződését és a kaméleon színváltoztatását. De jól tudta azt is, hogy milyen hatás-

sal van az éghajlat és táplálkozás az állatok nagyságára és a táj jellegzetessége azok kedélyvilágára. Theophrastos és mások állat- és növény földrajza csodálatra készítet.

Már Herodotos idejében kétnemű növényeket különböztettek meg.

Már a régiek is foglalkoztak spiritizmussal, hipnózissal és más hasonló jelenségekkel. Az újkorban felröplendült asztaltáncoltatásnak a görögöknél és rómaiaknál a szent háromláb felelt meg.

A nőjogok előharcosainak legnagyobb sajnálatára kiderült Aelius Lampridius írásaiból, hogy Heliogabalus császár női tanácsot alkotott, mely a Quirinalban ülésezett és hatáskörébe tartoztak a ruhakérdések és döntenie kellett arról, hogy ki szállíttassék koszin, lovon, számaron, vagy hordszékben, hogy a hordszék bőrből, vagy csontból készüljön, valamint, hogy kinek szabad a csizmáin aranydísz, vagy drágaköveket hordania, de még sok más hasonló „fontos” dologban mondott véleményt a női szenátus.

A régi rómaiak csemetéikhez görög nevelőket fogadtak. Kevesen tudják, hogy a németek már a XII. századtól kezdve gyakran alkalmaztak ilyen célból franciákat.

Feltétlenül figyelemreméltó, hogy mennyire azonosak a mai gyermekjátékok az ókori játékokkal. Nemcsak babáik voltak, hanem lovacskáik is, amelyeknek fából készült törzsén a görögök és rómaiak gyerekei pontosan úgy nyargalásztak, mint a mai gyermekek. (Horatius, Plutarchos, Agesilaos.) Ezenkívül csigáztak is és ostorral hajtották, hintáztak és szembekötősdit játszottak. Kedvenc játékuk volt már akkor is a király és katonák, a „Benn a bárány, kinn a farkas” és szívesen eljátszottak karikákkal és labdákkal. Ahogy a mai gyerekeket mumussal, garabonciással ijesztgetik, a régiek gyerekei Mormo-tól, Lamiá-tól és Gelló-tól rettegtek. Jellemző, hogy Kr. e. 212 után

sokáig így fenyegették a haszontalan gyerekeket: „Megállj csak, majd jön a Hannibál!”

Aki azt hiszi, hogy csak ma szidják az építészeti hivatalt, az téved, mert hasonló hivatal már Athénben is volt. Gondoskodnia kellett arról, hogy a régi épületek össze ne omoljanak és az új épületeket a kiadott szabályzat szerint építsék.

Ha időjárás-jelző házikót látunk, gondoljunk csodálattal a régiekre, akiknek már több mint 2000 év előtt voltak időjárásjelző oszlopaik. A peloponnesosi háború kitörése előtt Meton asztronómus Athénben csillagászati oszlopot állított fel, amelyen egy általa felfedezett rendszerű napóra és a nap és csillagok járását mutató táblázatok voltak. Ez az időjelző oszlop, szélirányjelző zászlókkal is el volt látva.

Konstantinápolyban 336-ban Arius eretnek nyilvános illemhelyen halt meg.

Professzor Boni, a Forum Romanum ásátásának vezetője, bebizonyította, hogy a régi Rómában Julius Caesar idején személy- és teherfelvonó berendezéseket használtak. A Forumon egész sorozat fülkeszerű alkotmányt találtak, a liftek kétségtelen bizonyítékát, amelyek azt a célt szolgálták, hogy nehéz súlyokat, mint gladiátorokat és vadállatokat szállítsanak földalatti járatokból a föld felszínére. Egy nagy földalatti folyosónak, kisebb harántfolyosója van, ezek közül mindegyik három kamrával, rendelkezik az emelőszerkezet és három aknával a felvonó számára. A 12 kamrában még ma is látni azokat a nagy és nehéz kőkockákat, amelyek az emelőszerkezethez tartoztak és elhasználságuk méreteiből pontosan meg lehet állapítani milyen magasra emelkedtek a felvonók és mily mértékben használták őket. Minden felvonó 5—6 embert volt képes egyszerre szállítani és így egyszerre több mint 60 ember emelkedhetett a Forum felszínére. Később a császárság korában, a felvonó használata feledésbe ment és több mint más-

félezer évnek kellett eltelnie, amíg Jénában ismét felállítottak egy felvonót.

Nem könnyen értjük meg, hogy az ókorban, amikor még Amerikából nem plántálták át Európába a dohányt, az emberek mégis dohányoztak, helyesebben füstöltek, pedig ez bebizonyított tény. A történelemelőtti gall-római sírokban Neufville-le-Polletben és Seine-inferieure-ben Franciaországban, valamint Skóciában, Írországból és máshol is találtak égetett agyagból, vasból és bronzból készült pipa-fejeket. Plinius is ír a füstölő barbárokról. Hogy mit füstöltek, nem tudjuk, csak a szkítákról tudjuk, hogy kendert füstöltek.

A rómaiak írásában használt thyróni jegyek a gyorsírásnak egy faja volt. Cicero ezt a rövidített írásmódot nemcsak beszédeinek feljegyzésére, hanem levelezésének lebonyolítására is használta. Az írásmód feltalálása azonban sokkal messzebbi korokban keresendő. Ennius, 1100 jegyet ismert, amelyeket Seneca 5000-re szaporított és ez a hatalmas anyag részben a középkorig fennmaradt. Louis Prosper és Eugene Guenin gyorsíró szakértők szerint a gyorsírás a rómaiak előtti korból ered. Ezt bizonyítja az ó-egyiptomi kurzív írással való feltűnő hasonlóság. És végül 1883-ban, az athéni Akropoliszon találtak egy márványtáblát, a Kr. e.-i IV. századból, amelyen a legrégebb gyorsírás rendszer kísérletét találhatjuk. A modern sztenográfia atyja, John Willis, aki rendszerét 1602-ben tette közzé. 1786-ban Samuel Taylor új rendszert dolgozott ki. Gabelsberger teljesen önállóan foglalkozott a gyorsírással 1817-től, míg végre műve 1834-ben megjelent.

A régiek néha igen különös, részünkre érthetetlen dolgokkal foglalkoztak. Így 1705-ben Lipcsében Seibig Gottfried és Becker Johann Andreas, „tudományos” értekezést írtak könyvalakban arról, hogy a zsidók ruházata a pusztában való vándorlás alatt kü-

lönös csodaképpen ép maradt, vagy éppenséggel „utánanőtt”. A drezdai Paul Christian Hilscher 1703-ban csodálatos írásában „Ádám könyvtárának” ropant fontos kérdésével foglalkozik. Christian Tobias Ephraim Reinhard komoly író, aki a Bibliában előforduló betegségekről is írt, 1752-ben Hamburgban egy könyvet szentelt annak a kérdésnek tisztázására, hogy volt-e köldöke Ádámnak és Évának. Ez a Reinhard egyébként orvos volt a maga idejében.

Az elmúlt időkben nagy veszedelmekkel és küzdelmekkel kellett megküzdenie annak a tudósnak, aki új dolgokat fedezett fel, mert sokszor kihívta maga ellen az élő hatalmasságok rosszalását, de legjobb esetben megvetéssel, közönyösséggel, kigúnyolással találkozott és sokszor saját szakmabeliéinek áldozatává vált. A tudományukban megrögzött, minden újítástól irtózó tudósok úgy érezték (és joggal), hogy az új találmányok lerontják a tömeg szemében az ő saját értéküket, ezáltal az ő tanai elértéktelenednek és ezért tüzzel-vassal védték hamis-igazukat és rendszerint nevetségbe fojtották haladószellemű társaik véleményét és megfosztották őket azok hirdetésének lehetőségétől, tanszéküktől és megélhetésüktől.

Leopold Auenbrügger bécsi orvos (1722—1809) jött rá először arra, hogy az ujjal megkopogtatott testrészek zöreje segít az orvosnak a diagnózis megállapításában. Találmányának értéke annál nagyobb, mert erre vonatkozólag senki, semmiféle kísérletet előtte még nem végzett. Felfedezéséről 1761-ben megjelent művében írt, de egy Stoll nevű orvos kivételével, az új felfedezéssel senkisé sem törődött. Kinevették, vagy félreértették. Halála előtt egy évvel, 1808-ban karolta fel az ügyet Corvisart párizsi orvos, aki a kikopogás módszerét az orvostudomány részére átmentette.

Hasonló volt az auszkultáció esete is. *Laennec* francia orvos (1781—1826) kezdte először hallgatni

puszta füllel, később hallgatócsővel, sztetoszkóppal a test belsejében keletkező zörejeket. Ezt az eljárást ugyan már a régi görög orvosok is használták, de a módszer rég feledésbe merült és erről Laennec nem tudhatott.

Lombroso volt az első, aki leszögezte, hogy az olaszországi partvidékeken jelentkező borzalmas pelagra betegség romlott kukoricamérgezés következménye. Kijelentése szakkörökben a legnagyobb dührohamot váltotta ki és sokáig tartott, amíg a tények igazolták. Lombrosznak a „született betörő” elmélettel sem volt nagyobb szerencséje. Azóta már a büntetőjogba is bevették, Magyarországon például a törvény tekintetbe veszi a bűnöző hajlamait is.

Lord Lister angol orvosé az érdem (1827—1913), hogy a modern sebkezelést, majd a sebek és később a sebekkel érintkezésbe kerülő tárgyak és műszerek fertőtlenítését bevezette. Intézkedéseit ugyan nagy kétkedéssel fogadták mindenütt, de mikor rájöttek, hogy a sebkórházakban, ahol eddig 80%-os volt a halálozási arány, most szinte minden beteg meggyógyult, a módszert általánosították.

1856-ban találták meg a világhírű Neander-völgyi ember csontvázat a Németországi Düsseldorf mellett, amely a helyzet földrajzi körülményeinél fogva, minden kétséget kizárólag az ismeretlen legrégebb emberi időkből származik. Azóta több hasonló maradványt is találtak és biztosan tudjuk, hogy a csontok a legrégebb, ősidőkbeli emberi maradványok közé tartoznak. Ezt pontosan megállapította egyébként annak idején dr. Fulhrott, akihez a csontvázat először eljuttatták. Véleményét az uralkodó tekintélyek lebunkózták, így dr. Mayer, bonni egyetemi tanár szerint a csontok egy 1814-ben elesett kozák maradványai. Rudolf Wagner, göttingai egyetemi tanár szerint a Neandervölgyi ember, valóban egy öreg hollandus, a párizsi dr. Pruner-Bey szerint egy kelta harcos. Végül

is a legnagyobb szaktekintély, Virchow szava döntött, aki megállapította, hogy a csontok egy kőszvényes agg utolsó maradékai. Sokáig ezt is hitték.

1751-ben Zágráb mellett egy hatalmas meteor zuhant alá az égből. Erre vonatkozólag 1790-ben Stütz bécsi egyetemi tanár többek között a következőket írta: *„az 1751-béli németországi tudósok az akkori zavaros természettudomány és még zavarosabb fizika idején hihettek abban, hogy az égből vas eshessen le, de a mai időkben megbocsáthatatlan lenne, hogy ilyen mesékben higgyünk”*. Sok múzeumban egyszerűen eltávolították a meteoritköveket, nehogy azok *„megtartás miatt nevetségessé váljanak”*. Ugyanazon évben, tehát 1790-ben a Franciaországi Juillac mellett ismét lehullott egy hatalmas meteor, mire a városka polgármestere 300 aláírással ellátott jelentést küldött a Tudományos Akadémiának. A Tudományos Akadémia tagjait azonban nem lehetett megtéveszteni. Túl biztosak voltak a dolgukban. Bertholon referens kijelentette, hogy nagyon sajnálatraméltó helység az, amelynek olyan balga polgármestere van, aki az ilyen meséket elhiszi. Az ügyet fizikai lehetetlenségnek nyilvánították. Mindenkit, akinek más volt a véleménye, kinevettek. A. Deluc, egyébként híres tudós szerint ő még akkor sem hinné el a dolgot, ha a kő egyenesen az ő lábai elé esne. Még a híres Vaudin is kijelentette, hogy az ilyesmit az ember anélkül is kétségbevonhat, hogy erről vitába szállana. És ez az Akadémia uralta anakidején a tudományokat a nagy Laplace elnöklete alatt!

A 19. század leghíresebb angol filozófusát, Herbert Spencert (1821—1903) annyira jelentéktelen autodidaktikának tartották, hogy mikor jelentős könyve, a Social Statics mindössze 157 példányban megjelent, az 14 év alatt fogyott csak el. Huszonégyévi működés után végre elismerte a világ és a „tanulatlan” embert a st. andrewsi, bolognai, cam-

bridgei, edinburghi és budapesti egyetemek díszdoktorsággal akarták kitüntetni, azt visszautasította, de elhárította magától azt a megtiszteltetést is, hogy a római, turini, nápolyi, párizsi, filadelfiai, kopenhágai, brüsszeli, bécsi és milánói akadémiák levelező tagjukká válasszák.

Huxley: *Encyclopedia of Pacifism* című művében közli többek között: A világháború költségei kerekén négyszázezer millió dollárt, azaz nyolcvanezer millió angol fontot, azaz egymilliárdhatszázezer millió pengőt tettek ki. Dr. Nicholas Murray-Butler a Carnegie-alapítvány előtt tett jelentésében 1934-ben leszögezte, hogy ez az összeg elegendő lett volna, hogy az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Anglia, Írország, Franciaország, Belgium, Németország és Oroszország minden családja kapjon 500 font (tízezer pengő) értékű házat, 200 pont (4000 pengő) értékű berendezést és 100 font (2000 pengő) értékű földet. Ezenkívül a fenti országokban minden 20.000 lakáson felüli város ellátható lett volna egy millió font értékű könyvtárral és két millió font értékű egyetemmel. Ezenkívül meg lehetett volna venni Franciaországot és Belgiumot összes földjeivel, gyáraival, bányáival, vasutaival együtt. Hivatalos statisztikák szerint 1914-ben Franciaország teljes értéke 62 millió dollár, Belgium értéke 12 millió dollár volt. A világháború költségeiből lehetett volna ezek szerint vásárolni öt olyan nagy és gazdag országot, mint Franciaország és Belgium együttvéve.

És végül: A háborúban meghalt 13 millió egészséges, értelmes, szép, reményteljes ember, akiket soha többé senki fel nem támaszt.

Mikor William Jones és Henry Thowas Colebrooke (1765—1857) először tanulmányozták tüzetesebben a szanszkrit nyelvet és annak a klasszikus nyelvekkel való hasonlatosságát hirdették, természetesen általános gáncsoskodással találkoztak. Sőt mi több, a híres

filológus, Dugald Steward (1753—1828) kijelentette, hogy az egész szanszkrit nyelv pusztá agyrém és kitalálás. Szerinte ezt a most feltalált új nyelvet a latin és görög mintájára állították össze csintalan emberek és annak egész irodalma közönséges hamisítvány.

A „*Musikalische Wochenblatt*” lebecsülte Mozart zeneszerzői tehetségét és avval vádolták, hogy a Don Giovanni nyitányát mástól vette át. Beethovennek ugyanaz sors jutott osztályrészül. Fenti lap írja róla, hogy műveiben mindent megtalálhatunk, csak természetet és dallamot nem. A Bűvös vadász szerzője, C. M. Weber 23 éves korában azt írta Beethovenről, hogy zenéje teljesen zavaros és érthetetlen, csupa káosz. A Kreutzer-szonátáról kijelentették, hogy előadhatatlan. Ugyancsak előadhatatlannak minősítették annakidején Franz Schubert C-Dur Szimfóniáját is. Híres kritikusok, mint Ludwig Spohr és Tieck kijelentették, hogy a Bűvös vadász egy unmuzikális hangzavar.

Dilettánsok és autodidakták.

Nem érdektelen felsorakoztatni néhány esetet, amely azt bizonyítja, hogy a legnagyobb találmányokat és felfedezéseket a tudomány nem szakembereknek, hanem műkedvelőknek köszönheti, akik közül igen sok olyan ember volt, aki műveltségét és tudását önmaga szerezte.

Otto von Guericke (1602—1686), a 17. század legnagyobb német fizikusa jogász volt, aki 1626-ban szülővárosában, Magdeburgban tanácsstag, majd később a város védelmi parancsnoka lett. Mint ilyen élte át az 1631-i Tilly-féle ostromot, ezután Gustav Adolf főkvártélymestere és mérnöke lett. Résztvett Magdeburg újjáépítésében, ugyanott hidat építtetett az Elbén át és ezenkívül mezőgazdasággal és sörtérmeléssel is foglalkozott. 1646-ban polgármesterré vá-

lasztották és különös előszeretettel használták fel a diplomáciában. Csak 1660-tól kezdve élt nyugalomban. Fizikai kísérleteit tehát mindig csak mint mellékfoglalkozást űzhette. Ő találta fel a légpumpát, felismerte a levegő rugalmasságát és a légnyomást. Ez a nagy műkedvelő találta fel a vízbarométert, a manóméiert, meghatározta a levegő súlyát, leszögezte, hogy az égéshez levegőre van szükség és a láng felemészti a levegőt, megszerkesztett egy primitív villanyozó gépet és végül még a csillagászatba is beleszólt, amikor azt hirdette, hogy az üstökösök bizonyos idő múlva visszatérnek. Egyébként már Seneca is így vélekedett.

A közlekedő edények törvényét és a tizedes törttekkel való számolást *Simon Stewin* (1548—1620) fedezte fel. Ez a dilettáns feltaláló eredetileg kereskedő volt, majd szülővárosában, Brückében adófelügyelő és végül Hollandia szárazföldi és vízműveinek főfelügyelője.

Giambattista della Porta (1538—1615) gazdag nápolyi nemes, mellékesen fizikával is foglalkozott. Ennek eredményeként feltalálta a camera obscurát és megszerkesztette az első laterna magicát, a mai vetítőgépek ősanyját.

Halley (1656—1742), aki egy szappanfőző fia volt, fedezte fel a róla elnevezett üstököst (1937-ben jelent meg utoljára) és 1703-ban kiszámította, hogy az üstökös 1759-ben fog ismét visszatérni. Európa csillagászai az 1758. év végeztével hiába kutatták a csillagos égboltot. A csillagot azonban nem ők, hanem egy egyszerű birkapásztor, *Johann Palitzsch* (1723—1788) fedezte fel. Ez a pásztor annyira érdeklődött a csillagok világa iránt, hogy önképzés által komoly csillagászati ismeretekre tett szert. Mikor a hétéves háború hazáját, Szászországot is hadba sodorta, primitív csillagászati eszközeit elrejtette. 1758 karácsony tájban a hadakozásban kis szünet állott be, amit Palitzsch arra használt fel, hogy távcsövét kiássa és

várakozóan figyelje az égboltozat azon helyét, ahonnan az üstököst várta. Így lett világhírű ez a parasztcsillagász. Később levelezésbe lépett a londoni akadémiaiával. Hogy tudományát mennyire fejlesztette, bizonyítja az a körülmény, hogy a drezdai nagy parkban egy édesvízi polypot fedezett fel és 1775-ben a drezdai vártornyon elsőnek állított fel villámhárítót.

Thomas Young (1773—1829) orvos volt és emellett matematikával, fizikával, botanikával és nyelvészetrel foglalkozott. 1801-től 1804-ig a Royal Institution tanára volt, majd 1811-től a londoni Szent György kórházban orvos. Fontos tudományos műveket írt mechanikáról, optikáról, hőtéoriáról, akusztikáról, elméleti kémiáról, a vér mozgásáról, hídépítésről, az emberek közepes életkoráról, a Föld belsejéről, a nagy számok törvényéről, a nehézkedés, ár és apály okairól, a Föld formájáról és a Hold atmoszféráról. Fontos szolgálatokat tett a hieroglifák megfejtésénél, ezenkívül írói tevékenységet folytatott, elsőrangú zeneismerő, kitűnő festő és gyakorlott lovas volt, aki versenyeket nyert. Küzdött az emissziós teória ellen és már 1801-ben elfogadta az undulációs teóriát. Korszakalkotó felfedezése: a hullámmozgások interferenciája 1800-ból való.

Franklin Benjamin (1706—1790) egy szegény szappanfőző fia volt és mivel apjának kellett segítenie, nem igen járhatott iskolába és tudományát később tanárok nélkül szerezte. Gimnáziumi és egyetemi végzettség nélkül, kizárólag önképzés segítségével nemcsak kimagasló államférfivá, hanem korszakalkotó tudóssá küzdötte fel magát. Nevét elsősorban a villámhárító feltalálása tette világhírűvé. A villámhárítót egyébként Franklinnal egyidőben, de tőle teljesen függetlenül 1750-ben a Znaim melletti Prenditz-ben Prokop Divis is feltalálta. Ez a feltaláló sem volt szakember, hanem egyszerű falusi pap.

Luigi Galvani (1737—1798) orvosprofesszor volt,

aki elsősorban összehasonlító anatómiával és fizio-
giával foglalkozott. A szakmájába sehogysen vágó
felfedezésének történetét saját maga a következőké-
ppen írja le: „*Felmetszettem egy békát..., és anélkül,
hogy valamire gondoltam volna, arra a táblára helyez-
tem, amelyen a villanyozógép állt, a konduktortól el-
különítve meglehetősen távolságban. Mikor azonban
hallgatóim egyike a kés hegyével a belső combidegek-
hez közeledett, az összes tagok izmai úgy megrándul-
tak, mintha valami heves görcs fogta volna meg őket.
A jelenlevők egyike úgy vélte, hogy ez csak akkor tör-
ténik, ha a konduktor szikrázik. Csodálkozott a dol-
gon és figyelmeztetett rá engem is, aki egyébként
mással voltam elfoglalva.*”

Etienne Louis Malus (1775—1812) politechniku-
mot végzett, 1796-ban kapitány lett, az egyiptomi
expedícióban pestist kapott, majd Franciaországba
visszatérve 1806—1808-ig a strassburgi erődítme-
nyek aligazgatója és a következő évben a párisi poli-
technikum vizsgáztatója lett. Ez a katonatiszt fedezte
fel a fény polarizációját, amit már 1808-ban közölt az
Institute-val.

Feltűnő, hogy a nagy matematikusok képességei
milyen korán megmutatkoznak. Így *William Thomson*
már tíz éves korában egyetemre került. Gauss az
1804-ben megjelent főművét, „*Disquisitiones arithme-
ticae*” elsős korában írta.

Evariste Galois, minden idők egyik legnagyobb
matematikusa 20 éves korában halálosan végződő pár-
baja előtt három heti haladékot kért és ezalatt olyan
hatalmas mennyiségű munkát írt, amelyek közül a
párisi akadémia eddig tíz kötetre valót adott ki. Niels
Henrik Ábel első értekezéseit 18 éves korában írta és
27 éves korában már meg is halt. *William Thomson*
kisfiú korában megnyerte a glasgowi egyetem pályá-
zatát a Föld alakjáról és 18 éves korában Cambridge-

ben hatalmas feltűnést keltett hőtani és elektromagnetikai értekezésével.

Hasonló koraérettek voltak még Newton, Linné, Joule, Robert Mayer, Helmholtz, Carnot, Vesalius, Scheele, Berzelius, Ludwig Brücke és Dubois Reymond.

André Marie Ampère (1775—1836) szüleinek Lyon melletti birtokán növekedett. A magára hagyott gyermek tudományozomját D'Alembert és Diderot 20 kötetből álló nagyszótárainak tanulmányozásával csillapította. Később atyja kivégzése miatt apáthiába esett, majd növénytanál és latin költők tanulmányozásával kezdett foglalkozni. 1796-ban Lyonban a matematika magántanításával foglalkozott és közben muszájból Lavoisier vegytanát tanulmányozta. Ez a zseniális önképző 1807-ben Bourg-ban a fizika tanára, később a párisi politechnikum professzora.

Chladny (1756—1827) az akusztika atyja, apja kívánságára jogot tanult és csak annak halála után foglalkozhatott természettudományokkal. 19 éves korában kezdett el zongorát tanulni és 1790-ben találta fel az euphon nevű hangszert, amellyel mint zeneművész hangversenykörutakra indult és ezek jövedelméből tekintélyes vagyonra tett szert.

Thomas Johann Seebeck (1770—1831), a hőelektromosság felfedezője orvosi fakultást végzett, mint magánember élt Jénában, Bayreuthban, Nürnbergben, míg 1818-ban a berlini akadémia tagjává választották.

Carnot, az új hőelmélet atyja, 1814-ben a politechnikum elvégzése után a francia hadsereg tagja lett, 1819-ben hadnagyként törzstiszt és mivel a ranglétrán nem jutott előre, a hőjelenségekkel kezdett foglalkozni. Meghalt 1832-ben 36 éves korában. Hátrahagyott írásaiban olvashatjuk, hogy „a mozgó erő a természetben egy megváltozhatatlan nagyság, amelyet a szó szorosabb értelmében sem megalkotni, sem elpusztítani nem lehet”.

Michael Faraday 1791-ben mint szegény patkoló kovács fia született. 13 éves korában egy könyvkereskedő könyvkötőműhelyébe került, ahol nyolc évig dolgozott. Üres óráiban vegytant és elektromosságot tanulmányozott. 1810-ben és 1811-ben főnöke engedélyével néhány estén fizikai felolvasásokat hallgatott. 1812-ben meghallgatta Humphrey Davy utolsó négy felolvasását. Mikor a hallott felolvasások nyomán megírt értekezését Davy-nak megküldötte, a londoni Royal Institution egyik laboratóriumában asszisztensként alkalmazta. Később Davy-val nagyobb utazást tett és 1816-ban, 25 éves korában ez a nagy autodidakta megtarthatta első előadását. 1824-ben a Royal Society tagjává választották. Faraday minden idők egyik legnagyobb természeti kutatója, akinek számtalan felfedezése van. Őt nevezhetjük joggal az elektrokémia megalapítójának. Ő fedezte fel a mágneses és elektromos indukciók, megállapította az elektrolízis feltételeit és felfedezte a dialektikumok (szigetelők) sarkító hatását.

Az energia fennmaradásának törvényét egy fiatal orvos, *Julius Robert Yyer* (1814—1878) fedezte fel. Vele egyidejűleg alkotta meg kísérleti úton a mechanikus hőelméletet egy sörfőző, névszerint James Prescott Joule (1818—1889), kinek főműve 32 éves korában jelent meg. H. Helmholtz, a harmadik felfedező e tudományágban, szintén nem volt fizikus, vagy matematikus, hanem orvos.

Ledére de Buffon (1707—1788) matematikát és fizikát tanult, de mint geológus ért el sikereket. Küzdött az általános özönvíz elmélete ellen és felismerte, hogy a földben rejlő fossziliák egy része kihalt fajokhoz tartozott. Hirdette a Föld benyomódását a sarkoknál és kiemelkedését az egyenlítőnél.

Leopold von Buch (1774—1852) és Alexander Humboldt (1769—1859) közalkalmazottak voltak és nem szakemberek.

George Stephenson (1781—1848) a vasút megalakítója, aki az első személyszállításra alkalmas vasutat Stockton és Darlington között megépítette, csodálatos pályáját mint gőzgép-kezelő kezdte meg.

Morse Samuel (1791—1872) festő volt. Európai tanulmányútjáról Amerikába hazatérve, megszerkesztette a róla elnevezett, pontokból és vonalakkól álló jelrendszert és egy telegráfot. 1837-ben találmányára amerikai patentot kapott és 1843-ban felépítette Washington és Baltimore között az első kísérleti vonalat.

A gégetükör feltalálója nem orvos volt, hanem *Manuel Garda* (1805—1906) énektanár.

A léggömb feltalálói a *Montgolfier* testvérek, papírgyárosok voltak.

Daguerre (1783—1851), aki 1838-ban a fényképezést feltalálta, eredetileg adóhivatalnok volt, majd festő lett és a vegyészeihez majdnem semmit sem értett.

Karl von Drais (1784—1851), a bicikli feltalálója, nem volt mechanikus, hanem erdőmester. Ő szerkesztette meg (sztenográfiai alapon) az első írógépet.

Charles Darwin (1809—1892), akinek teljesítményei és világhíre kétségen felül áll, olyan rossz tanuló volt, hogy apja 16 éves korában kivette az iskolából és orvost akart belőle faragni. Mivel azonban itt sem tudott eredményt felmutatni, két év múlva a Cambridgei teológiára adták, ahol három év múlva végre leérettségizett. Közben érdeklődött az ásvány-, növénytan, kagylók, rovarok és az általa gyűjtött régi pénzek és pecsétek iránt. Közben eszébe sem jutott, hogy pap legyen és inkább geológiával, botanikával, de különösen zoológiával foglalkozott. Szenvedélyes vadász volt. Saját bevallása szerint ebben az időben egy fácánvadászatot nem adott volna oda az összes tudományokért. Mikor a *Beagle* angol hadihajó öt éves

világkörüli vitorlázásához természettudóst keresett, Henslow professzor Darwint ajánlotta. Apja azonban nem nagyon bízott fiában, az utazást lemondta és különös szerencse kellett ahhoz, hogy Darwin mégis bejusson. 22 éves korában, tehát 1831-ben elindult a hajóval anélkül, hogy megfelelő iskolai tanulmányokkal rendelkezzen abból a négy tudományágból: zoológia, botanika, geológia és paleontológia, amelyekre az utazás alatt ügyelnie kellett. Ehelyett azonban szabad, előítéletmentes, logikus gondolkodása volt és az alig 20 egynéhány éves ifjú lefektette a származástan alapjait. A nagy kutató soha hivatalos állást nem töltött be.

Darwin példájából láthatjuk, hogy sokszor ú. n. rossz tanulók is értek el nagy sikereket és váltak nagy tudóssokká. Egyik leghíresebb, „rossz tanuló”: *J. J. Rousseau*, kalandos tanulás után mesterétől, egy genfi rézmetszőtől megszökött, majd háziszolga volt, később egy szélhámoshoz csatlakozott és már mint híres ember kottamásolásból tartotta fel magát.

Liebig meséli magáról, hogy nagyon rossz tanuló volt. *Shelleyt*, a költőt, az etoni iskolából, majd az oxfordi egyetemről is kidobták. Ugyanez volt a sorsa *Edgar Poenak* is. *Schiller* megszökött az iskolából.

William Jones (1746—1794) végezte az első elfogadható, irodalmi szanszkrit fordításokat. Lefordította a Sakuntalát, Manu törvényeit és a Rigveda egy részét. Természetesen ő sem volt nyelvész, vagy orientalista, hanem főbíró Bengáliában.

Az ékírás megfejtője, *Georg Friedrich Grotefend* (1753—1853), klasszikus filológus volt. Már 27 éves korában beküldötte első dolgozatait a göttingai egyetemnek. A legnagyobb szerűbb azonban a dologban, hogy az az ember, aki ezeket az évezredekén keresztül hallgató köveket megszólaltatta, *nem is ismerte a szanszkrit nyelvet.*

Diákélet.

A középkori főiskolások nagy tömege a diákmenhelyeken, az ú. n. burzákon a legnagyobb szigor alatt élt. Egész nap felügyelet alatt állottak, a felkelést, evést, ivást, tanulást, kimenést előírások szerint végezték, ugyanúgy tilos volt éttermeket és tánclokálokat látogatniuk, valamint kártyázni, mint a mai diákoknak. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a diákok túl kitudtették volna magukat a magaviselet terén. Így Heidelbergben rendelkezés tiltja a diákoknak 1466-ban, hogy az előadót felolvasása alatt lármával, vagy szitkokkal zavarják, szavalókórussal elhallgattassák, vagy szeméttel megdobálják. Még ennél is régebbi az a tilalom, hogy óra alatt nem volt szabad kövekkel és más hasonlókkal dobálózni. Aki mégis dobálna kövel, vagy más hasonló dolgot követne el — így folytatja a rendelkezés, — annak nem számítják be a hallgatott órát. Néha ezek a kedves kilengések egyenesen büntettségűek voltak. Így kifosztották a polgárok kertjeit, éjszaka behatoltak a házakba, sértegették a menyasszonyt, éjszaka fegyverzajt okoztak olyképpen, hogy kövel ütögették az aszfaltot és megtámadták az elősiető éjjeli öröket, vagy polgárokat. Hasonló rendtelenséget üztek majdnem minden egyetemen. Kölnben és Heidelbergben, a híres egyetemi városban gyakran olyan verekedéseket rendeztek, hogy a városi tanács riadót fúvatott és a harangokat féleverték.

Wihem von Nassau-Dienburg 1694-ben írta páduai utazásáról: „Pádua tágas, de néptelen város, amelynek utcáin esős időben is szárazon lehet közlekedni a házak előtti folyosókon. Csodálatos azonban, hogy a diákok mit művelnek ott. Nemcsak egymásnak, hanem a polgároknak és idegeneknek is összelövik a karját. Amint besötétedik, csapatosan, felfegyverkezve kivonulnak csoportokra oszolva és a köpillérek mögé bújnak. A gyanútlan közeledőre rákiáltanak, de előfordul,

hogy egyszerre két oldalról is támadnak. És a velen-
cei köztársaság ezt, politikai szempontok miatt, meg-
engedi.”

A diákok vadságát csak tanáraik vadsága múlta felül. Nem magyarázhatjuk másként azt a rendelkezést, hogy a tanárnak tilos kövel, serleggel, vagy más-
sal a diákokat megdobálni. Aki a kezét dobásra emelte, de nem dobott, 10 új garas büntetés fizetésére köteleztetett. Aki dobott, de nem talált, 8 forintot fizetett és aki talált, az okozott sérülés szerint büntetett. Mindennek megvolt a maga tarifája, így az ökölcspásnak és hajcibálásnak is. A tanároknak meg volt tiltva, hogy az ablakon keresztül mászkáljanak. (Egyetemi tanárokról van szó!) Tilos volt a professzoroknak a kollégiumba prostituáltat behozniok. Ezt nagyon drágán büntették, egy egész évi fizetés megvonásával. A szidásoknál nem volt szabad használni az eretnek, számaráság és butaság szavakat.

Az egyetemek nagyon szegények voltak és a tanárok fizetése is nagyon alacsony volt. Akadt egyetemi tanár, aki mellékfoglalkozásként szakácskodott. Ez magyarázza, hogy az egyetemeken kötelező volt az ajándék. A vizsgáló köteles volt a promóciójánál megjelenő tanároknak és direktoroknak ajándékot osztogatni, még pedig többnyire egy-egy pár kesztyűt, mikor is meg volt szabva, hogy kinek jár szarvasbőrből, kinek olcsóbb anyagból. Szokás volt még kalapot, pénzdarabot, vagy néhány rőf szövetet ajándékozni.

A tanárok csak az előírt módszer szerint, sőt az előírt könyvből voltak kötelesek előadni. Nem volt szabad fejből, emlékezetből tartani előadást, hanem kizárólag a könyvből olvasni. Tilos volt többet, vagy kevesebbet felolvasni egy órán, mint amennyit előírtak. 1490-ben ugyanazokból a könyvekből tartottak felolvasást, mint 1390-ben.

TÖRTÉNELEM — SZÁLLÓIGÉKBEN.

Magyar történelem.

A következő szállóigékben megtaláljuk hazánk és népünk egész történelmét, a honfoglaláskori időktől, az Árpádházon, Mohácson, török hódoltságon keresztül a Habsburg időkig, a világháborúig, forradalmakig, a gyászos Trianonig és Máig. Kezdetünk talán a szépségükben a görög és germán hitregékkel versengő hunn-magyar mondákkal, de történelemről lévén szó, helyett maradjunk meg a szigorúan vett szállóigéknél.

Ez a fejezet, kihagyásokkal Szécsi Ferenc: *Szállóigék* című művéből való.

Isten ostroma. Túrán szokás szerint, mint győztes hadvezér Attila nevezte így magát. Feljegyezve először Szt. Lupus troyesi püspök 8—9. századbéli legendájában találjuk.

Hadak útja. A régi magyar mondák szerint Attila halála után az örökségen fiai összevesztek és a király legkisebb fia, Csaba, vitézeivel elvonult keletre az őshazába, de megígérte, hogy veszedelem esetén viszsza fog jönni. Mikor később a hunokat ellenség támadta meg, üzenetet küldöttek Csabának, aki seregével az égbolton nyargalt végig és ennek nyoma a tejút, amelyet a köznép sok helyen nevez ma is —-nak.

Vérszerződés. A honfoglaló Árpád és vezérei Szeged közelében törrel megválták karjukat, vérüket serlegbe csorgatták, összekeverték és egységük, össze-

tartozásuk megerősítésére megitták. A pusztát, ahol ezt a dolgot, régi nyelven „szert” véghezvitték, Pusztaszernek nevezzük.

Magnum áldomás alatt ma nagy ivást („ivászatot”) értünk, holott az áldomás szó igazi értelme: áldozat. Anonymus: *Béla király névtelen* jegyzője írja, hogy a magyarok Tarczal megszállásakor „in eodem loco more paganismo occiso equo pinguissimo magnum aldamas fecerunt”. Magyarul: „...azon helyen pogány szokás szerint egy igen kövér lovat leölvén, nagy áldomást tőnek”. Ford.: Szabó Károly.

A magyarok nyilaitól, ments meg, Uram, minket!
A sagittis Hungarorum, libera nos, Domine! Valószínű, hogy ezt a könyörgést a honfoglalás korában a szomszéd népek: Olaszországban, Svájcban, Németországban foglalták imájukba, a Minden szentek litániájába.

Vox diabolica, hui, hui! Ördögi huj, huj! szózat.
Ezt a ma is használt buzdító kiáltást, mint első magyar szót Lindprand cremonai püspök (922—972) jegyezte fel Antapadosis (A megtorlás könyve) című krónikájában, a merseburgi csata leírásánál.

Gyászmagyarok, gyászvitézek, magyarkák! Annak a hét magyar vitéznek a neve, akik az augsburgi vereség után (955) levágott füllel tértek haza. Eredete a Bécsi Képes Krónika 19-ik fejezete (Márk krónikája, 1358), amely leírja, hogy Szászország fejedelme a hét magyaron kívül a többi mind megölte, „hetet azonban közülük életben hagyván, *levágott* füllel bocsátott haza Pannóniába. Menjetek, így monda, magyarjaitokhoz, s mondjátok meg nekik, hogy a gyötrelmek ezen helyére ne jöjjenek...” A hét magyart tehát, mert nem ölették meg magukat és szégyenszemre, levágott füllel, élve hazajöttek, *így* nevezték, minden vagyonuktól megfosztották és arra ítélték, hogy mind ők, mind utódaik koldulással keressék meg kenyerüket.

Unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est. *Az egynyelvű és egyszokású ország erőtlenség és romlandó.* A Sancti Stephani Regis de morum institutione ad Emericum ducem IV. fejezetéből. Állítólag Szent István (969—1001—1038) intézte e szavakat fiához, Szent Imréhez (1007—1031). Kossuth Lajos szerint (Irataim az emigrációból, 1880—1882) a vallásos szent király buzgalmában „idegen segítséget látta szükségesnek igénybe venni” az ősi vallásukhoz ragaszkodó magyarok ellen.

De strigis quae non sunt, nulla questio fiat. *A lidércek (boszorkányok) ellen, melyek nincsenek, semmi kereset ne tegyen.* Könyves Kálmán királyunkat (1073—1095—1114) a felvilágosodás apostolának szoktuk nevezni e törvénye miatt, holott az Albricus pap által, Seraphinus esztergomi érsek ajánlatára készített törvény, nem boszorkányokról, hanem *strigák-ról*: vérszopó, alakot változtató lidércekről szól, de ez a király felvilágosultságát cseppet sem csorbítja. A rémeket látó embereknek mondják ma is.

Reginam occidere nolite timere bonum est si omnes consenserint ego non contradico. *A királynét meggyilkolni nem kell félnetek jó lesz ha mind beleegyeztek én nem ellenzem.* Mikor II. (Jeruzsálemi) Endre király (sz. 1176-kor. 1205—1235) a keresztes hadakkal Palesztinában járt, Bánk bán és társai összeesküdtek az idegen Gertrud királyné ellen és levelet intéztek János esztergomi érsekhez (1213). Erre válaszolt így állítólag János érsek, Albericus francia cisztercita feljegyzése szerint. Az érsek válasza kétértelmű, mert jelentése az írásjelek elhelyezése szerint más és más.

Reginam occidere nolite; timere bonum est; si omnes consenserint, ego non; contradico.

(A királynét meggyilkolni nem kell; félnetek jó lesz; ha mind beleegyeznek, én nem; ellenzem.)

Reginam occidere nolite timere, bonum est, si omnes consenserint; ego non contradico.

(A királynét meggyilkolni nem kell félnetek; jó lesz, ha mind beleegyeznek; én nem ellenzem.)

Olyan messze van tőle, mint Makó Jeruzsálemtől.

Eredete egy anekdota, amely ugyancsak II. Endre korába, a keresztes hadjáratokig nyúlik vissza. Szirmai Antal: Hungária in Parabolis (1807) című munkájában írja, hogy mikor II. Endre keresztesei Dalmáciába értek (1217), „egy Makó nevű katona már Spalatóban azt hitte, hogy Jeruzsálemben van és Spalatót tisztelte Jeruzsálem gyanánt”.

Memento móri (M. M.). *Emlékezz a halálra.* Az Özséb esztergomi kanonok által 1263-ban alapított, 1786-ban Lengyelországba költözött, majd 1935-ben visszatért, egyetlen magyar szerzet, a Remete Szent Pálról elnevezett pálosok jelmondata, amelyet a rend pecsétjein is használ és amellyel a rend tagjai minden találkozáskor köszöntik egymást. Tévesen hiszik tehát, hogy a karthauziak, vagy kamaldul barátok használják.

László szekere. A kétkerekű taliga, vagy ahogy ma nevezzük, kordély elnevezése. IV., vagy Kun László király (1262—1272—1280) szomorú uralkodása alatt olyan nagy volt a nyomor, hogy igavonó barom híján az emberek maguk húzták a kétkerekű járművet. (Chronicon Hungarorum 1342.)

Lacikonyha. Az elnevezés kunsági hagyományok szerint ugyancsak Kún László ínséges idejéből való. Szarvas Gábor szerint valószínű, hogy a *lakzikonyhaból* módosult.

Vágd, fiam, vágd, Forgács,

Tiéd leszen Gimes és Gács. Valószínűtlen hagyomány szerint Erzsébet királynő, Nagy Lajos özvegye (meghalt fogságban fojtás által 1387) mondta állítólag Forgács Balázsnak, akit arra biztatott, hogy II., vagy Kis Károly királyt, aki 39 napig bitrolta a trónt, megölje. A király 1387 február 8-án valóban a Forgács—Garay összeesküvés áldozata lett.

Magyarország a kereszténység bástyája. (Illetve: pajzsa.) Először II. Pius pápa (1405; pápa: 1458—1464) írta III. Frigyes császárhoz intézett levelében 1459-ben. Ez volt az az idő, amikor Hunyadi János vezérlete alatt Magyarország tartóztatta fel a törököket és a keresztény Nyugat-Európát megmentette a pogányok beözönlésétől. Ma Magyarországot „*A nyugati civilizáció bástyájának*” is szokás nevezni, a kelet felől jövő bolsevizmus elleni harcban.

Meghalt Mátyás király, oda az igazság. A köznyelv mondja ezt a még ma is élő és mindennél szebben beszélő dicséretet Mátyásról, az igazságoról (1440; 1458—1490), akitől érthetetlen módon nem maradt szállóigénk. A vele kapcsolatban feljegyzett sok anekdota közül megemlítjük a „rőka fogta csuka”, a „cinkotai kántor” és „egyszer volt Budán kutyavásár” történeteit.

Árva fuisti Pétre, árva eris et in Árva morieris. *Árva voltál Péter, árva is leszel és Árvában fogsz meghalni.* Állítólag Mátyás király mondta Váradi Péter kalocsai érseknek 1484-ben, amikor Árva várában fogságba vetette. Tóth Béla szerint e mondásnak hiteles bizonyítéka nincsen.

Bella gerant alii; tu felix Austria nube!
Nam quae Mars aliis, dat tibi régna Venus.
Ám hadakozzék más; te szerencsés Ausztria ülj nászt.
Másnak Mars, néked Vénus ad új örököt.

Tóth Béla megállapítása szerint teljesen valószínűtlen, hogy ez a Mátyásnak tulajdonított híres epigramma tényleg a lángeszű és szellemes királytól származna. Valószínű szerzője a hat nyelven verselő Maximilián, aki különben is szerette a disztichonokat. Egyébként ebből a korból való (1447) I. Miksa, Frigyes császár fia házassága Burgundi Máriával (nagy örökséggel), ennek fia: Fülöp főherceg és az örült Johanna közötti házasság (a spanyol koronával) és a Jagelló-házzal kötött kapcsolat (a Magyar Szent-

Koronára való jogcímmel). 1515 júl. 22-én váltott gyűrűt Lajos magyar trónörökös a bécsi Szt. István-templomban I. Maximilián császár unokájával, Szép Fülöp spanyol király leányával, Marival, míg ugyanakkor az öreg Maximilián császár Anna hercegnőt, Lajos nővérét vette el. 1810-ben I. Napoleon feleségül vette Ferenc király leányát, Mária Lujzát. Akkor a gúnyolódó magyarok így változtatták meg a mondást:

*Amit vesztett minap kard annak élével,
Megnyerte Ausztria most a hüvelyével.*

Lutherani comburantur. *A lutheránusokat meg kell égetni.* Werbőczy István (1470—1542) törvénye, amelyet az 1525-i országgyűlés fogadott el. Ma is eldöntetlen, hogy vallási, vagy politikai okokból hozták ezt a törvényt, ugyanis az első lutheránusok németek voltak, akiket a nemzeti pártiak már akkor sem igen szerettek.

Ugocsa non coronat. *Ugocsa nem koronáz.* Keletkezésének bizonytalan eredete a következő: Az 1505-i rákosi országgyűlésen a rendek arra kötelezték magukat, hogy II. Ulászló halála után többé idegent nem választanak királlyá. Ezt a megállapodást természetesen Ugocsa követei is aláírták. A mohácsi vész után I. Ferdinánd nagy erőfeszítéseket tett, hogy magyar királlyá választassa magát és ekkor Werbőczy az 1505-i szövetséglevelet szétküldötte a megyékhez és emlékeztette őket fogadalmukra. Valószínűleg ekkor felelték Ugocsa rendéi I. Ferdinándnak a koronázási meghívásra, hogy

Hátra van még a fekete leves. Eredete felől sokat vitatkoztak. Tóth Béla bizonyítása szerint II. (Nagy) Szulejmán és Enyingi Török Bálint, 1541. augusztus 29-én, Budán történt találkozása alkalmával keletkezett. A török fogságba akarta ejteni a magyar vitézt és ezért látszólagos barátsággal ebédre hívta meg; lakmározás közben a magyar vitéz gyanút fog, hogy

valamit forralnak ellene, ezért hamarosan menni készül, de a török ezekkel a szavakkal tartóztatja: ~
 A nagy vitában felhozták Tóth Béla ellen, hogy abban az időben még nem is ittak kávé, de ez az állítás újabb kutatások szerint helytelen, mert feljegyzések szerint II. Szulejmán már 1534-ben használta Törökországban a kávé, amely kedvenc itala volt és így nem valószínű, hogy magyarországi hadjárata alatt megvált volna tőle. Szirmay Antal egyébként valószínűbbnek tartotta, hogy a szállóige Ahmed pasa és Késmárky gróf Thököly Imre 1685. október 4-i nagyváradi találkozása alkalmával keletkezett. Lásd Arany János költeményeit.

Az egri név. Az 1552-i hősies egri ostrom után keletkezett. Medgyesi Pál már 1640-ben írt könyvében megemlékezik róla. Ma különösen az „egri nők” vitézségét emlegetjük.

Magyar hit. A reformátusok ma is szeretik így nevezni saját vallásukat. Ennek eredete Révész Kálmán szerint, hogy a 16. század végén a magyarok mind kálvinisták, a németek és tótok lutheránusok voltak. Már 1604-ben a kálvinistákat magyar hitűeknek, a katolikusokat viszont pápistáknak nevezi Zemplén megye jegyzőkönyve.

Faciam Hungarian captivam, postea mendicant, deinde catholicam. *Magyarországot fogollyá, aztán koldussá, végül katolikussá fogom tenni.* Kerékgyártó Árpád szerint (Magyarország történetének kis kézikönyve) gróf Kollonich Lipót kardinális mondotta többször is. Kossuth Lajos szerint I. Lipót császár jel-szava volt.

Ne higgy magyar a németnek.

Akármivel hitegetnek. Állítólag II. Rákóczi Ferenc írta a Nagy-Szombatban a némettel békealkudozást folytató gróf Bercsényi Miklósnak a következő, nagyon sokszor emlegetett verset:

Ne higgy, magyar a németnek,
 Akármivel hitegetnek;
 Mert ha ád is nagy levelet,
 Mint a kerek köpönyeged
 S pecsétet üt ollyat rája,
 Mint a holdnak karimája:
 Nincsen abban semmi virtus,
 Verje meg a Jézus Krisztus.

Eb ura fakó! Teljes magyarázata Szily Kálmán szerint: Ebnek parancsoljon a kutya. Az ónodi országgyűlés ezzel a fölkiáltással fosztotta meg trónjától 1707 június 14-én I. József császárt.

Vitam et sangvinem! Moriamur pro rege nostro Maria Theresia! Életünket és vérünket! Haljunk meg királyunkért, Mária Teréziáért! Fenti kiáltásból, amellyel az 1741-i szeptember 11-én megtartott országgyűlés védelmét ajánlotta fel Mária Teréziának (1717—1780), csak az első része hiteles. (Vitam et sangvinem.) Az is történeti tévedés, hogy a gyászba öltözött királynő karján a féléves trónörökössel (a leendő II. Józseffel) jelent meg a rendek előtt, mert a kis királyfit és hároméves nővérkáját, Mária Annát csak később hozták Pozsonyba, amikor a bajorok és franciák már Bécset szorongatták. Fenti felkiáltás paródiája:

Vitam et sangvinem, sed avenam non. *Életünket és vérünket, de zabot nem (adunk).* Akkor használjuk, ha valaki csak szóbeli segítséget ajánl nagy hangon, de az anyagiakkal nem siet.

Misera plebs contribuera. *Szegény adózó nép.* Tévesen Werböczynek tulajdonítják ezt a kifejezést. Tóth Béla közölte legelőbb Csiky Kálmán valódinak mutatkozó megállapítását a származás helyességéről, amelynek értelmében most már a Büchmann új kiadása is helyesen közli ezt a külföldön is használt magyar eredetű szállóigét. Csiky megállapítása sze-

rint a ,~legelőször az 1751-i 37. törvénycikkben fordul elő. E törvénycikk a gradiskai, bródi, dunai és szávai határőrvidékeken a katonatiszektől behozott, állati erővel és szekérrel végzendő s a szegény adózó népet terhelő szolgálmányok mérsékléséről ír. Megvető értelemben már Horatiusnál is előfordul.

Extra Hungariam non est vita; si est vita, non est ita. *Magyarországon kívül nincs élet; s ha van, nem ilyen élet.* Tóth Béla idejében e szállóige eredete még tisztázatlan volt. Mária Terézia korára vezették vissza, amikor 1781-ben először jelent meg a Hármaskis-Tükörben nyomtatásban. Azóta azonban Heilige Konrád európai híró latin tudós megállapította, hogy e mondás a középkor végén megalapított prágai egyetem jelszava volt ilyen formában: *Extra Praham non est vita. Si est: non est ita.*

Kalapos király kifejezés először Ányos Pál (1756—1784) hasonló című politikai versében fordult elő és arra vonatkozik, hogy II. József császár nem koronázta meg magát. E vers egyébként csak kéziratokban járt kézről-kézre és csak 1869-ben került a nagy nyilvánosság elé.

Hongrois! Le moment est venu de recouvrer votre indépendance. *Magyarok! Eljött az idő, melyben visszanyerhetitek régi függetlenségeteket.* I. Napóleonnak Schönbrunnban, 1799 május 15-én kelt kiáltványának kezdődött így.

Magyarország nem volt, hanem lesz. Gróf Széchenyi István (1791—1860) leghíresebb szállóigéje. Eredeti formájában így hangzott: „*Sokan azt gondolják: Magyarország — volt; én azt szeretném hinni: lesz.*”

Esernyős forradalom. Az 1848 március 15-i forradalmi napon esett az eső és a tömeg esernyőkkel járta a várost és hallgatta a szónokok beszédét. Ezért nevezte Széchenyi~nak. Ugyanakkor a bécsi forradalmat állítólag Metternich herceg nevezte el így: „*Revolution in Glacehandschuhen.*”

Tengerre magyar! A békeidők politikai jelszava ugyancsak Kossuth szállóigéje. A Hetilap 1846. évbéli 8-ik számának vezércikkcíme volt: *Tengerhez magyar! el a tengerhez!* Ebben a cikkben buzdította az országot, hogy építsen minél előbb vasutat a tengerhez, amelynek fontosságát felismerte. A közönség ízlése alakította át az eredeti mondást csattanósabb és rövidebb szállóigévé.

Uraim, veszélyben a haza!

Leborulok a nemzet nagysága előtt! Mindkét idézet Kossuth Lajos 1848 július 11 —i országgyűlési beszédéből való. Beszéde így kezdődött: „*Uraim, a haza veszélyben van*”. Ezután a felvidéki pánszláv izgatásokról, Horvátország pártütéséről és a szerbek lázadásáról beszélt és bizonygatta, hogy mindezt Ausztria támogatja. Ennélfogva indítványozza, hogy az ország haderejét 200.000 főre emelhesse s hogy beszerezhesse az ehhez szükséges pénzt. A beszéd közben felállott helyéről Nyáry Pál és jobbkezét mintegy esküre emelve odakiáltott: „Megadjuk!”, mire az egész ház követte példáját. Erre Kossuth így válaszolt: „*önök felállottak, mint egy férfiú s én leborulok a nemzet nagysága előtt s csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint amennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban és Magyarországot a poklok kapui sem döntendik meg.*”

Mit Rebellen unterhandle ich nicht. *Lázadókkal nem tárgyalok.* 1848 októberében Ivánka Imre' honvédezered és Dobay nemzetőrőfőhadnagy Kossuth egyik levelét, mely az ország jogairól szól, vitit:recg Windischgrätz Alfréd (1787—1862) osztrák hadvezérnek, mire ő e szavakat használta.

Unbedingte Unterwerfung. *Feltétlen megadás.* Ezt a szállóigét is Windischgrätz mondotta Bicskén az országgyűlés küldöttségének, amelyről Deák Ferenc 1849 január 4-én kelt és Debrecenben jan. 13-án felolvasott jelentése a következőképpen számol be:

Mi . . . január 2-án déltájban kíséretünkkel együtt háborítatlanul ide érkeztünk, s azonnal Mailáth Antalt elküldöttük, hogy minket Windischgrätz íuibornok úrnál jelentsen. Csakhamar értesítettünk arról, hogy a herceg főtabornok a küldöttségnek negy tagját elfogadja ugyan, de gróf Batthyány Lajost nem fogadhatja. Ezen izenetre, miután egyik társunk elfogadása megtagadtatott, mint országos küldöttség érdemileg ugyan nem működhattunk volna; nehogy azonban bármit elmulasszak a cél elérésére, s réméivé azt is, hogy a herceg főtabornok bölcs kiegyenlítésére célzó küldetésünkről értesítve lesz, talán hajlandó leend az összes küldöttséggel érintkezésbe bocsátkozni, mi négyen, úgymint Mailáth György, Lonovics József, Mailáth Antal és Deák Ferenc, a herceg főtabornok előtt megjelentünk. Mailáth György, ország bírása, előadá, hogy: mi a magyar országgyűlésnek küldöttei vagyunk s erre a herceg főtabornok azt felelte, hogy ő a magyar országgyűlést el nem ismeri, minthogy azt ő felsége feloszlatta. Eimondá mégis az ország bírása béke kiegyenlítésre célzó kiküldetésünket, de a herceg főtabornok határozottan azt válaszolá: hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésről szó sem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (undebingte Unterwerfung). Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be, s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövődőre teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsátóinkét, mert ötet ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy feltétlen alávetéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségétől. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert s esküdjék hűséget ő felségének, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által, stb.

Canaille, meine Kanonen will ich haben! E szálló-

ige a lengyel származású szabadsághóstól, Bem Józseftől ered (1795—1850), akit a székelyek Bem apónak és Petőfi versében *Osztrolenka véres csillagának* neveztek. 1849 február 7-én Szászvárosnál néhány tiszttel és kis csapat katonájával egyedül maradt két ágyúja mellett, amikor az ellenség már az ágyúkhoz ért, Bem az egyik ellenséges katona arcán lovaglóostorával végigvágva mondotta: ~. Ekkor rálőttek s a golyó jobbkezének középső ujját vitte el, mire Piskire szállították. Itt érte báró Kemény Farkas jelentése a piski hídról, hogy a túlnyomó erővel szemben nem tud sokáig védekezni. Bem a jelentést Czetz alezredesnek megmutatva, így szólt:

Die Brücke verloren, Siebenbürgen verloren. Ha a híd elveszett, Erdély is elveszett.

La Hongrie vaincue est aux pieds de votre Majesté.

A legyőzött Magyarország felséged lábainál hever.

Nem teljesen hiteles források szerint így jelentette Paskievics Teodorovics Iván, az osztrákok segítségére érkezett orosz hadak fővezére (1782—1856) I. Miklós cárnak a világosi fegyverletételt (1848 augusztus 13-án).

Brescia hiénája. Haynau (Julius von, IX. Vilmos választófejedelem és Ritter Rebeka törvénytelen gyermeke, osztrák tábornagy; 1786—1853) egyik mellékneve, melyet azért kapott, mert 1849 áprilisában Brescia férfait megbotoztatta, a nőket megveszszőztette, júliusban pedig kilenc embert felakasztatott. A szállóige csak 1850-ben vált világszerte ismeretessé az angol sajtó révén, amikor Haynau londoni útja alkalmával meg akarta tekinteni a híres Barclay és Perkins-féle sörgyárat. Mikor a munkásság megtudta, hogy ő a nők megveszszőztetője és a magyar szabadságharc véreskező likvidátora, körülvették, szidalmazták, szembeköpték, elverték és kitépdesték hosszú bajuszát. Valószínű, hogy ezt az esztendőt íránk ha-

lála dátumának, ha a rendőrség védelme alatt be nem menekül egy illemhelyre.

Bach-huszárok. Haynau katonai uralma után 1850 júliusától 1859-ig báró Bach Sándor minisztériuma idejében, a szabadság nélküli Bach-korszakban, a hivatalos teendőket végző német és cseh, császári és királyi tisztviselőket magyaros ruhába öltöztették. A zsinóros atillából, görbe kardból és prémes kalpagból álló nevetséges öltözetről gróf Széchenyi István emlékezik meg az Ein Blick 89-ik lapján, de az elnevezés akkor már közszájon forgott.

Muszkavezető. Az osztrákok segítségére érkező orosz csapatokhoz a császár cs. és kir. kormánybiztosokat nevezett ki a magyarok közül, akiknek feladata volt, hogy az oroszokat a magyar viszonyokra vonatkozó felvilágosítással, tanácsokkal és útbaigazítással lássák el. Írott nyoma a Bolond Miska 1861-i évfolyamában van először, de Szilágyi Gyula hódmezővásárhelyi közjegyző tanúsítása szerint ő 1849 augusztusában Gyulán hallotta ezt a kifejezést, mikor az orosz csapatok bevonultak és élükön lovagolt ostorát suhogtatva gróf Zichy Ferenc, az első muszkavezető.

Áldás hazánkra. Mikor 1861-ben országgyűlésünket erőszakkal feloszlatták, Ghiczy (1808—1888) e szavakkal rekesztette be az ülést: „Áldás szeretett hazánkra”. Fenti formájában azonban szállóigévé lett és okkal, ok nélkül nyomtatták noteszokra, gyufaskatulyákra, boros üvegek címkéjére, de különösen levélpapírokra.

Vessünk fátyolt a mültra. Deák Ferenc, „a haza bölcse” (1803—1876) 1861 május 13-i feliratának egyik mondása, amely eredetileg így szólt:

„Összegyűltünk mi is, mint a magyar nemzet képviselői, hogy alkotmányos működésünket ismét megkezdjük, s első lépésünk fájdalmas felszólalás, nem a múlt idők szenvedései miatt, mert azokra fátyolt ve-

tünk, hanem azon jogtalanságok miatt, mik most is fönnállanak, s miknek azonnali elhárítása nélkül sem alkotmányunk visszaállítását, sem általában az alkotmányosságot lehetőnek nem tartjuk.”

Nyomatásban először Tóth Kálmán Bolond Mis-kájá-ban (1861 június 15) találjuk meg egy „No hát legyen úgy” című kép alatt. A kép fátyollal borított bitófát, bombákat, szuronyokat, láncokat, kardakat és fokosokat ábrázol. A szállóigéi még így is szokták használni: borítsunk fátyolt a múltra.

A haza bölcse. Széchenyi István grófnak a „legnagyobb magyar” jelzőjét Kossuth Lajos adta, Deák Ferencet viszont a „haza bölcsének” nevezték el. Szerzője Eötvös Károly szerint (Utazás a Balaton körül) valószínűleg Bizay Mihály. Szűkebb hazájában már azelőtt is „Zala bölcsének” mondták.

Herunter mit dem Fetzen! *Le azzal a ronggyal!* Egerben történt 1881 júniusában, hogy Aloys Seemann közös hadseregbeli alezredes a kaszárnyakapu fölé az osztrák lobogó mellé tűzött magyar zászlóra ezt mondotta.

Herbert, herbertek. Idézzük Tóth Béla magyarázatát:

„A hatalmas apjuk révén fölfelé kapaszkodó fiúknak gróf Károlyi Gábor (1841—1895) adta e nevet. A dolog eredete az, hogy Bismarck hercegnek is, Gladstonnak is volt Herbert nevű fia. Gróf Károlyi Gábor 1889 januárius 25-én a véderőtörvény-javaslat tárgyalása alkalmával mondotta a képviselőházban ezt az azonnal szállóigévé lett ötletét:

„És gondoskodott arról a kormány, hogy e szép művet betetőzzék! Gondoskodtak a nagyméltóságú apák, hogy miniszter és kancellárcsemetéket hagyjanak utódaikul, Herberteket. (Derültség.) Tisza Kálmánnak van egy Herbertje, sőt még Széchenyi grófnak is van egy Herbertje. (Zajos helyeslés és tetszés a bal- és szélsőbaloldalon.) Szerencse az or-

szágra, hogy a többi miniszternek is nincs képviselő fia, mert akkor itt egész Herbert-párt volna. És ha e kormány sokáig fog uralkodni, még megérjük, hogy a jövő választáskor minden kormánypárti tag egy kis Herberttel fog idejönni. (Zajos helyeslés, tetszés és éljenzés a szélsőbaloldalon.)”

Uraságod, úgy látszik, idegen... 1894 március 20-án meghalt a „*turini remete*”, Kossuth Lajos. Mivel a Magyar Királyi Opera és a Nemzeti Színház nem szüntette meg előadásait, március 22-én a MAC (Magyar Atlétikai Club) tagjai elhatározták, hogy a Nemzeti Színházban az ország gyászatát sértő előadás megtartását tapintatosan megakadályozzák. Össze-gyülekeztek a színház csarnokában, odaálltak a nézőtér felé igyekvő néhány ember elé, név szerint bemutatkoztak s udvariasan megkérdezték: „^ és nem tudja, hogy hazánk nagy fia ravatalon fekszik. A nemzet gyászol, remélem, ön is csatlakozik a gyászhoz és ma nem néz végig színi előadást.” Meg kell jegyeznünk, hogy a kérdést mindenki megértette és aznap a Nemzeti Színház nézőterén egy lélek sem jelent meg. A ma is gyakran használt szállóige szerzője: Asbóth Jenő. Társai voltak: Gerlóczy Tamás, Hódossy Gida és Pékár Gyula.

Treuga dei. Isten békéje. A Milléniumi ünnepségek idején 1896-ban gróf Apponyi Albert indítványára jött létre az ellenzéki pártok között. Gróf Apponyi Albert javaslatára a pártok a háború kitörésekor is Treuga Deit kötöttek. 1936-ban Herczeg Ferenc a Pesti Hírlap egyik vezércikkében vetette fel ismét a politikai ~ eszméjét.

Előkelő idegen. A Chlopi hadparancs idején a lázongó kedélyek lecsillapítására mondotta ezt Tisza István Körber osztrák miniszterelnökre, mikor az a magyar ügyekbe beleavatkozott. A kifejezés Gladstone William (1809—1898) angol miniszterelnöktől ered, aki Vilma királyné férjére mondotta, hogy az

„distinghuisen foreigner”. Az angol alsóházban van egy ilyen elnevezésű páholy az előkelő idegen vendégek részére.

Tulipán-mozgalom. 1906-ban ellenzéki politikusok kezdeményezték a magyar ipar pártolására.

A mozgalom nagy lelkesedéssel indult meg, de teljes kudarccal végződött. Jelvényéről, a tulipánról kiderült, hogy külföldön gyártották.

A tulipán-mozgalom egyik legjelentékenyebb alakja gróf Károlyi László volt (1859—1936).

Népeimhez. 1914 VII. 29-én jelent meg a napilapokban és az utcák hirdetőoszlopain Ferenc József kiáltványa Ausztria-Magyarország lakosságához fenti kezdettel. így folytatódott: „Leghőbb vágyam volt, hogy az Isten kegyelméből még hátralevő éveimet a béke művének szentelhessem és népeimet a háború áldozataitól és terheitől megóvhassam. A gondviselés másként határozott.” A végefelé fordul elő ez az azonnal szállóigévé vált mondat:

Mindent megfontoltam és meggondoltam. Többnyire így idézzük: *mindent megfontoltam, mindent meggondoltam.*

Őszirózsás forradalom. Mikor 1918 október 31-én reggel Budapesten győzött a forradalom és a katonaság az Astoria előtt csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz, a katonák teherautóikon elindultak az Erzsébet-híd felé. A Ferenciek-terénél nagy sereg falusi asszonnal találkoztak össze, akik Halottak napjára hozták kosaraikban az őszirózsát. Mikor a két csapat összetalálkozott, az asszonyok őszirózsáikkal szórták tele az autókat és a katonákat, mire azok a virágokat gomblyukukba és fegyverük csövébe, sapkájuk mellé tűzdelték. A november 1-i lapok már mind egyöntetűen írtak —-ről.

Nem akarok többé katonát látni! 1918 november 2-án, az őszirózsás forradalom második napján az Országház-téren gróf Károlyi Mihály miniszterelnök

jelenlétében a budapesti helyőrség tisztjei és a fővárosban tartózkodó katonatisztek eskütétele alkalmával Linder Béla hadügyminiszter a következő beszédet tartotta: „*Egy új korszak üdvözl itt most benneteket... az emberi haladás, az emberi kultúra korszaka. Kulturális munkával dolgozzunk ezentúl embertársaink javára. Menjenek szerteszéjjel az országba és hirdessék emelt fővel, tiszta lelkiismerettel, hogy az emberiség ügye győzött, az emberiség került ki győztesen ebből a háborúból, nem az antant, hanem az emberiség. Ezzel a jelszóval győzni fogunk a béketárgyaláson is, ez a mi hatalmas fegyverünk. Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni! Fegyvert többé szolgálaton kívül nem viselünk, sem tisztek, sem a legénység, stb., stb.*”

Linder Béla, akinek államtitkárai Friedrich István és Böhm Vilmos voltak, fenti, XI. 2-án tett kijelentése miatt, XI. 8-án lemondásra kényszerült és helyét Bartha Albert foglalta el, aki működését ezzel a beszéddel kezdte meg: „*Meg vagyok győződve, hogy fegyveres erőre, nevezzük azt nemzeti miliciának, nemzetőrségnek, vagy bármi másnak, Magyarország rendjének és létének fenntartása céljából szükség van.*”

Ebből a szállóigéből alkotott kabarédarabcímet Feld Mátyás: „*Nem akarok többé zsidót látni!*” Az Esti Kurir 1924 II. 20.: *A villamos nem akar embert látni.* Magyarság 1926 IV. 14.: *Nem akarunk több újságírókat látni!*

Mannó Miltiádesznek (1873—1935) volt a forradalom utáni időkben egy plakátja, amelyen a szétdarabolt Magyarország részeit román, szerb és cseh katonák cipelik széjjel. Felirata: *Nem akartok katonát látni?*

A bűnös Budapest. 1919. XI. 17-én vonult be Horthy Miklós fővezér a nemzeti hadsereg élén Kelenföld felől a fővárosba. A Szent Gellért-téren Bódy

polgármester fogadta nagy beszéddel, amelyre a fővezér többek között így válaszolt: „...*mikor még messze voltunk innen, mikor csak halvány reménysugár pislogott bennünk, hogy valaha még fegyverrel a kezünkben viszontláthatjuk ezt a megtévelyedett nagy várost, átkoztuk és gyűlöltük, mert a távolból csak a szennyet, a nagy piszkot láttuk... nem az üldözést és mártíromságot szenvedő, szegény magyar testvéreinket.*” Majd odébb így folytatta: „*Megbocsájtunk akkor, ha ez a megtévelyedett város visszatér megint hazájához...*” Folytatás a beszéd végefelé: „*Adja Isten, hogy erre ne kerüljön sor (t. i. a fegyveres rendcsinálásra), hanem azok is, akik vétkeztek, vagy bűnösnek érzik magukat, megtérjenek és hatványozott erővel segítsenek felépíteni a magyar nemzeti erényekben tündöklő Budapestet.*”

Idegen történelem.

A kíméletlen kritikájú, szabadszájú Ovidiust száműzték Rómából és a Fekete-tenger mellett, a mai Románia területén, Dobrudzsa tartományban, nem messze a mai Konstanca tengerparti kikötőtől, Toniban halt meg. Síremlékét, valamint a település emlékeit román tudósok a Csernavoda—Fetesti vasútvonal mentén nemrég feltárták. Azt a területet még ma is Ovidius vadászterületének nevezik.

Finis sanctificat media. *A cél szentesíti az eszközt.* Ezt a világhírű tanítást, amelyet a politikai nyelvben *machiavellizmusnak* neveznek, igen gyakran a gyakorlatban is használják.

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy e mondás nem Machiavellitől (1469—1530) és nem is a jezsuitáktól ered, mint azt általánosan hiszik és hirdetik, amiben velünk együtt Giuseppe Fumagalli és Büchmann is megegyezik. Machiavelli 1515-ben Velence-

ben megjelent *Il Principe* munkájának következő sorait gyanúsítják a szerzőséggel: „Nelle azioni di tutti gli uomini, e massime de Principi, dove non è giudizio a chi reclamare, si guarda al fine. Facci adunque un Principe conto di vivere, e mantenere lo Stato: i mezzi saranno sempre giudicati onorevoli, e da ciascuno lodati.” (Minden ember és főképp a fejedelmek cselekedeteiben, melyek ellen semmi bírósághoz nem lehet folyamodni, a cél tekintendő, (igyekezzék tehát a fejedelem boldogulni és fönntartani az államot; az eszközöket mindig tisztességeseknek ítélni és dicsérni fogja mindenki. A jezsuitákra a francia Pascal fogta rá a dolgot. Tendenciózusan követte őt Hermann Busembaum (1600—1668), azonban egyik sem tud meggyőző adattal szolgálni.

Münchhausen báró volt orosz tiszt, később Németországban telepedett le (f 1797), olyan hazugságokat talált ki oroszországi élményeinek illusztrálására, hogy azokat gróf Raspe összegyűjtötte és 1785-ben Londonban kiadta.

Biedermeier, Biedermaier. Büchmann szerint kétségtelenül a Biedermann szóból ered, ami a 18. század végén tiszteletreméltó embert jelentett. Később gúnyolódó értelmet kapott és 1755-ben Ludwig Eichert (1727—1792) a *Fliegender Blätterben* jelentetett meg Biedermaier-költeményeket. Később a használata annyira elterjedt, hogy róla Biedermaier-költészetet, Biedermaier-kort és Biedemaier-stílust is neveztek el. Ma is igen gyakran használjuk.

A Biedermeier szót a nyárspolgár kigúnyolására legelőször Hevesi Lajos (1843—1910) használta Bécsben.

Damoklesz kardja. Syracusae zsarnoka, az idősebb Dionysios (Kr. e. 405—367) ebéd közben Damoklesz nevű tányérnyalójának feje fölé egy lószőrszálon függő éles kardot akasztatott, hogy az ne feledkezzék meg arról, hogy a fejedelmi fénnel állandóan fenye-

gető veszedelem jár együtt (Cicero). Ma is az állandóan fenyegető veszedelem kifejezésekként használjuk.

Embert keresek.

Lámpával kell keresni. Diogenész, a cinikus bölcs (Kr. e. 412—323) Athén utcáin fényes nappal égő lámpával járt, hogy embert keressen.

Diogenész hordója. A kényelmetlen, szűk lakásokra mondják. Tévhit az, hogy Diogenész hordóban lakott. Agyagból épített kalyibáját csúfolták így az athéniak. Ő mondta magáról először, hogy kozmopolita, világpolgár.

Non olet. *Nem büdös. A pénznek nincs szaga.* Vespasianus császár (9—79) a háborúk költségeinek fedezésére adót vetett az árnyékszékekre, ami fiának, Titusnak nem volt ínyére. Mikor Titus új hadjáratot akart indítani és erre apjától pénzt kért, apja az új adóból származó aranyakat adott a kezébe s megkérdezte, hogy büdös-e, mire Titus azt felelte, hogy: ^ . E szállóige különböző változatban ma is azt jelenti, hogy a pénz, gazdagság eredetét nem kell kutatni.

Internacionálé. Karl Willmann (1835—1897) berlini bíró 1876-ban „*Arany internacionálé, vagy egy reformpárt megalapításának szükségessége*” címen írt egy könyvet, amelyben a szociáldemokraták által már a hatvanas években megalkotott *r~>* szót felhasználta. Ezeket „*vörös internacionálénak*” nevezték. 1896-ban August von Plötz (1844—1888) a Budapesten megtartott agrárkongresszust „*zöld internacionálénak*” nevezte. Ma leghíresebb a II. vagy szociáldemokrata és a III. vagy kommunista internacionálé. így nevezik a kommunisták nemzetközi harci dalát is.

Eppur, si mouve! *És mégis mozog (a föld).* E szállóige nagyszerűségét egyáltalán nem csökkenti annak történelmi valótansága. A párisi 1769-i *Dictionnaire des portraits historiques* állítja először, hogy Galileo Galilei (1564—1642), mikor 1633-ban az inkvizíció a föld mozgásának ünnepélyes megtagadá-

sára akarta kényszeríteni, lábával dobantva mondotta:—.

Sacro egoismo. 1914 október 18-án Borsarelli államtitkárhelyettes bemutatta a minisztérium tisztviselői karát Salandra új miniszterelnöknek, aki Olaszország politikai magatartásáról tartott beszédében hangsúlyozta, hogy Olaszország hazája érdekében a szent önzés (*sacro egoismo*) politikáját fogja folytatni. A beszéd vonatkozó olasz szövege: „...*che non siet quelle delà esclusiva ed illimitata devozione alla Patria nostra, del sacra egoismo per l'Italia.*”

Le roi est mort, vive le roi. *A király meghalt, éljen a király.* Ősi francia szokás szerint e szavakkal jelentette be egy herold a palota erkélyéről a király halálát és utódjának trónraléptét. E szavak utoljára XVIII. Lajos halála alkalmával 1824 október 24-én hallatszottak.

Chevalier sans peur et sans reproche. *Félelem és gáncs nélküli lovag.* Ez a sokszor tréfásan használt szállóige Pierre Terrail, Seigneur de Bayardnak (1475—1524), a nagy francia hősnek volt tiszteletreméltó mellékneve.

Minden parasztnak tyúk főjjön fazekában. A szociális gondolkozású IV. Henrik (1553—1610) francia királytól származó mondás, amelyet Hardouin de Perefex párisi érsek jegyzett föl a király 1681-ben megjelent életrajzában. Az eredeti szöveg így szól: „*Je veux que le dimanche chaque paysan ait sa poule ou pot.*” Magyarul: *Azt akarom, hogy vasárnap minden parasztnak meglegyen a maga tyúkjá a fazekában.*

L'état c'est moi. *Az állam én vagyok.* Híres mondás, amelyet ma is igen gyakran használunk. A hagyomány szerint XIV. Lajos francia király (1638—1715) mondotta először 1655 áprilisában, mikor a parlament előtt vadászruhában, ostort suhogtatva megjelent. Ennek a történetnek semmi hiteles alapja nincs, mert egyrészt a szemtanú, Chérueil naplója sze-

rint a király szóttanul állt a parlament előtt, másrészt Fournier igen helyesen fejtegeti, hogy az akkor még 17 éves király, aki Mazarin kardinális tanítványa volt, nem tehetett ilyen merész, önálló nyilatkozatot.

Sans-culotte. Ez a híres szállóige a francia forradalomból ered s állítólag Maury abbé (1746—1817) mondotta az elnöknek, amikor a Constituante egyik ülésén beszédét a lármás karzati csöcselék félbeszakította: *Monsieur le président, faites taire ces sans culottes.* A szó a lakosság szegényebb rétegére vonatkozott, akiknek nem telt harisnyára és az urak által viselt térdigérő nadrág (culotte) helyett hosszú bugyogót viseltek. Mivel ez a ruházat ellentéte volt az arisztokrata öltözetnek, politikai jelszóvá lett.

Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas. *A fönségestől a nevetségesig csak egy lépés.* E szállóigét Napoleon tette híressé, aki Oroszországból történt visszavonulásakor 1812 decemberében többször is használta ezt a mondást varsói követénél, De Pradt-nál. Eredete azonban Marmontel (1723—1799) egyik művében keresendő.

Bennünket e mondás főként ama zseniális szójáték révén érdekel, melyet báró Eötvös József csinált belőle 1836—1837-i külföldi utazása alkalmával. Báró Eötvös József először Franciaországot, aztán Angliát látogatta meg. Lelkének inkább volt rokona a francia, mint az angol; s mikor visszatért a kontinensre, Dover és Calais között a La Manche-csatornán (Pas-de-Calais) járó gőzhajón egy angol utas előtt lelkesen magasztalta Franciaországot.

— La France est sublime (Franciaország fönséges), — mondotta.

— Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas, — vágott vissza a hiúságában sértett angol élesen.

— Le Pas-de-Calais, monsieur — szólott nyomban Eötvös, magyar létére a legkitűnőbb szójátékok egyikét csinálván meg a pas (lépés) s a Pas-de-Calais

(a Franciaországot és Angolországot elválasztó La-Manche-csatorna) szókból.

Mameluk. Arabul maiak annyit jelent, mint bírni (németül haben). Az ebből eredő marniuk, vagy európaiasan mameluk szó a legtöbb nyugati európai nyelvben a kormány feltétlen hívét jelenti.

Ez a gúnyos értelmezés abból az időből származik, amikor Napoleon Bonaparte tábornok az egyiptomi piramisoknál vívott ütközetben (1798) megmentette egy fiatal Rusztem nevezetű mameluk (rabszolga) apjának életét és ettől kezdve ez a mameluk ragaszkodó szolgája, odaadó testőre lett, aki mindig hálószozájának küszöbén hált. Napoleon nagyon szerette ragaszkodó szolgáját, ki is tüntette és mindvégig bízott benne, de Rusztem, urának bukásával, megfedkezett a háláról és már Elba szigetére sem követte. A császár 1804-ben egész mameluk testőrséget szervezett és kétségtelen, hogy ekkor kezdték a hatalom feltétlen és alázatos követőit mamelukoknak nevezni.

A francia gárda meghal, de meg nem adja magát.

La garde meurt et ne se rend pas (lásd Tóth Kálmán *Előre* című versét). Közhit szerint Cambronne francia hadvezért (1770—1842) mikor a Waterloo (1815 június 18) csatában az angolok megadásra szólították föl, ezt válaszolta. A dolog pikantériája, hogy Cambronne, akinek nantesi szobrán is ez a felirat ragyog, egyáltalán nem halt meg, hanem megadta magát és elfogatása pillanatában csak annyit mondott, hogy felcsert kér, aki sebeit bekötözze. A szállóigét egy Rougemont nevű újságíró találta ki és az a csata utáni napon jelent meg nyomtatásban az *Indépendantban*.

Minden katona tarsolyában hordja a marsallbotot.

E szállóige nem Napóleontól, hanem XVIII. Lajostól származik. 1819 augusztus 8-án a Saint-Cyri katonai akadémia növendékeihez intézett beszédében mondta a következő formában: „Tout soldat français

porte dans sa giberne le bâton de maréchal de France”.

Kékharisnya. Azoknak a nőknek neve, akik házias foglalkozásuk elhanyagolásával inkább tudományos és művészeti dolgokkal foglalkoznak.

Története: 1781-ben több hölgy esti társaságot szervezett, ahonnan száműzték a kártyát és irodalmi és más szellemi nagyságokat hívtak meg. A vezetőszerepet egy Stillingfleet nevű természettudós, kitűnő társalgó vitte, aki kékszínű térdharisnyát viselt. Ezt a társaságot tréfásan kékharisnya klubnak nevezték. Első feljegyzést erről Boswell: *Johnson élete* c. munkájában, valamint a Miss Hannek Mores: „*Kékharisnya vagy Társalgás*” című kötetéhez írt előszóban találunk.

Amerika az amerikaiaké.

Monroe elv. Az Észak-Amerikai Egyesült Államok ötödik elnöke, James Monroe mondotta elnöki beszédében a kongresszus 1823. XII. 2-i ülésén. Beszédét elsősorban Oroszországra és Nagy-Britanniára értette, amely államok az amerikai kontinens ügyeibe bele akartak avatkozni.

Ázsia az ázsiaiaké. Az új japán imperializmus hirdeti ilyen változatban a Monroe elvet.

Nie pozwolam. *Nem egyezem bele.* E szállóige a lengyel országgyűlés vétő-ja volt, amellyel minden követnek jogában állt a határozatot megakadályozni.

Sándor lengyel király 1505-i törvénye értelmében ugyanis minden új törvényhozatal a főrendek és az országgyűlési követek közös megegyezésének volt fenntartva. E szó hamis értelmezéséből támadt a lengyel történelem lidérce: a *liberum veto*. A~ot

1652-ben használta először egy Sicinski nevű litván követ, majd példáját mások is követték és 1662-től 1762-ig, száz éven keresztül, tizenkilenc országgyűlést akasztott meg egy-egy ember tiltakozása, ami sokszor véres kimenetelű összetűzéseket okozott.

Potemkin falvak. II. Katalin cárnő 1787-ben a meghódított krimi félsziget meglátogatására indult. Kegyence, a paraszti sorból kiemelkedett, mindenhatóvá lett Potemkin herceg (1763—1791) az üres pusztaságokban állítólag deszkából és festett vásznakból hevenyészett falvakat, kastélyokat, tornyokat állított föl, hogy a cárnő mindenütt jólétet és életet lásson. Bár újabb kutatások e történet valóságát megcáfolták, a szállóigét különösen a politikai szemfényvesztésre ma is szokták alkalmazni.

Finis Poloniae! *Vége Lengyelországnak!* Állítólag Koszciusko Tádé lengyel szabadsághős (1746—1817) mondotta 1794 október 10-én, amikor megsebesülve orosz fogságba jutott. Bár e mondás szerzősége ellen ő maga tiltakozott a legjobban, mégis szállóigévé vált.

Nincs még veszve Lengyelország.

Jeszce Polska nie zginela, A Dombrowsky induló első sora. Szerzője ismeretlen.

A Sipka-szorosban minden csendes. 1880-ban egy budapesti tárlaton ki volt állítva Vaszilij Verescságin (1842—1904) orosz festő híres képe, a . A—három darabból álló kép jelenetei a Balkán-háborúbeli(1877—78) véres téli harcokra vonatkoznak. A képen egy orosz őrszem látható, akit a hulló hó mindjobban belep és végül már csak szuronya hegye látszik ki a fehér szemfödél alól. Különösen a vérbefojtott mozgalmak és tüntetések után beálló hirtelen némaságra használjuk. Verescságin e mondást Radeckij orosz tábornok jelentéséből kölcsönözte.

NYELV ÉS SZOKÁSOK A TÖRTÉNELEMBEN.

A *majolikát* Mallorca (azelőtt Majorca) spanyol szigetről, a fajanszot Faenza olasz városról nevezték el készítményeik miatt.

A *hellének* ösükről, Deukalion és Pürra fiáról nyerték nevüket Kr. e. a nyolcadik századtól. Másik elnevezésük, a görög, a „grai” (tiszteletreméltó) szó származéka. Szomszédjai nevezték így a mai Dél-albánia, Epirusnak őslakóit.

Az olaszok hazáját a görögök nevezték el Itáliának, mégpedig valószínűleg azért, mert amikor Calabria partjain a Kr. e. nyolcadik évszázadban gyarmatot alapítottak, gyakran hallhatták a latinul borjút jelentő *italus*, másként *vitalus* szót. Calabria szarvasmarha tenyésztéséről volt híres.

Bár általánosan ismert történelmi tény, de mivel az emberek feledékenyek, talán nem árt, ha felemlítem, hogy Franciaország alapját a germán eredetű frank törzs vetette meg. Ez a nép hajdanában a Rajna mellékén lakott és hosszas és áldozatos küzdelmek után innen hódította meg az egykori római Galliát, amely Nagy Károly halála után, a verdueni szerződés értelmében, 843-ban Kopasz Károlynak jutott. Utódai

alatt Nagy Károly birodalmának ez a része mindinkább elszakadt a Rajna túlsó partján elterülő résztől és a gallok annyira magukba szívták a náluk számszerint sokkal hatalmasabb hódítót, hogy csakhamar nevénel egyéb nem is maradt fenn. Ennek változata a mai français, illetve a magyar francia szó.

Spanyolországot a rómaiak *Hispania-nak* emlegették. Innen az espagnol, spanyol szó, amely voltaképpen ősi eredetű főneciai szó és azt jelenti, hogy a „*Házinyulak hazája*”, mert akkoriban annyi házi nyúl élt vadon Hispániában, hogy egész vidékeket kizusztított.

Lusitániá-nak hívták a rómaiak a mai Portugáliát. A portugál név egyik híres kikötőjéről, Portus Cale-ről maradt ránk, mert a 11-ik században, amikor az országot I. Ferdinánd meghódította, ez volt az ország legjelentősebb városa. A kikötő nevéből lassan Portocale lett, ebből maradt a Porto, amely a mai Oporto-vá módosult.

Kelta szomszédai a germánokat „*germe*”-nek, azaz erdei lakók-nak nevezték, mert míg az ő országuk már régen művelt, megdolgozott terület volt, addig a germánok akkori hónát sűrű erdők, járhatatlan bozót és műveletlen földek alkották. A germe szóból a rómaiak csináltak germanust. A germánok országában, Nagy Károly korában, ideértve Galliát is, a későbbi frankhont, a latin volt a hivatalos nyelv. Ezenkívül a frank és gall nyelvek keveréke, valamint a népiest jelentő „*thiudisce*” nyelv volt használatos. Akik ez utóbbi nyelven beszéltek, később „*thiudisc*”-eknek nevezték. Ebből fejlődött a theudisc és ebből a teutsch, majd a mai deutsch szó.

Mikor az angolok és szászok Jütlandból Britan-

niába telepedtek, országukat az őslakosság szavával Britanniának nevezték. Ősi kelta nyelven a brit szó festettet jelentett, mert ezek testüket tarkára festették. Brit keltául annyi mint tarka.

Írország neve is ősi kelta lakóitól származik. ír-nek, vagy Erin-nek akkor nevezték el, amikor Britanniából kivándorolni voltak kénytelenek nyugat, felé. A szó *nyugati országot* jelent.

A skótok is kelták voltak. Kr. e. a negyedik században költöztek át a mai Írországból mai lakhelyükre. Nevük *kóborpásztort* jelent. Országukat már a rómaiak is Scotiá-nak hívták.

Hollandiát még a tizedik században is *Holland*-nak, azaz *Fás-országnak* nevezték. Az ország akkor a Rajna és a Maas torkolata között feküdt és ezt a vidéket valóban sűrű erdők borították. A 11-ik században Dirk friz gróf a Maas balpartján erősséget épített és hatalmát családjá lassan tovább terjesztette. Az ország terjedelmével terjedt annak elnevezése is. Maga a hollandi Nederlander-nek, azaz alföldi-nek mondja magát.

Belgium 1830-ban szakadt külön Hollandiától. Őslakóik, a belgek szintén kelták voltak. A belge szó *harciast* jelentett.

Norvégia régi neve Nordwegr volt, azaz *éjszaki út*. Értelme, hogy a normannok errefelé is űzték kalózkodásukat. Ma a norvégek normandoknak nevezik magukat, hazájukat pedig Norge-nek.

Az erdei telek neve a középkorban „sylvatica” volt. Ebből zsigorodott össze a Schwyz helység neve, amely előbb a kerület nevére terjedt ki, majd amikor

ez a kanton szövetségeseivel Unterwaldennel és Urival együtt az osztrákokat 1315-ben Morgartennél megverte, az elnevezés egész Helvétíára kiterjedt.

Nicolas Chauvin, Bonaparte Napóleon egyik leg-lelkesebb híve és bámulója volt. Eddig úgy tudtuk, hogy csupán egy francia színdarab túlzóan hazafias alakja, de újabban kiderült, hogy élő alak volt, aki a magyarországi hadjáratban is részt vett, hősiesen harcolt, tizenhárom sebet kapott Napoleon szolgálatában, három ujját elvesztette, egyik vállát összezúzták és homlokát széttroncsolták. Mindezekért hálából hazája díszkardot, vörös szalagot és 200 forint pihenőpénzt ajándékozott neki. Túláradó lelkesedéssel beszélt mindig a császárról és hazájáról és ezért lett neve a túlzó hazafiasság kifejezője, amit sovínisztára magyarosítva szoktak használni.

A világszerte ismert *Lloyd* név, egykor Mr. Edward Lloyd-nak, a londoni city kedvenc kávéháztulajdonosának nemzetségeve volt. A 17-ik században ebben a kávéházban gyülekeztek a tengerihajók biztosításával foglalkozó alkuszok és más üzletemberek és ekkor mister Lloyd nagybölcsen egy lapot is adott ki számukra, melynek címe: Lloyd's List volt. Később mindenféle üzleti társulásoknak, biztosító vállalatoknak és az üzleti világ híreit közlő lapoknak címéül használták és használják ma is fel.

Mr. Richard Tatlersall londoni lóidomítóról neveztek el 1777-ben a lóörzét és innen a neve a mi Tattersallunknak is.

Earl of Derby 1780-ban hároméves tenyészlovak mérkőzésére alapított versenyt, amelynek emlékére létesítették a híres epsomi futtatásokat.

Chambray Baptiste takács keresztnévéről nevezték

el a lenge lenvásznat batisztnak és a párisi *Gobelinyár* megalapítójának nevééről a gobelint. A talmi aranyat Talmi találta fel.

A szendvicset nem a Sandwich-szigeteken ették először emberhússal ízesítve, mint azt tudálékosok szokták regélni. „Feltalálója” *John Montague, IV. Earl of Sandwich*, aki nagyon szeretett kártyázgatni, a 18-ik század vége felé, hogy ezt a nemes foglalkozást étkezéssel ne kelljen félbeszakítani — kitalálta ezt az étkezési módot.

Guillotin doktrorról nevezték el az egyik legborzalmasabb hírű kivégzőeszközt, melynek magyar neve: nyaktiló. A doktor úr nem találta fel ezt a szerszámot, hanem csupán csak ajánlotta az Alkotmányos Gyűlésnek, hogy azt Olaszországból honosítsák meg.

Mausolus halicarnassusi uralkodó felesége, Artemisia emlékére, Kr. e. a 4-ik században hatalmas sír-emléket építtetett, amelyet a világ hét csodája közt szoktak emlegetni. Innen a mauzóleum elnevezés.

Kr. e. 74-ben hozatta először Európába a cseresznyét Lucullus, *Kerasus* örmény városból. Ezért a rómaiak *cerasus*-nak nevezték. Innen francia neve „cerise”, németül Kirsche, angolul cherry és magyarul cseresznye.

Érdekes a *hermelin* nevének alakulása is. Az ókorban a hölgyemenyét hazájaként Örményországot emlegették és a szőrmet a római ezért „armenius”-nak nevezte. Ebből lett a francia „armine”, majd tovább szelídülve lett a „hermine”, amit a német tovább lágyított hermelinné.

Tévedések elkerülése végett vegyük tudomásul,

hogy a burgonyát Európába nem Drake, nem is Raleighs és nem is Hawkins hozta, hanem a 16-ik század közepén — névtelen spanyol tengerészek. Hozzánk a 18-ik század derekán került a franciaországi *Bourgogne-ból*, amelyről nálunk használatos nevét nyerte.

Kamel brünni jezsuita fogadalmas szerezte a 18-ik század közepén az első kaméliát. Innen a név.

Kréta szigetén nincs kréta. A körülfekvő szigetek némelyikén azonban van.

A leglengébb, áttetsző anyagokat a szíriai *Gáza* városában szőtték és innen a pókháló szövésű anyagok mai neve. A 18-ik században Helmont belga orvos javaslatára erről nevezték el a légnemű testeket is.

A Dél-egyiptomi *Pelusiumban* hajdanában virágzó indigótermelés folyt és evvel kapcsolatosan virágzott a kékrefestett öltözetek varrása is. A keresztes vitézek Egyiptom tengerpartján, hogy a nagy melegtől óvják magukat, ilyen könnyű kék ruhát öltöttek amelyeket származási helyükről pelusiának mondtak. Innen a blúz, azaz zubbony név.

A művelt arabok Kr. e. a hetedik században mindazokat a nomád népeket, amelyekkel Turkesztánban találkoztak, közös néven a rablót jelentő „*turkur*” névvel jelölték meg. Ebből származik a török szó, de turkoknak nevezték a krónikák az etelközi magyarokat is. A törökök maguk egyébként ozmánoknak nevezték magukat, nagy fejedelmük Ozmán nevééről, akinek vezetése alatt hagyták el Turkesztánt, betörték Kiszáziába és 1300-ban a Márvány tenger partján alapítottak hatalmas birodalmat.

A finnek *ruotsi-nak* nevezték (evezősöknek) az

Európa tengerpartjait Skandinávia felől háborgató Wikingeket, akik Hurik vezérlete alatt 803-ban törtek be Oroszországba. Ezen a néven nevezték aztán azt a szláv népet is, amelyet ugyan ők hódítottak meg, de amelynek tengerébe maguk is beleolvadtak, mint a germán frankok a gallokat.

Japánt a kínaiak nevezték el *Ni-pen-kue-nek*, azaz a napkelet országának, amit a 13-ik század híres velleencei utazója, Marco Polo Zipangunak írt le, amiből idővel az általunk is használt Japán elnevezés fejlődött. Ők maguk Nipon-nak mondják országukat.

Izzó paráznak, azaz „*brazá*”-nak nevezte a hódító portugál a borsönfa színéről a mai Braziliát. Terra de Brazil, azaz borsönfa országa, volt az eredeti elnevezés.

A hottentották magukat koj-koj-nak nevezik. Hottentottának a burok nevezték el őket és e szót az ostobára, furcsára értették.

A kereszténység őskorában az Üdvözítő tanításainak hívei, a pogányoknál látott bálványimádás ellen tüntetve, annyira idegenkedtek vallásos tiszteletük tárgyának szoborral, vagy képpel való ábrázolásától, hogy Isten Fiának képe helyett, csak az isteni küldetést jelző mondást használták, ami így hangzik: „*Iészusz Hrisztosz The Hülosz Szótér*” (Jézus Krisztus Isten Fia Megváltó). E mondás szavainak kezdőbetűi egymás mellé rakva a görög ihthüsz szót adják, ami halat jelent. így vált a hal az üldözött keresztény vallás jelképévé.

A sokat vitatott kávéházak először Mekkában nyíltak meg Mohamed menekülésétől számított kilencedik, Krisztus Urunk születésétől számított tizenötödik szá-

zadban. E kávézóhelységek valóban kávé-„házak” voltak és a kávézáson kívül lehetett bennük társalogni, sakkozni, sőt énekel és táncsal is szórakoztatták a vendégeket. Ez utóbbiak miatt a Korán nem jó szemmel nézett a kávéházakra. Egyiptom és Törökországon át került Európába a kávéház, ahol az első Velencében nyílt meg 1610-ben.

A régi Rómában úgy állapították meg valamely város határát, hogy ekébe fogtak egy bikát, meg egy tehenet és azokkal körüljárták a város kerületét. Az ekével hasított barázda jelölte a határt. Olyan helyeken, ahová kaput szántak, egyszerűen felemelték az ekét és kézben vitték odább. Mivel latinul „vinni”, vagy „hordani” annyi, mint „portare”, a város kapuját és innét később a ház kapuját is portá-nak nevezték el. Most legalább a portások is tudomást szerezhetnek róla, hogy nevük honnét és miért származik.

A rómaiak jósait auguroknak hívták. Ezek a madárjósok a madarak röptének megfigyelésére úgy készültek, hogy a jós botjával az égboltozatot keletről nyugatnak és északról délnek húzott vonallal négy egyenlő részre osztotta és ezután a földön kis négyszöget vont maga körül. Görögül vágni annyi, mint „temno”. Ebből a szóból eredően tehát azt a vágást és négyszögkészítést együttvéve templumnak mondták. Ennek a templumnak közepén állított azután az augur magának sátrat, amit később szintén templumnak neveztek, amely elnevezés később az Isten házának neve lett és mint templom — él ma is.

Az esztendő Rómában a *Martius* hónappal kezdődött és csak később, Kr. e. 153-ban, amikor a konzulok először foglalták el hivatalukat *Ianuaris* elsején, lett ez a nap egyben az új esztendő első napja. Ezt azonban hivatalosan csak Julius Caesar szögezte le.

Lássuk most, miről nevezték el a rómaiak a hónapokat. Az első hónap: *fanuarius* nevét Janus istentől nyerte. A *februáré* szó megtisztítást jelentett és mivel a régieknél az év utolsó hónapjában estek meg a vezeklések, ez volt az új számítás szerint a második hónap neve. *Mars* hadisten tiszteletére nevezték el a *Martius*t. Az *Április*, *Május* és *Junius* nevek valószínűleg a gabonatermással vannak összefüggésben. Az első alighanem a természet nyílását, a második annak növekedését, míg a harmadik annak további gyarapodását van hivatva kifejezni. Az *aperire* szó kinyílást, magis nagyobbat és *iuvare* segíteni-t jelent. Az ezután következő hónapok neve eredetileg egyszerű számozás volt, amennyiben *Júliust* azelőtt Quintilisnek, tehát ötödiknek és *Augusztust* Sextilisnek nevezték, ami hatodikat jelent. Később azonban a márciustól, mint első hónaptól számított ötödik hónap nevét Caesar emlékére Júliusnak és a hatodikét Augustus császárról Augustusnak keresztelték el. *September* hetediket, *Oktober* nyolcadikat, *November* kilencediket, míg *December* tizediket jelent. (T. i. a régi számítás első hónapjától — a márciustól számítva.)

Már a régi görögök is ismerték a borostyánnak azt a tulajdonságát, hogy dörzsölés által vonzóerő támad benne. A borostyánt elektron-nak nevezték el és fenti tulajdonságával kapcsolatban a 17. században *corpora electrica*-nak nevezték el mindazon testeket, amelyekről az akkor nagy buzgalommal folytatott kísérletek közben hasonló tulajdonságok derültek ki. Eredeti használata tehát az elektron szónak ez volt és csak később terjedt ki az általánosabb elektromosság fogalmára.

A régi rómaiak lovas hírhordókat használta a hadihírek közvetítésére. Ezek neve „*positi équités*” — lovas hírhordók voltak. Ebből származott az „*equi po-*

siti” név, ahogy a középkorban a postakocsik váltott lovait hívták latinul. Ennek második szavából alakult át a *posta* szó, amelyet ma — a vasút, automobil és repülőgépek korában is ugyanúgy használnak kis átalakítással, mint ezelőtt kétezer esztendővel a rómaiak.

A mindenható dollár elnevezése a tallérból, *Thaler*-ből ered. De honnan ered a tallér elnevezés? Az első tallért, amely a kölni latnál, azaz 15 grammnál nehezebb volt, a 16. század elején a Schlick grófok verették ezüsből a csehországi Joachimsthalban, amiért is neve „*Joachimsthaler öulden-Groschenpfennig*” lett. Ebből rövidült a Joachimsthaler, majd tovább a Thaler és ebből magyarosodott a tallér és amerikanizálódott a dollár.

A barnás-szürkés-sárgás piszkos színt az egész világon *Izabella-színnek* mondják. Ez az Izabella, akiről itt szó van, II. Fülöp leányának a neve, aki Ostende ostroma alkalmából megfogadta, hogy mindaddig nem vált inget, amíg férje, Albrecht császári herceg a várost el nem foglalja. Ostende azonban váratlanul sokáig állott ellen és mivel Izabella asszony is állta a szavát és nem váltott inget, elképzeltük, hogy a hosszú teljes három esztendő alatt milyen színű lett az az ing. Hazájának előkelő úriasszonyai, akiket szerfelett fellelkesített Izabella cselekedete, úgy alsó, mint felső ruhaneműjüket fenti színűre festették, hogy részvételüket a hősiesség felbuzdulásában így is bizonyítsák. Nemsokára a katonaság is ilyen színű övet kapott. Ez volt az Izabella-szín divatja.

A vasalt nadrág divatja. VII. Edward angol királynak köszönheti létét. Azelőtt, mint ismeretes, a férfiak nadrágjukat él nélkül, kürtőszerűen viselték. Amikor VII. Edward még walesi herceg korában egy szép na-

pon futtatásra indult, egyszer csak észrevett egy éktelelen foltot, amely gyönyörű világos nadrágján terpeszkedett. A folt eltávolíthatatlannak látszott, viszont hazatérésre már nem volt idő és a futtatást sem akarta elmulasztani, azért bement az első készruhakereskedésbe, ahol nadrágot váltott és abban indult tovább. Igen ám, de ez a késznevett nadrág élesen ki volt valsalva, ami a késznevett cikkek csálhatatlan jele volt akkoriban. Nem hiába viselte azonban egy leendő angol király, néhány nap elteltével az angol társadalom vezető köreinek férfiai kivétel nélkül vasalt élű nadrágokban díszeltek.

Egyiptomi balzsamozás. A balzsamozásnak három fajtát használtak, mindegyiket különböző árszabás szerint. Az előkelőek balzsamozási módja, amely egyszersemind a legtökéletesebb is volt, úgy kezdődött, hogy a hön szeretett halott agyából az orrán keresztül kihúzták a velejét és ennek helyére megfelelő mennyiségű fűszert helyeztek. Azután a beleket szedték ki és tömték meg hasonlóan jófajta, illatos fűszerekkel. Az ilyenkép jóltartott holttestet azután hetven napig nátron-oldatban áztatták, utána byssus-nak nevezett vászonszalagba pólyázták, majd ezt gumival átkenték. Ezt az elkészítési módot azért nevezték balzsamozásnak, mert az agyba és hasba rakott fűszerek között gyakran helyet foglalt a balszamon nevű, ahogy a görögök egy délvidéki cserje olajos gyantáját nevezték.

Harakiri és dzsiu-dzsiu. A niponiak ősi szokása igen nagy szerepet játszott történelmükben is, ma már ők is ósdi dolognak tartják, de még azért előfordul. Maga a harakiri szó hasbontást jelent. Értelme az, hogy a japánok véleménye szerint az értelem a hasban fekszik és ezt a harakiri által azért bontja szét, hogy érzéseinek tisztaságát ezáltal is bizonyítsa. Hasbontást vagy saját elhatározásából, vagy kormányának vagy családjának parancsára végezte el önmagán.

Háború idején a harcosok azért követték el harakirit, nehogy az ellenség kezébe kerüljenek, békében viszont, hogy valamely áldatlan becsületbeli ügyüket így egyszerűen megoldják. Maga a harakiri elkövetése nagy szertartással történt. A halálraszánt először a hasát, azután a tokát metszette el balról jobb felé irányuló vágással. Később a has felmetszése csak jelképesen történt egy karcolás útján és a fejét a vezeklő mögött álló jóbarátja, vagy szolgája választotta el lehetőleg egyetlen csapással a törzstől.

A rend kedvéért megemlítem itt a dzsiu-dzsicunak tévesen nevezett cselvető birkózást, amelyről mindenki azt hiszi, hogy az japán nemzeti találmány. Nagy tévedés. A japánokhoz egy kínai hozta el ennek a birkózásnak titkait 1650 körül, amikor egy Csin Gembin nevű japánit avatott be. Azelőtt erre az önvédelmi eszközre nagy szükségük volt, mert igen sok haramia garázdálkodott szanaszét az országban, akik a közbiztonságot veszélyeztették. Ma természetesen erre már nincs szükség, helyesebben, nincs nagyobb szükség, mint akár nálunk Európában.

Hogyan főztek a régiek? A legősibb főzési mód a következő volt: a földbe-vájtak egy lyukat és azt frissen nyúzott állatbőrrel bélelték ki. Az így vízhatlanná vált tartályt vízzel töltötték meg és ebbe dobálták a megfőzésre szánt élelmiszereket. Ebbe a vízbe aztán tűzben forróvá melegített köveket hajigáltak, majd azokat valószínűleg újakkal cserélték ki. Ősidőkből származó ásatások agyaggal bélelt gödröket hoztak felszínre, amelyekben a főzéshez használt kődarabokat is megtalálták. Ez az agyagszéllel kibélelt gödör volt tehát a mai fazék ősanja és tartalmának melegítésére használták a köveket. Az étel elkészítésének másik módja a tüzes kövek közötti sütés, gőzölés, vagy párolás volt. Igen gyakori használatú lehetett a nyárs, mint a legegyszerűbb elkészítési módszerek egyike. Különös elgondolnunk, hogy

a 13-ik századig a lakásokban nem volt tűzhely vagy kályha. A tehetősebbek házában közepén úgynevezett lefedett tűzgödör volt, amely felett főztek és sütöttek. Ezekben a tűzgödörökben nagy fahasábok égtek és képzelhetjük, milyen füst és szemmaró levegő lehetett az ilyen lakásokban. Ezek szerint az étel elkészítésének legősibb módja: a füstölés, majd a sütés és végül, mikor alkalmas edényt sikerült összeeskábálni — a főzés.

A régiek is sztrájkoltak. Mintegy 1500 esztendővel Krisztus születése előtt az akkori Egyiptomban, a piramisépítő munkások közül egyszerre ötvenezeren hagyták abba a munkát. Kijelentették, hogy nem bírják a munkát, mert az élelem kevés és rossz. Mikor a fáraónak jelentették a történeteket, a következőképpen rendelkezett: „Addig kell őket kivégezni, míg a megmaradtak a kiömlött vér láttára észbekapnak és ismét felveszik a munkát”. Úgy látszik, hogy a szer hatott, mert a munkások alig néhány száz társuk kivégzése után abbahagyták a sztrájkot és ismét munkába állottak s a papyrus, mely e történetről beszámol, büszkén fejezi be: „A fáraó öfelsége így állította ismét helyre a rendet és nyugalmat”.

Az egyiptomi piramisokhoz hasonló nagyszabású, de sokkal ésszerűbb munkálatok folytak a kínai Huanhóban Kr. e. 600 körül, ahol sok ezer ember dolgozott a folyók szabályozásánál. A gyatra élelmezés miatt közel voltak az éhenhaláshoz és ezért beszüntették a munkát. A császári intézkedés erősen hasonlít az egyiptomihoz, holott attól ezer esztendő és sok ezer kilométer választotta el. A császár felhatalmazta a helytartót, hogy fejlevágással jőzanítsa ki az eltévelyedetteket, ami meg is történt. Az eredmény: 1700 munkás lemészárlása után a többi munkába állt.

Kr. e. 29-ben Heródes mészárolt le néhány száz

kőművest, akik valamilyen okból abbahagyták palotájának építési munkálatait.

Kr. u. 64-ben a felgyújtott Róma újjáépítésénél dolgozó hatalmas munkássereg valamivel magasabb bért követelt, mire a császári testőrség néhány százat felkoncolt közülük.

Mikor a Jeruzsálemből Rómába hurcolt zsidók nem voltak hajlandók dolgozni Titusz diadalívének építésénél, mert keveselték a nekik kijáró moslékot és hulladékot, császári parancsra keresztrefeszítették őket.

Hasonlóképpen keresztrefeszítette Konstantin azokat a bizánci sztrájkolókat, akik egy templom építkezését hagyták félbe.

Zsidóeredetű pápák. Simon, alias: Szent Péter az apostolok fejedelme, Evarist, III. Incze, II. Anaklét (az ellenpápa), III. Kalixt, VI. Sándor, és VII. Kelemen.

Ki találta fel a puskaport? Általában úgy tudják, hogy Ancklitzten Konstantin ferencrendi barát, akinek szerzetesi neve Berchtold volt és mert a vegytannak nagy barátja volt, kortársai „*der schwarze Bartel*”-nek csúfolták, amit a tudálékos utókor sietett Berchtold Schwarzra kiegyengetni. Nem akarom vitatni, hogy Berchtold barát magától jött rá a puskapor gyártásának rejtélyére, de tudnunk kell, hogy a kínaiak a tatárok ellen 1232-ben viselt hadjáratukban már vígan lövöldöztek puskaporral, sőt annak használatát tőlük a tatárok is eltanulták. De még érdekesebb, hogy 1147-ben az arabok Lisszabon ostrománál is használtak már puskaporos lövedékeket. 1300-ban tehát már legfeljebb csak „újra” lehetett a puskaport feltalálni. Bár, ami azt illeti, ma is sokan találták fel a puskaport.

A betűnyomtatás. Kétségtelen tény, hogy a kínaiak már K. u. a 6-ik században ismerték a könyvnyomtatást, sőt az a 12-ik században Európában is ismertté vált és Gutenberg, nem kis érdeme nem a föltalálás-

ban, hanem a tökéletesítésben, helyesebben a betűk szétszedésének gyakorlati alkalmazásában áll.

„Gót” stílus. A gót építkezési stílus, a törött patkóra emlékeztető csúcsos ív, nem ott keletkezett, ahol a gótok valóban laktak, hanem Franciaország északi részén (a román és mór ablakhajlás összeolvadásából) és legrégebb emléke a Dabogert alapította saintdenisi apátság temploma, mely 1140-ben épült, valamint a noyon-i, chalons-i és a párisi Notre-Dame székesegyház. A gót elnevezést az olaszok ajándékozták először „gotica architettura”, majd „gotico” néven, mert azt hitték, hogy a román építéstílust Rómának Alarich gótgjai által elkövetett lerombolása szorította háttérbe. Ez elnevezés a 18-ik századig otrombát, barbárt jelentett.

Paróka viselés. A vendég-haját már az ókor népei is ismerték, tehát ne büszkélkedjünk vele túlságosan. Az egyiptomiak főként azért viselték, hogy a vallási okokból simára borotvált fejüknek, a perzselő nap-sugarakat hirtelen felváltó hűvös esti szellő meg ne ártson. Hasonló okokból hord turbánt a mohamedán is. Később azonban már nemcsak egészségügyi célokat szolgált a vendég-haj, hanem díszül is. Róma asszonyai hiúságból viseltek parókát és erre a célra a germán nők szép, dús szőke hajkoronáját használták nagy előszeretettel.

A paróka viselés divatja XIII. Lajos alatt vált általánossá. A szép és dús hajzatú uralkodó hajában 30 éves korában itt-ott tisztások keletkeztek, amelyek eltüntetésére a hiú király először a még meglévő haj-tincsei közé kevert idegen hajcsomókat használt, majd később egész koponyáját idegen hajjal fődte be. Az udvar, akár kopasz volt, akár dűshajzatú, természetesen sietve követte ezt a divatot.

Még nagyobb elterjedést ért el a paróka utódjának, XIV. Lajosnak uralkodása alatt, mert XIV. Lajosnak viszont hatalmas dudorodások éktelenítették el a fejét,

illetve koponyájának a homlok felé eső részét, miért is a homlokon magasra tornyosuló, közepén kettéválasztott, hátul a hátra omló paróka lett az uralkodó divat. Ugyancsak az ő udvarának kacér, de már hanyatlókorú hölgyei találták fel a hintőporos parókát is, hogy fakuló arcszínük fiatalosabbnak tűnjék. A szó őse a latinul valódi haját jelentő „pilus”, amelyből a francia perruque, a spanyol peluca, az olasz perruca, a német Perücke és a mi parókánk is származott.

A cipő. A franciák és angolok egyforma hevesen vitatják, hogy a cipőt ők találták ki. Állítólag Plantagenet Godofred, vagy fiának, II. Henrik angol királynak lábán akkora daganatok támadtak, hogy azt csak hosszúszerű cipő takarhatta el. Ekkor vált divattá a minél nagyobb, kunkorodó orrú hegyes cipő. Innen a „nagy lábon élni” („franciául: vivre sur un grand pied”) kifejezés, ami az előkelőség és vagyonosság mértéke volt, a cipőhöz mérten. Végül is az egyház lépett fel a túlnagy cipők ellen, amelyek a híveket akadályozták a térdelésben.

Nászút és jegygyűrű. Ki gondolna arra, hogy a nászút eredetileg a nők elrablásának máig fennálló emléke. A jegygyűrű pedig azt jelenti, hogy a nő férjéhez van láncolva, annak alá van rendelve. A szokás eredetileg a régi Rómában keletkezett, ahol a menyasszony annak jeléül, hogy férjéhez van bilincselve, ettől vasgyűrűt kapott ajándékba. Később változott át a vasgyűrű aranygyűrűvé és csak jóval későbbi a szokás^ hogy mindkét fél gyűrűvel ajándékozza meg a másikat. Tehát hölgyeim, jól értsük meg egymást: igaz, hogy ma önök is adnak gyűrűt, de ne feledjék, hogy valamikor csak önök kaptak és azt is vasat és azt is csak jelképül!

Tótország — Horvátország. Annak a területnek a neve, amelyet ma általánosan Horvátországnak hívunk, azelőtt Tótország volt. Az a Horvátország, amelyet Szent László és Könyves Kálmán királyaink

meghódítottak, már 1537-ben török uralom alá került, de mivel lakosságának az új urak nem igen tetszettek, seregestől kezdett áttelepedni a szomszédos Tótországba, amelyet a bécsi kormány a tizenhatodik században végvidékké alakított. Ezt a tartományt a hozzánemértő osztrák katonai parancsnokok a be-települt horvátokról, irataikban állandóan Horvátországnak nevezték. Így lett a tulajdonképpeni Tótországból — Horvátország.

Esernyők. Az ernyők őshazája, mint annyi minden másé, — Kína. Európában először az olaszok találták fel újra, mégpedig olyképpen, hogy az árnyékvédő ernyőre viaszosvásznat varrtak, hogy így eső ellen is védjen. Észak felé az emberek hajdanában egyszerűen kendőt borítottak magukra, mint azt mifelénk a falukban manapság is szokták. A mai esernyő dédjét az angol John Hanway találta fel 1750-ben és amikor London utcáin megjelent, futóbolondnak nézték és az utca kigúnyolta, a kocsisok leszidták, a diákok megakarták verni, az inasok sárral és egyébvel dobálták meg.

Polka. Régi tánc és mindenki azt hiszi róla, hogy lengyel tánc. Pedig nem az. Először is azért nem az, mert egy elbeteinitzi, csehországi parasztlány, Slezák Anna találta ki. Másodszer azért nem az, mert nem a „*pole*”, magyarul lengyel, szóról van elnevezve, hanem azt jelenti a „*polka*” szó, hogy fél lépés. Amikor 1845 táján világszerte elterjedt, Párizs közönsége legalábbis úgy örjögött érte, mint manapság a tangóért és slow-foxérr. Nevéről gondolták, hogy lengyel tánc és így is terjedt el a világon.

Komiszkenyér. Bizony kevesen vannak, akik feltételezik, hogy itt a komisz szó nem rosszat, nem a kenyérnek élvezhetetlenségét jelenti. Pedig nem azt jelenti. A komiszkenyér, a Komissbrot-nak, Komissionsbrot-nak, bizottsági kenyérnek, magyarosított rövidítése. Még Wallenstein idejéből származik. Ami-

kor Wallenstein 1628-ban Stralsund előtt táborozott, a környék községeit élelem szállítására kötelezte. A helyi hatóságok, hogy a terhet igazságosan osszák fel a lakosság között, bizottságokat állítottak fel, amelyeknek feladata az is volt, hogy a kenyérsütésre felügyeljenek. Ezekről a bizottságoktól, a Kommissiók-tól kapták Wallenstein katonái a kenyeret, amelyet talán mégsem egészen alaptalanul neveztek akkoriban komisz kenyérnek.

Attila. Legalább is hallomásból sokan tudnak arról, hogy létezik egy attila nevezetű öltözék. Legtermészetesebb, hogy mindenki megesküdne arra, hogy ez az öltözék nevét a világhírű hunn vezértől nyerte. Pedig ha csak kicsit is gondolkodnának, belátnák, hogy ez már csak azért sem lehetséges, mert Atilla aligha viselt annak idején ilyen szabású dolmányt, de még ha viselt volna is, akkor se tudnánk róla, mert hiszen még ennél fontosabb dolgokról sem tudunk semmit. Ennek a ruhadarabnak „atilla” elnevezése egész egyszerűen, tessék fogódzkodni, de, sajnos, így van, az olasz „*attulare*” (díszit öltetni) igéből származó „*attillato*” (testhez simuló) kifejezésből ered, amit a velencei tájszólás „atilá”-nak mond. Bizony kedves olvasó, ilyen prózai eredete van ennek az elnevezésnek.

Hogyan olvasták? Babilon legnagyobb uralkodójának neve aszír nyelven *Nabukudurrurur* volt, ami annyit jelentett, hogy „Nabu, óvd meg a koronát”. Nagyon szép név, de ma mégsem nevezik így az uralkodókat. A zsidók (Szent-Írás szerint) *Nabukadnecár*-nak nevezték el, a görögök *Nabuhodonozor*-nak, a rómaiak Nabucodrosso-nak. Mi tréfásan szoktuk *Nebolondozzonazur*-nak mondani. A perzsák híres hadvezérüket Kurusznak ejtették, de a görögök Kúroszt, a rómaiak gyorsan Cyrus-t csináltak belőle. Bár ki tudja. Közismert, hogy nem vagyunk bizonyosak abban, hogy iskoláinkban helyesen tanítjuk a latin

nyelv „c” betűjének olvasását. Nem tudjuk ugyanis bizonyosan, hogy a rómaiak a „c”-t, *e* és / betű előtt *c*-nek, *cs*-nek, vagy /*c*-nak ejtették-e ki. Erről vitakoztak egyszer a diákok óra előtt, amikor még Czuczor fiatal, de már ismert tanár volt. Az egyik diák magyarázott társainak és fel is írta a táblára:

Cicero, Csicsero, vagy Kikero. De — azt mondta, néhány ezer év múlva nem fogják tudni őseink, hogyan olvastuk mi a Czuczor nevét — *Czuczor, Csucsor, vagy Kukor-nak.* — Ebben a pillanatban belépett a terembe Czuczor, mire a diákok helyre siettek, de a felírás a táblán maradt. Czuczor elmosolyodott, aztán a krétával a táblához lépve, így szólt: Valóban fiúk nem tudjuk, hogyan mondták a rómaiak: *Cicero, Csicsero, vagy Kikero.* Lehet az is, hogy (ha egyáltalán tudnak majd rólam) nem tudják majd unokáink *Czuczornak* hívtak-e, *Csucsornak*, vagy *Kukornak.* Azt azonban tudom, hogy aki ezt itt a táblán felírta, az sem nem *czaczi*, sem nem *kaki*, hanem *csacsi*.

Pogány. Sokan esküdnének meg hirtelen, hogy ez is magyar szó. Az eredeti latin *paganus* ősi jelentése voltaképp „falusi”-t, azaz parasztot jelent, mert a *pagus*, a várossal szemben a megyére értődött. Innen a francia *pays, paysan* szavak is. Többistent imádókra csak a kereszténység keletkezése óta használják, azon egyszerű oknál fogva, mert a falusi lakosság ragaszkodott legtovább ősei hitéhez.

Amfiteátrum, Az amphiteatrumot Caesar kedvence, Scribonius Curio találta fel Kr. e. 50 körül. Eredeti jelentése: kettős színház. Plinius szerint ez a találmány két hatalmas, fából alkotott patkóalakú színház volt, amely mozgatható csapokon lebegett. Déléltönként mindegyiknek a szárai között külön előadás folyt. De nehogy ezek egymást zavarják, a patkók írott X módjára egymásnak háttal fordultak. Délután

szétbontották a színpalákat és a patkók szarait az egész nézőközönséggel együtt szembefordították, úgyhogy a szembekerült épületek lapos O-ra emlékeztető tojásdad nézőtérre zárultak, amelynek közepén, a porondon (arénán) délután a gladiátorok mutatványai folytak. Ez az ősi jelentés, azaz kettős szintér, csak később csúszott át a lépcsős és szilárd építményű, nagy nyílt terű, tojásdad, vagy köralakú nézőtérre.

A francia négyes. Ezt a táncot sem a franciák találták ki, hanem az angolok, de mivel „pas de quatre”-nek (négyes lépés) nevezték, mindenki nyugodtan hitte franciának.

Öngyilkosság. A régi Görögországban Zénó tanítása szerint az öngyilkosságot derék cselekedetnek tekintették, ha valaki annyira meghasonlott önmagával, hogy lehetetlennek érezte továbbélését a társadalomban. Akadtak azonban olyan bölcselők is, akik mint a földi lét megvetésének tanúságát dicsőségnek mondták. Rómában az öngyilkosság, mint állami intézmény is szerepelt: az alkalmatlanná vált embereknek egyszerűen megparancsolták, hogy hagyja el az életét, azaz pusztítsa el magát. A középkorban az egyház megátkozta az öngyilkost, mivel cselekedetét az Úr jogába való illetéktelen beavatkozásnak tekintette. Ezért nemcsak, hogy nem szentelték be a holttestet, hanem lábát kocsihoz kötve hurcolták végig a városon, azután a ragadozó madarak nagy öröme, fejjel lefelé lógva bitófára akasztották. Franciaországban XIV. Lajos az öngyilkosságot büntetendő cselekménynek nyilvánította és elrendelte, hogy a tettést perbe kell fogni. Nehogy pedig a vádlott a tárgyalás előtt, időelőtti rothadás által elillanjon, mai nyelven: „meglógjon”, sóba áztatva nyomták a vádlottak padjára. Még védőt is rendeltek melléje, aki (feltéve, hogy nem ájult el) avval mentegette „ügyfelét”, hogy tettét örültségében követte el. Ebből látszik, hogy az ügy-

védek már akkoriban sem mentek a szomszédba egy kis kibeszélésért.

Régi magyar férfi személynevek: *Bakó, Erős, Erdő, Ékes, Fenyér, Hollós, Gyenge, Bátor, Bús, Csanád, Ősöd, Somod, Gőgös, Haragos, Sánta, Törpe, Magas, Torkos, Madár, Kakas, Medve, Lökös. Női nevek: Szép, Szőke, Drága, Gyönyörű, Csókadő, Liliom, Gyöngy, Havadi, Bibor, Játék, Ajándék.*

A Monroe-elv. James Monroe volt az Északamerikai Egyesült Államok ötödik elnöke. Híres elve, a Monroe doctrine: „*Amerika az amerikaiaké*”, amelyet 1823 december 2-án nyilatkozott ki, szószerint így:

1. *Európai hatalom nem avatkozhat amerikai állam ügyébe. (Viszont amerikai sem európaiéba).*

2. *Hazája ellenséges viselkedésnek minősítené, ha európai hatalom akár hódítással, akár szerződéssel amerikai területet akarna szerezni.*

E pontokhoz csak később toldották hozzá a harmadikat:

3. *Az USA védőuralmat gyakorolnak Közép- és Délamerika államain.*

Aesopus. A híres ezópusi állatmesék igazi szerzője egy olasz-görög, aki jó néhány évszázaddal Aesopus halála után élt. így tehát Babrius-meséinek kellene őket nevezni. Vannak olyan kutatók is, akik azt állítják, hogy Aesopus egyáltalán nem is élt soha. Mindenesetre, ha élt is valaha, azok a mesék, amiket ő írt, elvesztek és ránk nem maradt közülük *egy se*. Hírnévre úgy tett szert, hogy Szókratész és más bölcselők Aesopus meséiről írnak és így lett világhírű Aesopus, míg a valódi szerzőről, Babriusról ma már senki sem tud.

Konfucius. Krisztus előtt 551—478-ban élt. A mai Kínában mintegy negyvenezer főnyi egyenesági leszármazottja él. Népés család!

A leggazdagabb ember. Aki azt hiszi, hogy Ford, Rockefeller, vagy Krózus volt a világ leggazdagabb

embere, az nagyon téved. A világ leggazdagabb embere, aki ma megtekintésre érdemes múmia a kairói múzeumban, Ramzesz volt. Hatalma alá tartoztak Nubia és Sziria uralkodói, akik egyben adófizetői voltak. A nubiai aranybányák hozadéka 67 esztendőn keresztül az ő kincseskamrájába folyt be, de neki adózott az egész akkori világ. Tízszer olyan gazdag volt, mint Ford. Amikor meghalt 10,000.000.000 dollár vagyona volt. Vajon, mint múmia sok hasznát veszi-e ennek?

Az Egyesült Államok első elnöke. Nem Washington György volt, mint ahogy gondolják. Az első elnök a maryland-i John Hanson volt.

Cyrus — perzsa király hadseregének minden katonáját névszerint ismerte.

Temisztoklesz — Athén városának mind a húsz-ezer polgárát nevéen szólította.

IV. Murád — szultán a trónnal együtt 240 hárem-hölgyet örökölt. Elhatározta, hogy nem veszi át a régi szultán hárem-leltárát, hanem újat létesít. Ezért a régi hölgyeket külön-külön (milyen nagy megtiszteltetés) zsákba varratva a Boszporusz vizébe süllyesztette.

Fülét mozgató császárnő. Hiába, mindenkinek máshoz van tehetsége. Van, aki nyelveket tud, van, aki hős lesz és van, aki a fülét tudja kivételes tehetséggel mozgatni, környezetének földöntúli élvezetere. Ilyen volt a nagy Napóleon felesége, Mária Lujza is, a franciák legnagyobb öröme. M. H. d'Alméras, a francia udvar kamarása *Emlékirataiban* hosszú oldalakon örökíti meg ezt a csodálatos tehetséget. Sokat foglalkozik e kérdéssel Madame la Duchesse d'Abrantes is, aki csak tudhatja a dolgot, mert ő a császárnő udvarhölgye volt. Emlékezéseikben egyformán megegyeznek, hogy a legfenségesebb fülmozgatás jelensége, a napóleoni udvar legfőbb látványosságai közé számított, sőt maga a császár is azonnal

a szalonba sietett, ha azt jelentették, hogy „*Őfensége a császárnő fülei mozogni kegyeskednek*”.

Ferenc József fizetése. Kevesen tudják, hogy I. Ferenc József királyunk a világ legjobban fizetett „alkalmazottja” volt. Évente ugyanis 22,060.000 koronát kapott, amihez magánvagyonának jövedelme járult.

Férfihárem. Mert ilyen is volt. A berberék királynőjének, Kahená-nak 400 férfiből álló háreme volt. Arról nem tudok, hogy kik voltak az eunuchok.

Franklin Benjamin. Lássuk mi mindent csinált ez a sokoldalú ember:

*ő volt az első amerikai bölcsész,
ő volt Amerika első követe,
ő találta fel a villámhárítót,
ő találta fel a harmonikát,
ő találta fel a hintaszéket,
ő találta fel az utcai lámpást,
ő volt Amerika első politikai karikaturistája,
ő volt a legjobb úszó a maga idejében,
ő alapította az első kölcsönkönyvtárt,
ő fedezte fel a Golf-áramlatot,
négyyszer volt Pennsylvania elnöke,
ő vezette be az újságok postai szállítását,
elsőnek vázolta az északi viharok irányát,
bevezette a nyilvános utcai tisztogatást,
ő fedezte fel a villámnak a villamossággal való
azonosságát,
ő írta az első amerikai epigrammákat,
ő találta fel a kereskedelmi reklámokat,
ő a szerzője az első rövidített angol imakönyvnek,
ő volt az angol helyesírás első reformátora,
ő a modern fogtechnika atyja,
ő szervezte meg az ehő amerikai tűzoltóságot,
ő alapította meg a demokrata-pártot,
ő szervezte meg a modern postahivatalokat,*

ő rakta le a kongresszus mai választási módjának alapjait,

*ő fedezte fel először a meghűlés igazi lényegét,
ő vezette be az első szellőztetési rendszert.*

A waterloo-i csata. Természetesen azért waterloo-i, mert nem Waterlooban vívták meg. Erről Hugo Victor, a napóleoni idők kitűnő ismerője, a nagy francia író a következőket írta: *Waterloo helység a csata színhelyétől mintegy fél mértföldnyire feküdt. Mont-Saint-Jeant ágyúkkal lőtték. Hougoumont leégett, Papelotte leégett, Plancenoit leégett, La Haye Sainte-t megrohamozták és La Belle Alliance látta a két győztes átkarolását; és ezeket az elnevezéseket Franciaországban még sem ismeri senki. Minden dicsőség annak a Waterloonak jut, amely az ütközetben semmi szerepet sem játszott.*”

Konzul-ló. Caligula római császár, Kr. u. 12—41, Incitatus nevű kedvenc lovát konzullá és társuralkodóvá nevezte ki. A lónak minden, rangjához illő tisztelet kijárt. Elefántcsontból készült vályúból kegyeskedett enni és arany vederből oltotta nagybecsű szomját.

Áldozati oltár. Mexico-City Nemzeti Múzeumában látható egy hét láb kerületű kerek kő, amely annyi vért látott, mint egy más kő sem az egész világon. Ez a kő, az aztékok híres oltárköve, amelyen több, mint egy millió ember szívét vágták ki. Előttünk érthetetlen, hogy a nagy kultúrájú és békés azték nép, amelynek törzsei egymás között a legnagyobb békeségben megfértek, isteneinek élő embereket áldozott fel. Ünnepi alkalmakkor, mint új uralkodó megkoronázása, vagy új templom felavatása, ezernyi embert mészároltak le. Hat évvel Kolumbus érkezése előtt avatták fel a háború istenének templomát. A foglyok, akiket már évek óta őriztek erre az alkalomra, mintegy három kilométer hosszú sorba állítottak fel. Ez a sor lassan haladt előre az áldozók felé, ahonnan

szüntelenül hallatszott a szerencsétlen áldozatok jajgatása, amint szívüket kivágták. A mézszárlás teljes négy napig tartott. A Cortez vezetése alatt behatolt spanyolok a Teocalli templom közelében 136.000 emberi koponyát találtak.

Zsebkendő. Ez sem volt mindig használatos. Még a tizenötödik században sem használtak zsebkendőt. Az akkori idők etikett-szakértői azonban ajánlották, hogy a jólnevelt ember balkezének ujjai segítségével fujintsa ki ormányát, mivel evés közben jobb kézzel ragadják meg a húst és egyebeket. Hiába, azért már akkor is gusztusosán ettek.

Naptár. A hinduk naptára olyan öreg, hogy... nem is tudom, milyen öreg. Az isteni Brahmával, a szentháromság (Brahma, Wishnu és Shiwa) elsejével kezdődik. Egységük a kalpa, ami Brahma életének egyetlen napja, vagyis 4.320,000.000 esztendő. Brahma élete körülbelül száz év, amelyek mindegyike 365 kalpából áll. A mai korszak neve kali-yuga és most eszerint a 155,521.972,849.004-ik évben élünk.

Ki repült át elsőnek az Atlanti óceánon? Nem Lindbergh. 1919-ben, tehát jóval Lindbergh előtt repült át Új-Fundlandból Írországba Sir John Alcock és Sir A. Whitton Brown. Ugyanabban az évben még Skóciából Amerikába repült, majd onnan vissza az R. 34. jelzésű angol léghajó 31 emberrel. 1924-ben a ZR. jelzésű német léghajó repült át az óceánon Friedrichshafenből Lakehurstba 33 ember főnyi légénységgel. És csak ezek után következett hatvanhétediknek — Lindbergh.

Rekord-apa. Mulai Izmail-nak hívták és foglalkozására nézve marokkói szultán volt, amely tisztséget 57 éven keresztül töltötte be. A mohamedán uralkodók számára előírt erkölcsök szerint igen hatalmas háremmel rendelkezett és amikor, feleségeinek nagy bánatára, 1727-ben elköltözött a hurik birodalmába, 548 fia és 340 leánya siratta.

RÉGI ERKÖLCSÖK.

Jus primae noctis. Az első éj joga, egyike a régiek legszégyenletesebb intézményeinek. Mi magyarok büszkék lehetünk rá, hogy nálunk ilyen jog nem állott fenn és ha azt mégis gyakorolták egyes hatalmaskodó főurak, az sohasem vált általánossá. Lássuk tehát ennek történetét.

A földesúr korlátlanul rendelkezett jobbágyaival. Joga volt minden férfi jobbágyát, ha az a 18. évét elérte és minden leány jobbágyát, ha az a 14. évét elérte házasságra kényszeríteni. Még azt is előírhatta, hogy a férfi kit vegyen feleségül és a nő kihez menjen férjhez. Ugyanez a joga volt az özvegy férfiakkal és nőkkel szemben is. Mint alattvalóinak ura rendelkezési *jogot* gyakorolt női jobbágyainak nemi fölhasználása fölött; ez a hatalom a „*jus primae noctis*” intézményében jutott kifejezésre. Ez a joga megvolt helyettesének is, hacsak e jog gyakorlásáról adó fejében le nem mondott; ennek az adónak természetét elárulja elnevezése is: *ágyadó, szűzadó, pendelyadó, kötényadó*, stb....

Mennyire reális volt az első éjszakának ez a joga, az kitűnik Jakob Grimm „*Weistümer*” című munkájából, ahol (I. 43.) olvasható, hogy a jobbágy lakodalomára miféle ajándékokat tartozik hozni a „*meyer*” (jószáigazgató), amelyek fejében „*a lakodalom elmúlta után a vőlegény engedje a meyert az első éj*

szaka feleségével hálni, vagy pedig váltsa meg tőle 5 shilling és 40 pfennigért”.

A nők helyzete. A XII. és XIII. században nem ütköztek meg a többnejűségen. Az asszonyok helyzetét, a házasságot és letelepedést megnehezítő akadályokon kívül nagyon kedvezőtlené tette, hogy számuk a férfiak számát jelentékenyen felülmúlta. Ennek okai: elsősorban a nagyszámú háború, ütközet és csatározás, meg a kereskedelmi utazások veszedelmes volta. Továbbá a férfiak halandósága a mértéktelenség és a tobzódás következtében nagyobb volt, mint az asszonyoké: ebből az életmódból származik a betegségek és a halál iránt való nagyobb fogékonyság, amely különösen a középkorban oly gyakori pestisjárványok alkalmával mutatkozott. Az 1326—1400-ig terjedő időben 32 járványos esztendő volt, 1400—1500-ig 41 és 1500—1600-ig 30. A nők seregestől csatangoltak az országutakon, mint komédiásnők és énekesnők, kóbor diákok és papnövendékek társaságában és elárasztották a búcsúkat és vásárokat. A zsoldosok seregeiben külön osztályt alkottak saját vezetőjük alatt és a kor céhjellegének megfelelően céhszerű szervezetük volt; szépség és kor szerint voltak a különböző rangú katonák részére beosztva. Súlyos büntetés terhe alatt meg volt tiltva, hogy beosztási körükön kívül másnak is átadják magukat. A táborokban a szolgálatot végző legényekkel együtt szénát, szalmát és fát kellett hordaniok, árkokat, tavakat és gödröket kellett megtölteniök; az ő kötelességük volt a tábor takarítása is. Ostromok alkalmával ágakkal, földzsákokkal és kévékkel ők töltötték ki az ostromárkokat, hogy könnyebb legyen a roham; ők segítették az ágyúkat alkalmas módon elhelyezni és ha az ágyúk a sáros úton megfeneklettek, azoknak továbbszállításában segédkezni tartoztak.

Hogy e nagyszámú és önmagával tehetetlen nő helyzetén némiképpen segítsenek, számos városban

ügynevezett Bettina-intézeteket szerveztek, amelyek városi igazgatás alatt állottak. Az ezekben elhelyezett nők tisztességes életmódot tartoztak folytatni. De sem ezek az intézetek, sem a nőkolostorok nem voltak képesek valamennyi segélyt kereső nőt befogadni.

Nyilvános házak. Minden nagyobb városban voltak nyilvános házak, amelyek városi, fejedelmi, vagy egyházi jogot képeztek és amelyeknek tiszta jövedelme az illető jogtulajdonos pénztárába folyt. Az ezen házakban lévő nőknek magukválasztotta nagymesternőjük volt, akinek a fegyelemre és rendre, különösen pedig arra kellett ügyelni, hogy nem céhbeli vetélytársnők az ő törvényes üzletüket ne rontsák. A céhenkívüli nőket rajtakapás esetén a hatóság megbüntette. Egy nürnbergi nyilvánosház lakónői panasz emeltek a városi tanácsnál céhenkívüli konkurensaik ellen, előadván, *„hogy más háztulajdonosok is tartanak nőket, akik éjszaka az utcára járnak és házasembereket, meg más férfiakat fogadnak és mesterségüket sokkal durvábban űzik, mint ők a céhbeli nyilvánosházban; sajnálatos, hogy ez ebben a nagytekintetű városban így történhetik”*. A nyilvános házak különös védelemben részesültek; az ezek közelében előforduló rendzavarásokért kétszerre szigorúbb büntetés járt. Az idetartozó nőknek joguk volt ünnepi körmeneteknél és ünnepeknél, amelyben a céhek mindig közreműködtek, a menetben szintén megjelenni és résztvenni. Nem ritkán az is megtörtént, hogy fejedelmi, vagy tanácsi lakomákhoz vendégül hívták meg őket. A nyilvános házakról az a vélemény uralkodott, hogy *„a házasság és a hajadoni becsület megvédésére”* jó szolgálatot tesznek. Ez ugyanaz a megokolás, amellyel Athénben az állami bordélyházat igazolták. Emellett előfordult az is, hogy a kéjhölgyeket erőszakosan üldözték. Így Nagy Károly elrendelte, hogy a prostituált nőt meztelenül a piacra hurcolják és a városból kikorbácsolják; azonban neki magának nem kevesebb, mint hat fele-

sége volt egyszerre. Az ő lányai, akik nyilvánvalóan apjuk példáját követték, szintén nem voltak példányképei a női erénynek; életmódjukkal apjuknak sok kellemetlen órát szereztek és több házasságonkívüli gyermeket hoztak a házába. Alkuin, Nagy Károly barátja és tanácsosa óvta tanítványait a „*koronás galamboktól, akik éjszakának idején a fővárosban röpködnek*”. A koronás galambok alatt a császár lányait értette.

Ugyanazok a községek, amelyek a bordélyügyet hivatalosan szervezték és oltalmukba vették és Venus papnőit mindenféle kiváltságokkal ruházták fel, másfelől a legkeményebb és legkegyetlenebb büntetéssel sújtották a szegény, elhagyott, bukott nőt. A gyermekgyilkos nőt, aki kétségbeesésében megölte méhének gyümölcsét, iszonyú kegyetlenséggel végezték ki. A nők házasságtörését szintén nagyon szigorúan büntették; legalább is pellengérré biztosan el lehetett készülni a házasságtörő nő; de a férfi házasságtörésére nem volt büntetőparagrafus.

Ulm városában, ahol 1537-ben a bordélyházakat megszüntették, 1551-ben a céhek azoknak újból való megnyitását indítványozták, „*hogy nagyobb bajnak eleje vétessék*”. Előkelő idegeneknek a város költségén kéjhölgyeket bocsátottak rendelkezésére. Midőn V. László király 1452-ben Bécsbe bevonult, a városi tanács egy nyilvános leányokból álló küldöttséget menesztett eléje, akik csupán csak könnyű fátyolszövetbe voltak öltözve és a legszebb testformákat mutatták. V. Károly császárt Brügge városába való bevonulásakor szintén meztelen leányokból álló küldöttség üdvözölte; ezt a jelenetet Hans Makart nagy festményében dicsőítette, amely most a hamburgi múzeumban van.

Udvari erkölcsök. Mindenekelőtt az örült asszonygazdálkodás terén műveltek hihetetlen dolgokat. Bajos volt eldönteni, hogy ebben a pazarló, a közéletet kor-

rumpáló életmódban a sok német udvar közül melyiket illeti a pálma. Ma az egyik, holnap a másik udvar járt elől; egyetlen német udvar sem maradt mentes ezektől az üzemlektől. A nemesség utánozta a fejedelmeket és a székvárosok polgárai utánozták a nemességet. Ha egy polgári család leányát az a szerencse érte, hogy valamely előkelő udvari úrnak vagy éppen serenissimusznak megtetszett, akkor az húsz eset közül tizenkilenc esetben ezen kegy által boldognak érezte magát és családja kész volt őt a nemesi vagy fejedelmi maîtresse szerepére odaadni. Így volt ez a legtöbb nemesi családnál is, ha lányainak egyike a fejedelemnek megtetszett. Jellemtelenség és szemérmertlenség uralkodott széles körökben.

Körülbelül legrosszabbul állt a dolog a két német fővárosban, Bécsben és Berlinben. A német Capuában, Bécsben, a század nagy részén át a szigorú erkölcsű Mária Terézia uralkodott ugyan, de ez tehetetlen volt a gazdag, érzéki élvezetekbe merült nemességnek és a nemesség példáját utánzó polgári köröknek üzelveivel szemben. Szüzességi bizottságaival, amelyeknek segítségével kiterjedt kémrendszer szerveződött, részint elkeseredést keltett, részint nevetségessé tette magát. Az eredmény a semmivel volt egyenlő. A laza erkölcsű Bécsben a XVIII. század második felében ilyen mondások forogtak közszájon: *„Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, vagyis másnak a feleségét éppenúgy kell szeretned, mint a magadét.”* Vagy: *„Ha az asszony jobbra megy, a férfinak szabad balra mennie. Ha az asszony udvarlót vesz maga mellé, a férj barátnőt keres magának.”* Hogy abban a korban milyen frivol módon gondolkodtak a házasságról és házasságkötésről, kitűnik Chr. von Kleist költő egyik leveléből, amelyet 1751-ben barátjának, öleimnek írt: *„Hiszen ismeri már Heinrich örgróf esetét, aki feleségét hazaküldte birtokára és attól el akar válni, mert a holdsteini trónörököst nála*

találta az ágyban ... Az őrgróf okosabban tette volna, ha az ügyet elhallgatta volna, ahelyett, hogy most Berlinnek és a félvilágnak nyelvén forog. Azonkívül pedig az ilyen természetes dolgot nem szabad annyira rossznéven venni, különösen ha az ember maga sem valami szilárd erkölcsű, mint az őrgróf. Hiszen a megundorodás a házasságban teljesen elmaradhatatlan és a férjeket, meg a feleségeket a más, szeretetreméltó személyekkel való foglalkozás kényszeríti a hűtlenségre. És hogy lehet büntetni az olyasmit, amire az ember kényszerítve van?” A berlini állapotokról 1772-ben Lord Malmesbury angol követ így ír: *„Erkölcseileg tökéletesen megromlott a két nem az összes osztályokban; ehhez járul még a szegénység, amelyet részint a mostani királytól származó súlyos megadóztatás, részint pedig a mostani király nagyatyjától eltanult fényűzés szükségszerűen idézett elő. A férfiak, noha csak csekély anyagi eszközökkel rendelkeznek, kicsapongó életmódot folytatnak, a nők pedig szemérmetlen hárpíák. Annak adják oda magukat, aki legjobban fizet. Gyöngédség és igaz szerelem előttük teljesen ismeretlen dolgok.”*

Legrosszabbul állt a dolog Berlinben II. Frigyes Vilmos alatt, aki 1786-tól 1797-ig uralkodott. Ő maga járt a legrosszabb példával népe előtt. Udvari papja, Zöllner odáig aljasodott, hogy a királyt maitressével, Voss Júliával, mint második feleségével összeeskette és midőn ez nemsokára gyermekágyban meghalt, Zöllner a királyt második maitressével, Dönhof Zsófia grófnővel adta össze. A rossz példában, amelyet II. Frigyes Vilmos alattvalóinak mutatott, néhány fejedelmi „testvére” már a század elején megelőzte őt. 1706 július végén württembergi Eberhard Lajos herceg maitressét, Grävvenitz asszonyt, akit Württembergben még a mai nap is az „országrontó” néven emlegetnek, elvette második feleségül. Ezen házasságkötésnél egy fiatal pap, N. Pfähler, műheleni lelkész működött

közre. Eberhard Lajoson még túltett unokabátyja, Leopold Eberhard mömpelgardi herceg, mert ennek egyszerre három felesége volt és ráadásul a három feleség közül kettő édes-testvér volt. Tizenhárom gyereke közül kettőt összeházasított. Ezeknek az országfőknek a viselkedése alattvalóikat rendkívül megbotránkozttatta, ami azonban a dolgon semmit sem változtatott. Csak a württembergi hercegnél sikerült a császár közbelépésével a Gräwenitz asszonnyal kötött házasságot megsemmisíteni. Azonban ez a nő nemsokára azután színleges házasságot kötött egy gróf Würben nevű züllött egyénnel és ezután még húsz esztendeig maradt a herceg szeretője és a svábok „országrontója”.

Scherr szerint a különben erkölcsös életűnek ismert I. Frigyes Vilmos porosz király (1713—1740) látogatból viszonyt folytatott egy tábornoknéval, nehogy kinevessék. Ismeretes, hogy például „Erős” Ágost, Lengyelország és Szászország királya körülbelül 300 törvénytelen gyermeknek adott életet és Viktor Emánuel olasz király, a „re galantuomó” 32 törvénytelen gyermeket hagyott hátra. Nem is nagyon régen volt egy regényes fekvésű kis német székváros, amelyben körülbelül egy tucat pompás villa állott; ezeket az illető nép „atyja” építtette kiszolgált maitresseinek.

A keleti egyház hívei voltak-e először a magyarok?

Ennek az érdekes kérdésnek megvilágítására idézem dr. Karácsonyi János nagyváradi teológiai tanár véleményét, amely 1890-ben a Szent István-Társulat által kiadott: Történelmi hazugságok című könyvben jelent meg.

Másfél századja immár, hogy Schwarz Gottfrid kiadta ama hírhedt könyvét, melyben a magyarok megtérítését a keleti egyháznak tulajdonította. Állítását a következőkre építette:

Skylitzes János, Cedrenus és Zonaras görög történetírók bizonyága szerint Bulcsú és Gyula nevű előkelő magyarok 950 körül megkeresztelkedtek Konstantinápolyban. Gyula onnan magával hozott egy Hierotheus nevű, püspökké szentelt szerzetest. Ez azután Magyarországon sokakat megtérített. Gyulának leánya, Sarolta, az utolsó magyar fejedelemhez, Gecséhez (Géza) ment nőül és férjét rávette a keresztény hit föl vételére. Mikor azután így az út el volt készítve, bejöttek a kézsre a nyugati egyház papjai és a magyarokat a latin szertartású egyház híveivé tették.

Schwarz állításán kapva-kaptak a protestáns írók; újra és újra fölmelegítették érveit, sőt azokhoz újakat csatolni is igyekeztek. Így tett pl. Bod Péter, nem rég kiadott egyháztörténetében,¹ Péczely,² Buday Ézsaiás,³ újabban Szabó Károly.⁴ Ezen véleményről vezetve, hangoztatta Jókai Mór az országgyűlésen

1889. jan. 21-én tartott beszédében, hogy Gecse (Géza) fejedelmünk az orthodox vallást (a keleti egyházét) vette föl, ezért tünteti föl Ugrón Gábor

1890. évi jan. 25-iki beszédében olyannak Szent-Istvánt, mint a ki tűnődött, melyik egyházhoz (a keletihez, vagy a nyugatihoz) csatlakozzék?

Látjuk tehát, hogy Schwarz véleménye követőkre talált. Hiába szólaltak föl ellene annyian, egész napjainkig föntartotta magát. Nem csodálhatjuk azt, hisz követőinek egyes érveit az ellenkező véleményűek nem czáfolták meg, úgy, hogy oly jeles történetírók is, mint

¹ Hist. Hungarorum ecclesiastica. 1888. 51—52. 11.

² Magyarok története. I. 34. 1.

³ Magyarország Históriája. 103. 1.

⁴ A magyar vezérek kora. 233—234. 11.

Horváth Mihály,⁵ Kerékgyártó Árpád⁶ inkább Schwarz véleménye felé hajoltak.

Ideje, hogy már egyszer leszámoljunk e vitás kérdéssel. E végből foglaljuk össze Schwarznak és követőinek érveit:

a) *Gyula* főúr 950 körül Bizáncban megkeresztelkedett és onnan Hierotheus nevű püspököt hozott magával.

b) Hierotheus működésének sikerét bizonyítja először az, hogy az erdélyi rumének vagy oláhok máig a keleti egyház hívei, másodszor, hogy a magyarok ezeket óhitűeknek nevezik, hónapjaik neveit görög szentekről veszik.

c) Gyula főúr leánya, Sarolta, Gece (Géza) fejedelmünk neje lett és férjét keresztény hitre térítette, az ő fia: István pedig egész Magyarországot a keresztény vallás követőjévé tette.

A mi az első érvet illeti, az igaz lehet. 150 évvel később élt és írt ugyan azon író (Skylitces János), a ki erről először tudósít bennünket, de meglehet, hogy hiteles forrásból merített.

A második érv teljesen hamis. Az oláhok (vagy rumének), mint láttuk, akkor még nem laktak Erdélyben, azokat tehát nem téríthette meg Hierotheus. Az óhitű név csak a naptárjavítás (1582) óta ragadt rá a görög-keletiekre, azelőtt a magyarok félhitűeknek hívták őket.¹ Azonban valamint veteristáknak hívták latinosan a XVII. század elején az új naptárt elvető magyarokat, épen úgy óhitűeknek nevezték magyarul az ó-naptárhoz ragaszkodó görög-keletieket. Míg be nincs bizonyítva, már pedig nincsen, hogy e szót a régi magyarok is használták, azt érvül fölhozni

⁵ Magyarország Történelme. 1860. 05. 1.

⁶ Magyarország Művelődés-Tört. 458. 1.

⁷ Magyar nyelvtörténeti szótár. 1449. 1.

nem lehet. A görög szenteknek a hónapok magyar neveihez semmi közük. — Az egész állítás nevetséges.

A harmadik és legfontosabb érv, a melyen tulajdonkép az egész vélemény sarkallik, szintén hamis. Régi krónikáinknak ama része, mely a Péter uralkodása előtt történt dolgokat tárgyalja, teljesen használhatatlan. Nagy baklövés pl. az, hogy szerintök a Héderváryak ősei Gecse fejedelem idejében (990 körül) jöttek hazánkba, holott ez csak II. Gecse (1140—1161) idejében történt. Még nagyobb baklövést követtek el azzal, hogy Szent István anyjául Saroltát, Gyula leányát mondják (és ezzel tévedésbe vitték összes hazai történetíróinkat, az egész nemzetet), pedig az valótlan. Szent István anyja nem Sarolta, hanem Adelhaid vagy Etelka, Mesko lengyel fejedelem testvére volt. Világosan bizonyítják ezt a lengyel és sziléziai évkönyvek,¹ pedig ezek körülbelül két századdal régebbiek, mint a mi krónikáink. És okvetlenül eme külföldi évkönyveknek kell hitelt adnunk, mert Szent István kortársa és a lengyel fejedelmi ház viszonyai-
val jól ismerős Thietmar, merseburgi püspök (1018) egy Procuí nevű lengyel herceget Szent István nagybátyjának nevez,² már pedig csak úgy lehetett nagybátyja, ha első szent királyunk anyja lengyel hercegnő vala.

Továbbá, valamint valótlan az, hogy Sarolta volt Szent István királyunk anyja, épen úgy valótlan, hogy Sarolta térítette volna meg Gecse (Géza) fejedelmünket. Mert ugyanazon Etelkáról, Szent István valódi anyjáról, írják a kamenzi évkönyvek, hogy ő birta rá férjét a keresztény hit föl vételére. (Quae, cum esset Christiana, virum suum convertit ad fidem Christi).³ Ez ugyan magában véve még kevés volna, de hozzájárul még egy illetékes tanúnak, Gecse fejedelmünk

¹ Pertz: Monumenta Germaniae SS. XIX. 544, 581. 1.

² U. o. SS. III. 862. 1.

³ Pertz: SS. XIX. 581. 1.

kortársának, Brúnó püspöknek és vértanúnak bizony-sága. Brúnó Magyarországra is lakott, Anasztázzal, a magyarok első érsekével. Szent Adalbert mesterével összeköttetésben állott, és ezen férfiú világosan mondja, hogy a keresztény vallás Etelka fejedelelnő fellépésére kezdett terjedni. (Qua duce erat Christianitas coepta).¹ Bruno eme bizony-sága letagadhatatlanná teszi azt, hogy Gecse valóban Etelka fejedelelnő buzdítására lett kereszténnyé.

Mi marad meg már most a keleti egyház nagynak híresztelt hitterjesztői működéséből? Semmi; legfeljebb egy kis sikertelen kísérletnek tarthatjuk azt, olyannak, mint a minő volt a később Ajtón (Ahtony) marosmenti főúrtól behozott görög szerzeteseké. De midőn arról van szó, kik térítették a magyarokat a keresztény hitre, nem a többé-kevésbbé sikeres kísérlettevőket kell tekintetbe vennünk, hanem azokat, a kik a fejedelmi ház megtérése körül és az onnan kiinduló térítői munkában serénykedtek; ezek pedig a nyugati egyház papjai voltak. Kísérleteket tett Piligrin passauai püspök is, de azért a passauai egyházmegyét a magyarok megtérítőjének nem mondhatjuk, s ha esetleg pl. az egyházmegye szláv szertartású lett volna, a magyarok első keresztény vallását szláv szertartásúnak nem nevezhetnők.

Ennélfogva azt mondhatja ugyan egyik-másik, hogy egy görög író kétesbecsű adata szerint a keleti egyház tett először kísérletet őseink megtérítésére, de e kísérletnek nagy sikert tulajdonítani, ebből többet is következtetni, nevezetesen a fejedelmi ház megtérítését is a keleti egyháznak tulajdonítani, a történeti igazság megsértése nélkül nem lehet. Az, hogy a magyar nemzet (esetleg egy kis töredéket kivéve) valaha a keleti egyház híve lett volna, vagy hogy Gecse (Géza) fejedelmünk az orthodox vallást vette volna föl: mese és hazugság.

¹U. o. IV. 607. 1.

BEFEJEZÉS.

Sokan fordultak hozzám, magyarázzam meg, hogy mi maradt ki a történelemből és ha tényleg kimaradt valami, akkor honnan tudhatom azt én. Mások úgy vélték, hogy a történelemből kimaradt cím nem megfelelő, mert szerintük nem a történelemből, hanem csak az azzal foglalkozó tudományágból, a történelemtudományból maradhattak ki adatok.

Tény, hogy a történelemből semmi sem maradt ki, mert ami kimaradt, az nem történelem, hanem költői, vagy politikai álmom, amihez jelen műnek semmi köze nincs. Itt csupa valóságot igyekeztem felsorolni és azokat is lehetőleg olyan sorrendben, hogy a munka ne váljék unalmassá a műveit rétegek előtt. Különös rendszert az elhelyezésben nem kerestem, de nehéz is lett volna találni, mert a tények olyan különböző vonatkozásúak, hogy azokat csoportosítani, rendszerbe foglalni szinte lehetetlen lett volna.

Legfőbb igyekezetem az volt, hogy olyan, nem szigorúan történelmi adatokat írjak le, amelyek mindenkinek egyformán érdekelnek és amikről eddig alig, vagy csak sok munka után, találhattak leírást.

Tekintettel az anyag hatalmas voltára, amire egyébként munkám közben jöttem csak rá, mindazt, „Ami a történelemből kimaradt” című könyvemből kimaradt, igyekezni fogok egy minél hamarabb összeállítandó második kötetben nyilvánosságra hozni.

Sz. F.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- A betűnyomtatás 207
Abu Bekr. 133
    Abul Haszan Ali ben el Hú-
    széin ben Ali Hudseli el
    Maszudi 13
    Abu Ubejd 12
    A bűnös Budapest 185
    A cél szentesíti az eszközt
186
    Achmed pasa 82
    Achtum 32
    A cipő 209
    Acta diurna 122
    Acta urbis 122
    Adelhaida 62
    Aelius Lampridius 152
    Aesopus 214
    Aétius 8
    A föld és az ember 93
    A fönségestől a nevetségesig
    csak egy lépés 190
A francia gárda meghal, de
meg nem adja magát 191
A francia négyes 213
A Habsburgok vastagajkú
    őse 70
A haza bölcse 182
A heringek útja 117
Ahmed pasa 175
A hónapok magyar nevei 37
A honfoglalás kora 85
Akatzirok 85
A keleti egyház hívei vol-
tak-e először a magya-
rok? 225
    A király meghalt, éljen a ki-
    rály 188
    A királynét meggyilkolni
nem
kell félnek jó lesz ha
mind beleegyeznek én nem
ellenzem 171
    A köpenicki kapitány 135
    Akusztika 163
    A Lánchíd kőoroszlánjainak
nyelve 92
    Alánok 7
    Albánia 103
    Albericus francia cisztercita
171
    Albert herceg 70
    Albrecht osztrák herceg 138
    Alcock Sir John 218
    A leggazdagabb ember 214
    A legrégebb alagút 118
    A legyőzött Magyarország
felséged lábainál hever 180
    Alexandriai Heron 126
    A lidércek (boszorkányok)
ellen, melyek nincsenek,
semmi kereset ne legyen
171
    Alikansz 21
    Alkuin 222
    Állán 21
    Altaj 7

- A lutheránusokat meg kell égetni 174
 A macedón kérdés 98
 A magyarok eredete 13
 A magyarok nyilaitól, ments meg, Uram minket! 170
 A marathoni futás meséje 117
 Amazonok 115
 Ambroise Paré 124
 Amerika az amerikaiaké 192, 214
 Amfiteátrum 212
 Ammianus 60
 Ampère André Maria 163
 Anaklét II. 207
 Anaximander 127
 Ancklitzén Konstantin fe-
 rencrendi barát 207
 Andorra 104
 Anili 6
 Anna hercegnő 174
 Anonymus krónikája 22
 Anonymus 63, 170
 A nők helyzete 220
 Antialkoholisták 122
 Antonius Musa 123
 A nyereg alatt puhított hús 60
 A nyíllövés távrekordja 127
 A pénznek nincs szaga 188
 A pogányok megtérítése 33
 Apponyi Albert gróf 183
 Aquincum 59
 Arany-bulla 50
 Arany János 175
 Aranyos-Rákosi Székely Sándor 59
 Archimedes 127
 Ardarik 9
 A régiek is sztrájkoltak 206
 Aristarchos 148
 Aristoteles 145, 151
 Arnuldus Villanovanus 137
 Arnulf 143
 Artaban II. 6
 Artemis 115
 A sagittis Hungarorum libera nos. Domine 170
 Asbóth Jenő 183
 Asiani 6
 Asparuch Moesia 11
 Aszaszin 127
 A székelyek eredete 87
 Aszklepiadesz 123
 Aszoka 133
 Aszú Isznak Ibrahim ben Mo-
 hamed el Fariszi el Is-
 trakhri 13
 Atekuzu 18
 A termophiléi-csata regéje 118
 Attila 8, 59, 60, 90, 169, 211
 A tüzesvaspróba 69
 Augenbrügger Leopold 155
 Augurok 201
 Augustus császár 123, 202
 Auszkultáció 155
 Avarok 11
 A vasalt nadrág divatja 203
 Az állam én vagyok 189
 Az egri név 175
 Az Egyesült Államok elnöke 215
 Az egynyelvű és egyszokású ország erőtlén és romlan-
 dó 171
 Az európai népkisebbségek 103
 Az ispán szó eredete 91
 A zsidógyűlölő Kapisztrán 65
 Azzó **VII.** 46
 Áldás hazánkra 181
 Áldozati oltár 217
 Ál-Josephus 21
 Álmos 15, 18, 85
 Ám hadakozzék más; te sze-
 rencsés Ausztria ülj nászt 173
 Ányos Pál 177
 Április 202

- Árpád 18, 20, 63, 85, 169
 Árpád-ház 43
 Árpádházi trónkövetelő a 19. században 39
 Árva fuisti Pétre, árva eris et in Árva morieris 173
 Árva voltál Péter, árva is leszel és Árvában fogsz meghalni 173
 Ázsia az ázsiaiaké 192
- Babrius 215
 Bach-huszárok 181
 Bagel d'Urfé Mária 39
 Baktériumok 125
 Baktria 5
 Balambér 8
 Balzsamozás 128
 Baptiste 197
 Barbarossa Frigyes 129, 131
 Baróti Szabó Dávid 37
 Barta Albert 185
 Barukh 19
 Bastarnok 7
 Batbaján 11
 Batthyány Lajos gróf 179
 Baumé vegyész 146
 Bayard Piere Terrail, Seigneur de 189
 Bán 91
 Bánk bán 171
 Báthori Erzsébet 72
 Báthory Zsigmond 84
 Beatrix 71
 Becey 63
 Becker Johann Andreas 154
 Beethoven 159
 Belgium 104
 Bella gérant alii; tu felix Austria nube 173
 Bem József 180
 Benczúr Gyula 62
 Berchtold 207
 Bercsényi Miklós gróf 175
 Berzelius 163
 Berzul 15
- Besenyő 15
 Besenyők 17, 20, 21
 Bethlen Miklós 73
 Bettina intézet 221
 Bécs 63
 Bécsi képes krónika 170
 Béla I. 24
 Béla 36
 Béla III. 50
 Béla IV. 55, 57
 Bíborban született Konstantin 66
 Biedermeier 187
 Bilida 60
 Bismarck herceg 182
 Bizay Mihály 182
 Blida 60
 Bod Péter 226
 Bódy 185
 Boerebites 6
 Bolgár 15, 21
 Bolond Miska 181
 Bonaparte Napóleon 197
 Bonfinius 57
 Bonifacius VIII. pápa 129
 Borbála 70, 71
 Borgia Lukrécia 72
 Borsarelli 189
 Boszorkányüldözés 135
 Boswell 192
 Bouillaud akadémikus 145
 Bourgeois Francois 141
 Böhm Vilmos 185
 Bölcs Leó császár 16
 Braza 200
 Brescia hiénája 180
 Brit 196
 Brodarics István 69
 Brúnó püspök 227
 Brutos 19
 Brücke Ludwig 163
 Buch Leopold von
 Bud 60
 Buda 60
 Buda és Pest elnevezése 59
 Buday 226

- Buda visszafoglalása 74
 Buff on Leclerc de 164
 Buka-kán 5
 Bulesú 32, 61, 226
 Bulda 60
 Bulgár 21
 Bulgária 104
 Bultzu 20
 Buluda 60
 Burgundi Mária 173
 Burza 167
 Busebaum Hermann 187
 Buz 22
 Büchmann 176, 186

 Caesar 2, 12
 Caligula római császár 217
 Cambronne 191
 Canaille, meine Kanonen
 will
 ich haben 179
   Carnot 163
   Cavour 42
   Celsius 123
   Cervantes 121
   Cézár 120, 122
   Chauvin Nicolas 197
   Chevalier sans peur et sans
 reproche 189
   Chladny 163
   Chlopi hadparancs 183
   Curchward 97
   Cicero 154, 212
   Cinkotai kántor 66, 173
   Colebrooke Henry Thomas
 158
   Columbus 126, 149
   Commodus 125
   Constantinus 8
   Cortez 218
   Corvin János anyja 71
   Costol 46
   Cromwell Olivér 132
   Crouy-Chanel Claudius Fe-
 renc 39
   Crouy-Chanel Ferenc Clau-
 dius Ágoston 39

 Csaba 169
 Csánki Dezső 65
 Cseh uralom Szibériában
 111
 Csele 67
 Csicsakov orosz admirális
 43
 Csiky Kálmán 176
 Csillagászat 126
 Csontos János 67
 Csörsz-árka 60
 Czetriz 67
 Czetz alezredes 180,
 Czuczor Gergely 212
 Cyrill 21
 Cyrus 211, 215

 D'Abrantes 215
 Daguerre 165
 Dahae 6
 D'Alembert 163
 D'Almérés M. H. 215
 Damjanich kivégzése 82
 Damoklesz kardja 187
 Danzig 104
 Darwin 147
 Darwin Charles 165
 Davy Humphrey 164
 Dácia 7, 10
 Dánia 104
 Deák Ferenc 44, 178,
 179, 181
 December 202
 Demoszthenész 114
 Denghizek 9
 Deres 27
 Derby 197
 De Pradt 190
 De strigis quae non sunt,
 nulla questio, fiat 171
   Detre 90
 Deükalion 194
 Dezsericzky József Ince 21
 Diákélet 167
 Die Brücke verloren, Sieben-
 bürgen verloren 180
 Dietz János 75

- Dilettánsok és autodidakták
159
- Diodoros 115
Diogenész 188
Diogenész hordója 188
Diogenes Laértios 115
Dionysios 187
Dioscorides 123
Dirk friz gróf 196
Distinghuisen foreigner
184
Divazul khán 9
Dizabul 10
Dollár 203
Don 7
Dover Thomas dr. **140**
Dózsa György 27
Drachma 218
Drais Karl von 165
Drake 199
Drusus 121
Dsaihani 12
Dsila 12
Dubarry 79
Dubois Reymond 163
Duló-dinasztia 11
Du Moucel 145
Du sublime au ridicule il n'y
a qu'un pas 190
Dürer 135
Dzsiu-dzsiu 204
- Eberhard Lajos 225
Eb ura fakó 176
Eddig ismeretlen őstörténe-
lem 95
Edison 145
Edward I. király 145
Edward VII. 203
Efiátesz 118
Egészségügy — orvostudo-
mány 137
Egri nők 175
Egyiptomi balzsamozás
204
Egy Napoleon-szöktetési
terv 93
- Egyszer volt Budán kutya-
vásár 173
Eichert Ludwig 187
El Bahri 12
Eldred 131
Elektrokémia 164
Elektrolízis 164
Elektron 202
Előkelő idegen 183.
Embert keresek 188
Emlékezz a halálra 172
Endre herceg 35
Endre I. király 36
Endre II. 45, 50, 89, 171,
172
Energia fennmaradásának
törvénye 164
Enyingi Török Bálint 174
Eötvös József báró 190
Eötvös Károly 182
Epirus 194
Eppur, si muove! 188
Equi positi 202
Erasistratos 124
Erdély 88
Erdélyi László 68
Erdős Szilveszter 37
Erin 196
Erro 40
Erzsébet 70
Erzsébet királynő 172
Esernyők 210
Esernyős forradalom 177
Eszeget 15
Észtország 104
Etel 20
Etelköz 20, 85
Ethyl 21
Etienne 139
Evarist 207
Ezelek 20
Ézsaiás 226
Extra Hungariam non est
vita **177**
Ékírás 166
Életünket és vérünket, de za-
bot nem 176

- Élveboncolás 123
 Érdy János 45
 És mégis mozog a föld 188
- Faciam Hungarian captivam,
 postea, mendicam, deinde
 catholicam 175
 Falicsi 20
 Faraday Michael 164
 Faviana 63
 Februáré 202
 Fekete sereg 132
 Feld Mátyás 185
 Feltétlen megadás 178
 Felvonók 153
 Fejér György 43
 Ferdinánd I 174
 Ferdinánd III. 58
 Ferenc V. 46
 Ferencz József 45, 184
 Ferencz József fizetése 216
 Félelem és gáncsnélküli lo-
 vag 189
 Férfi hárem 226
 Finis sanctificat media 186
 Finnek 7
 Finnország 104
 Ford 214
 Forgács Balázs 172
 Forráskutatók 119
 Fórum Romanum 153
 Franciaország 104
 Frangepán 24
 Franklin Benjámín 120, 147,
 161, 216
 Friedrich István 185
 Frigyes I. 225
 Frigyes II. 46, 79, 134
 Frigyes III. 142
 Frigyes Vilmos II. 224
 Frigyes Vilmos III. 168
 Frigyes császár 173
 Fuldai évkönyvek 20
 Fulton 146
 Fumagalli Giuseppe 186
 Fülét mozgató császárnő 215
- Fülöp Ágost 141
 Fülöp főherceg 173
 Fülöp II. 139, 203
- Gabelsberger 154
 Gajda 114
 Galilei 145
 Galileo Galilei 188
 Galvani Luigi 161
 Garibaldi 45
 Garcia Manuel 165
 Gauss 162
 Gáza 199
 Gecse 226
 Geizsm 9
 Gellért püspök 36, 62
 Genakha 19
 Gepidák 10
 Gerlóczy Tamás 183
 Gertrud királyné 171
 Gégetükör 165
 Geszner Conrad 139
 Géza II. 88
 Géza herceg 32
 Géza vezér 62
 Ghiczy 181
 Ghuz 10
 Giambattista della Porta **160**
 Giordano Bruno 145
 Giovanni Villani 61
 Gizella 62
 Gladstone 182
 Gladstone William 183
 Gleim 223
 Gobelin 198
 Golf áramlat 129
 Golois Evariste 162
 Gordás 9
 Góthok 7
 Gót stílus 208
 Görög keletiek, mohamedá-
 nok és zsidók a honfoglá-
 lók között 32
 Görögország 105
 Grai 194
 Grövenitz asszony 224

- Grimm Jakob 219
 Grotelfend Georg Friedrich 166
 Guericke Ottó von 159
 Guido Reni 135
 Guillotin 198
 Gurdézi 15
 Gusztáv Fülöp 132
 Gutenberg 147, 207
 Guy de Chauliac 124
 Guy-Patín 146
 Gülász 20
 Gyászmagyarok, gyász vitézek, magyarkák! 170
 Gyermekjátékok 152
 Gyorsasági rekordok az ókorban 120
 Gyorsírás 154
 Gyula 12, 32, 91, 226
- Ha a hid elveszett, Erdély is elveszett 180
 Habsburgok 46
 Habsburg-család 70
 Hadak útja 169
 Hadik András Berlinben 79
 Hadrianus 7
 Halley 160
 Hammun-tó 6
 Hammurabi 130
 Hanson John 215
 Hány Istók és a brassai vadember 79
 Harakiri 204
 Hardouin de Perefis 189
 Harun al Rasid 14, 67
 Harvey 124, 146
 Haszan i Szabah 127
 Hawkins 199
 Haynau 180
 Hályog 123
 Hármaskistükör 177
 Három rest 66
 Hátra van még a fekete leves 174
 Heilige Konrád 177
 Heliogabalus 152
 Hellének 194
 Helmholtz 163
 Heltai Gáspár 65, 67
 Henrik I. 128
 Henrik II. és IV. 143
 Henrik II. angol király 209
 Henrik III. 143
 Henrik IV. 131, 189
 Heraclios császár 10
 Herbert, herbertek 182
 Herczeg Ferenc 183
 Hermelin 198
 Heródes 206
 Herodotos 117
 Herunter mit dem Fetzen! 182
 Hevesi Lajos 187
 Hierostheus 32, 226
 Hilscher Paul Christian 155
 Hindukus 5, 6
 Hispánia 195
 Hiungnu 6
 Hivatásos bajvívók 71
 Hoangho 5
 Hódossy Gida 183
 Hogyan főztek a régiek? 205
 Hogyan halt meg II. Lajos király? 67
 Hogyan olvasták? 211
 Holbein 135
 Holéczy Mihály 38
 Hollandia 105
 Holtland 196
 Homérosz 124
 Hongrois! Le moment est venu 177
 Honnan ered a Bécs név? 62
 Honorius pápa 50
 Hormisdas IV. 9
 Hormuz 9
 Horthy Miklós 185
 Horváth Mihály 227
 Horvátország 209
 Hottentotta 200
 Hőelektromosság 163

- Hőelmélet 163
 Hugó Viktor 217
 Hujhu 7
 Humboldt Alexander 164
 Hunfalvy 47
 Hun krónika 5
 Hunnoi 7
 Hunok 7
 Hunyadi János 173
 Hu-Siun 6
 Huszár 64
 Huszár Imre 64
 Huxley 158
- Ibn el Athir 14
 Ibn Fadhlán 13
 Ibn Roszteh 12
 Igaz Samuel 59
 Ili 5
 Incze III. 207
 Internacionálé 188
 Ipolyi Arnold 63
 Irataim az emigrációból 171
 Iránytű 126
 Írország 105, 196
 Irtis 6
 Ismaeliták 50, 56
 Isten békéje 183
 Istenítélet 24
 Isten ostora 169
 István V. 55
 István herceg 46
 Italus 194
 Itil 15
 Ivánka Imre 178
 Izabella-szín 203
 Izdigerd II. 8
 Izdigerd III. 9
- Jagelló-ház 173
 Januarius 201
 Janus 202
 Jaxartes 6
 Jámbor Lajos 143
 János érsek 171
 János lovagok 35
- Jászai Pál 69
 Jelekh 20
 Jézus Hrisztosz The
 Hüiosz
 Szótér 200
 Jobbágy 91
 John Hanway 210
 Jókai Mór 226
 Jones William 166
 Josephus Flavius 127
 Joule James Crescott 164
 József I. császár 176
 József II. 58, 59, 81, 176
 József nádor 43
 Juan-juan 7
 Jugoszlávia 106
 Julianus barát 21
 Julius 202
 Julius Caesar 153, 201
 Julius Capitolinus 125
 Junius 202
 Jusprimae noctis 218
 Justiniánus 128
 Jutocsa 20
 Jüeitsi 5
- Kabarok 19
 Kabar-kozár 47
 Kadar 91
 Kahena 216
 Kalábriai Károly 140
 Kalapos király 177
 Kallixt III. 207
 Kaloda 26
 Kamel 199
 Kangar 17
 Kansu 5
 Kapisztrán János 65
 Kare 19
 Karkhász 20
 Kasé 19
 Kaspi-tenger 5
 Kataj 5
 Katalin II. cárnő 193
 Kazária 17, 18, 85
 Kazárok 9, 33
 Kazárok nyelve 14

- Kállay-család 64
 Kálmán 25, 27, 48, 50
 Károly III. 58
 Károly IV. 139
 Károlyi Gábor gróf 182
 Károlyi László gróf 184
 Károlyi Mihály gróf 184
 Kávéházak 200
 Kelemen VII 207
 Keleti kútfők 12
 Kemény Farkas báró 180
 Kempelen Farkas világhírű
 sakkautomatája 80
 Kempelen Farkas 126
 Kende 12
 Kerasus 198
 Kerékbetörés 28
 Kerégyártó Árpád 175
 Kerenszki 111
 Kékharisnya 192
 Képes vagy Márk krónikája
 22
 Kézai Simon budai krónikája
 22, 25
 Khagán 18
 Khákán 14
 Khidmas 17
 Khingylus 17
 Khunnoi 7
 Kínai fal 5
 Kínzások 129
 Királyi Társaság 145
 Ki repült át elsőnek az At-
 lanti Óceánon?
 Kis Károly király 172
 Ki találta fel a puskaport?
 207
 Ki volt Csepel? 63
 Ki volt Szent István anyja?
 62
 Klapka 44, 45, 47
 Kleist 223
 Kneipp-kúra az ókorban 123
 Kobád 9
 Koj-koj 200
 Kolcsak 114
 Kollonics esztergomi érsek
 58, 77, 175
 Kolumbus 145
 Komissbrot 210
 Komiszkenyér 210
 Konfucius 214
 Konrád I. 61
 Konrád II. 61
 Konstantin 21
 Konstantin VII. 17
 Konzul-ló 217
 Kopasz Károly 194
 Kopernikus 126, 145
 Koponyalékelés 151
 Koppi Károly 44
 Korea 5
 Korvinák 67
 Korzán 86
 Kosru-Parviz 10
 Kossuth Lajos 42, 43, 44,
 45,
 171, 175, 178, 182, 183
 Kotrag 11
 Kozár 21
 Könyves Kálmán hitt a bo-
 szorkányokban 63
 Körber osztrák miniszterel-
 nök 183
 Kőszegi Rajnis József 39
 Középkori háborús kegyet-
 lenkedések 131
 Középkori rágalmazók bün-
 tetése 84
 Krátesz 148
 Kréta 199
 Krözus 214
 Ktesias 148
 Kubu 19
 Kumánok 10
 Kundu 12
 Kun László IV. 172
 Kunok 22
 Kurtügermat 19
 Kuturgur 10
 Kuvrat 10
 Kuzár 21

- Kuzu 20
 Küllei János főesperes 57
 Lacikonyha 172
 Laennec 155
 La garde meurt et ne se rend pas 191
 La Hongrie vaincue est aux pieds de votre Majesté 180
 Lajos II. 58, 67
 Lajos XIII. 208
 Lajos XIV. 141, 208, 213, 189
 Lajos XVIII. 40, 189, 191
 Lajos Fülöp 41
 Laosang 5
 Laotekin 5
 Lavoisier 146
 László IV. 55, 222
 László szekere 172
 Lázádókkal nem tárgyalok 178
 Le azzal a ronggyal! 182
 Lebed 85
 Lebedia 17
 Lebediás 17
 Leborulok a nemzet nagysága előtt 178
 Lehel 61
 Lehel kürtje, vagy jász kürt 61
 Lengyelország 106
 Leó I. 8
 Leó császár 86
 Leone apát 46
 Leonidas 118
 Le roi est mort, vive le roi 189
 Lettország 106
 Léggömb 165
 Légion de Mirabeau Armée de Condé 40
 L'état c'est moi 189
 Lichtenstein 107
 Liebig 166
 Lindbergh 218
 Linder Béla 185
 Lindprand cremonai püspök 170
 Linné 163
 Lipót I. 58, 175
 Lipót osztrák herceg 137
 Litvánia 107
 Liuntina 19
 Lloyd 197
 Lombroso 156
 Lonovics József 179
 Lord Lister 156
 Lotharingiai Károly 74
 Lusitánia 195
 Lutherani combúratur 174
 Luxemburg 107
 Machiavelli 186
 Machiavellizmus 186
 Madame la Duchesse 215
 Maelzel Lénárd 81
 Magnum áldomás 170
 Magyar 22, 86
 Magyar hit 175
 Magyarok! Eljött az idő 177
 Magyarország 107
 Magyarország a kereszténység bástyája 173
 Magyarország nem volt, hanem lesz 177
 Magyarországon kívül nincs élet 177
 Magyarországot fogollyá, aztán koldussá, végül katolikussá fogom tenni 175
 Magyar Simplicissimus 83
 Mahmud Gordezi 12
 Mailáth Antal 179
 Mailáth György 179
 Majorika 194
 Majorca 194
 Május 202
 Makkart Hans 222
 Makó 172
 Mallorca 194
 Malus Etienne Louis 162
 Mameluk 191

- Mannó Miltiádesz 185
 Maotu 5
     Marcellinus comes 8
 Marcellinus 60
 Marco Polo 200
 Marcus Aurélius 7
 Marinus-Tyros 7
 Marmontel 190
 Mars 202
 Marschalkó 93
 Martius 201, 202
 Masaryk 112
 Massagéták 8
 Masszász 123
 Matthaues Romana 140
 Matthäus Parisiensis 128
 Maury abbé 190
 Mauzóleum 198
 Mausolus 198
 Mazarin kardinális 190
 Mayer 82
     Mayer Róbert 147, 163
 Maximilián 173
 Mágneses és elektromos indukció 164
     Mária Lujza 174, 215
 Mária Terézia 79, 84, 135, 176, 177, 223
 Mária Terézia magánélete 78
 Mátyás 34, 57, 58, 64, 71
 Mátyás II. király 72
 Mátyás király-mondák 66
 Mechanikus hőelmélet 164
 Medgyesi Pál 175
 Megere 19
 Meghalt Mátyás király, oda az igazság 173
 Megyer 86
 Memento mori 172
 Menelaos 149
     Meko lengyel fejedelem 227
 Mesterséges végtagok 124
 Method 21
     Meton osztronomus 153
 Metternich herceg 177
 Mevlana Dzselal Eddin Rumi 66
     Mi a Túrán és a turáni eszme? 92
     Miért ferde a kereszt a magyar szent koronán? 63
     Miklós I. cár 180
     Miksa I. 138, 173
     Milyen eredetű a hadúr szó 59
     Milyen származású volt Hunyadi János? 65
     Minden katona tarsolyában hordja a marsallbotot 191
     Minden parasztnak tyúk főjön fazekában 189
     Mindent megfontoltam és meggondoltam 184
     Mit Rebellen unterhandle ich nicht 178
     Misera plebs contribuens 176
     Modó 5
     Mohamed 133
     Mohammed el Dimiski 14
     Molière 138
     Monaco 107
     Mondino de Liucei 123
     Monroe-elv 192, 214
     Monroe James 192, 214
     Montecucolli 73
     Montgolf ier-testvérek 165
     Morse Sámuel 165
     Morzsinai Erzsébet 65
     Mozart 159
     Mózes könyve 50, 53
     Mu földrész 97
     Muagares 9
     Muagyer 9
     Mulai Izmail 218
     Múmia-búza 115
     Mundo 9
     Mundragon 19
     Murad IV. 215
     Mursina 66
     Muszkavezető 181
     Müller Johannes 151

- Münchhausen 187
Művészek 135
- Nabukudurrurzur 211
Nader 91
    Nagybolgárország 11
Nagybritánia 107
Nagy Frigyes 81, 129, 134
Nagy Károly 194, 221
Nagy Konstantin 72
Nagy Lajos 57, 64, 172
Nagy-Morvaország 19
Nagy Sándor 128, 149
Nagy II. Szulejmán 174
Napilap az ókorban 122
Napoleon Bonaparte 40, 42, 47, 146, 174, 177, 190, 191, 215
Napóleon II. 46
Napóleon III. 41
Napoleon Lajos-naptár 218
Naptári magyar elnevezések 39
Narkózis 124
    Nassau-Dienburg von Wilhelm 167
Nádasdy Ferenc 24, 72
Nászút és jeggyűrű 209
Neandervölgyi ember 156
Ne higgy magyar a németnek 175
Neke 19
Nem akarok többé katonát látni! 184
Nem büdös 188
Nem egyezem bele 192
Nestor 10
    Nestor krónikája 21
Newton 163
Német Lajos 143
Németország 108
Népeimhez 184
Népkeveredés a török kiűzése után 77
Névtelen krónika 86
Nie pozwołam 192
- Niels Henrik Ábel 162
Nikétász 86
Nobel Dauphin Armé de Bourbon 40
Non olet 188
Nordwegr 196
Norvégia 108
Notre-Dame 208
November 202
Nyáry Albert 44
Nyáry Pál 178
Nyelv és szokások a történelemben 194
Nyék 86
Nyilvános házak 221
- Obizzo 46
    Ó-Buda 59
    Óceán 218
    Odysseus 148
    Ofen-Pest 60
    Ogorok 7
    Oguzok 7, 10
    Ohm 147
    Ókori anarchisták 127
    Ókori automaták 126
    Ókori taxi 125
    Október 202
    Olaszország 108
    Olák 21
    Olyan messze van tőle, mint Makó Jeruzsálemtől 172
Onogundurok 11
Onogurok 8
Onujgurok 6
Organa 10
Orodes II. 6
Oroszlánszívű Richárd 121, 132
Osztrolenka véres csillaga 180
Ottó H. császár 138
Ottó IV. 138
Ottó Moréna 131
Ovidius 186
Ozmán 199

- Ozmanlik 10
 Öngyilkosság 213
 Ördögi huj, huj szózat 170
 Örményország 198
 Örült Johanna 173
 Ósmagyar szokások, büntetések 22
   Ószirózsás forradalom 184
   Özséb esztergomi kanonok 172

 Pacziniák 21
 Palitzsch Johann 160
 Palócok 10
 Pannónia 8
 Pannónia elfoglalása 90
 Parókaviselet 208
 Parthia 7
 Pascal 187
 Paskievics Teodorovics Iván 180
 Pál orosz nagyherceg 81
 Pázmán lovag 35
 Pecsenegek 21
 Pékár Gyula 183
 Pellengér 28
 Pelusium 199
 Perényi 77
 Pest 60
 Péczely 226
   Péter és Pál apostolok 72
 Pfähler, műhleri lelkész 224
 Phaleroni Demetrius 126
 Philippe Lebon 146
 Phraates II. 6
 Phraates IV. 6
 Piligrin passauai püspök 229
 Piruz 8
 Pithagorasz 145
 Pius XI. 41
 Pius II. pápa 173
 Plantagenet Godofred 209
 Plató 145
 Platter Félix 139
 Plinius sen 121
 Plinius 72, 149

 Plötz von August 188
 Plutarchos 122, 149
 Poe Edgar 166
 Pogány 212
 Polarizáció 162
 Polka 210
 Pompadour 79
 Porphyrogenetos 17
 Porta 201
 Portugália 108
 Poseidonius 149
 Positi équités 202
 Posta 203
   Potemkin-falvak 193
 Potemkin herceg 193
 Preszthlav 19
 Priscus rethor 8
 Procuí lengyel herceg 227
 Prokop Divis 161
 Prokopius 9
 Ptolemeus 7, 145
 Pulszky 44
 Pusztaszer 170
 Pürra 194
 Pythagoras 127

 Quintilis 202

 Raleighs 199
 Ramzesz 215
 Ramzesz II. 122
 Ramzesz III. 120
 Rasdi 24
 Raspe gróf 187
 Rágbina 21
 Rákóczi II. Ferenc 175
 Re gelantuomo 225
 Reginam occidere nolite timere bonum est si omnes consenserint ego non contradico 171
   Regino krónikája 20
 Reinhard Ephraim 155
 Rekord apa 218
 Remete Szent Pál 172
 Reynier de Graaf 14 Í

- Régi erkölcsök 218
 Régi magyar férfi személy-
 nevek 214
 Régi zsidó törvényeink 47
 Réthy László 65
 Révész Kálmán 175
 Rheinfeldi Rudolf 131
 Rhodosi kolosszus 149
 Robinson 140
 Rockefeller 214
 Róka fogta csuka 173
 Rómaiak 7
 Románia 108
 Roszteh 15
 Rousseau J. J. 166
 Rózsa Sándor 30
 Royal College of Surgeons
 124
 Roxolanok 7
 Rubens 135
 Rudolf 58
 Ruotsi 199
 Rummy Károly 37
 Rusztem 191

 Sacro egoismo 189
 Saka 5
 Sanmarino 109
 Sans-culotte 190
 Sapur II. 8
 Sarolta 62
 Sarrut 46
 Sándor VI. 207
 Sándor lengyel király 192
 Sárfi Ferenc 69
 Scheele 163
 Schiller 166
 Schlick grófok 203
 Schubert Franz 159
 Schwartner Márton 44
 Schwarz Berchtold 207
 Schwartz Gottfried 226
 Schwyz 196
 Scribonius Curio 212
 Scribonius largus 123
 Seebeck Tomas Johann 163

 Seemann Aloys 182
 Seibig Gottfried 154
 Seistan 6
 Seleucia Seleucus 127
 Selkirk Alexander 140
 Semmel weiss Ignác 146
 Seneca 122
 September 202
 Seraphinus 48
 Seraphinus esztergomi
 érsek;
 171
 Sergius M. Silus 124
 Sextilis 202
 Shelley 165
 Sicambria 59
 Sicinski 192
 Simeon 19, 20, 86, 89, 207
 Sina 5
 Sinek 2000 év előtt 119
 Sirovy 114
 Sixtus V. pápa
 Skylitzes János 226
 Soviniszta 197
 Spanyolország 109
 Speerfogel 69
 Spencer Herbert 157
 Stefanosz 62
 Stephensohn George 165
 Steward Dugald 159
 Stewin Simon 160
 Stillingleet 192
 Strabó 149
 Strabon 123
 Striga 171
 Svájc 109
 Svédország 110

 Szabadságszobor 149
 Szabartioaszfaloi 17
 Szabirok 7
 Szabó Károly 226
 Szabolcsi gyűlés 48
 Szakastana 6
 Szalmucsesz 18
 Szanszkrit 166
 Szapolyai György 68

- Szaragurok 8
 Szarvas Gábor 64
 Szakák 7
 Sze 5
 Szegestan 6
 Szegény adózó nép 176
 Szeldsukok 10
 Szendvics 198
 Szent Domonkos-rend 21
 Szent István 22, 23, 26, 30,
 32, 33, 34, 35, 47, 88, 171,
 277
 Szent László 24, 25, 26, 35,
 48, 188, 209
 Szent Lupus troyesi püspök
 169
 Szent Péter 207
 Szeretös 19
 Szerető 82
 Szerémi György 68
 Széchenyi István gróf 177,
 181, 182
 Szécsi Ferenc 169
 Szép Fülöp spanyol király
 174
 Szilágyi Gyula 181
 Szily Kálmán 176
 Szirmay Antal 172
 Szkithák 6
 Szklérosz 86
 Szókratész 115
 Szovjetország 110

 Tahy 77
 Takáts 84
 Takáts Sándor 77
 Taksi 20
 Tallér 203
 Talmi 198
 Tanais 7
 Tarján 19
 Tarkacs 20
 Tatárok és zsidók 65
 Tattersall 197
 Taylor 154

 Ta-yüeitchi 6
 Táltosok 33
 Teleki gróf 42
 Temisztoklesz 215
 Templom 201
 Tengerre magyar! 178
 Tenon **143**
 Termacs 20
 Tertullianus 123
 Tevele 20
 Thaler 203
 Thallóczy Lajos 64
 Thatai Miklós 68
 Theitmar, merseburgi püs-
 pök 227
 Theodorik 90
 Theophrastos 152
 Thestmar salzburgi érsek 20
 Tien-san 5
 Thiudisce 195
 Thomson William 162
 Thuróczi János 22
 Thuróczi László 72
 Thurzó György 72
 Thököly Imre gróf 175
 Tibet 5
 Tibérius 121
 Tilmec 22
 Timon Sámuel 45
 Tisza István 183
 Titus 188, 207
 Tobias Christian 155
 Tocharistan 6
 Tocharok 6
 Tokuz-ujgurok 6
 Tomori Pál 68
 Tóth Béla 65, 78, 80, 173,
 174, 176, 182
 Tóth Kálmán 182
 Tótország 209
 Török 22
 Törökország 110
 Történelem szállóigékben 169
 Treuga dei 183
 Trotula 140
 Trutlos 19

- Tsin-Schi-hwang 5
 Tudományos Akadémia 145
 Tudósok és feltalálók 145
 Tukiú 7
 Tulipán 139
 Tullus Hostilius 120
 Tulipán-mozgalom ,184
 Turk 7
     Turkomannok 10
 Turkur 199
 Tüzesvaspróba 27

     Udvari erkölcsök 222
     Ugocsa nem koronáz !74
     Ugocsa non coronat 174
     Ugrón Gábor 226
     Ujgur 5
     Ulászló II. 174
     Uldin 8
     Unbedingte
 Unterwerfung
     178
 Undulációs teória 161
 Ungrik 22
 Unius linguae uniusque moris
     regnum imbecille et fragile
     est 171
 Unterwaiden 197
 Uraim, veszélyben a haza!
     178
 Ural 7
 Uraságod úgy látszik idegen
     183
 Uri 197
 Urogok 8
 Urumcsi 5
 U-sun 5
 Uticha 82
 Uturgur 10
 Uz 10, 22
 Uzun 5

     Vajk 62
     Vajk keresztelése 62
     Vallási türelmesség
 Keleten
     130
 Varahram V. 8

     Varég 21
     Varjú Sándor 38
     Varró 125
     Vasco da gama 149
     Vas Ernő herceg 70
     Vatha 35
     Vatha fia, János 36
     Vágd, fiam, vágd, Forgács
     172
 Váradi Péter kalocsai érsek
     173
 Váradi Regestrum 70
 Vécsey Károly gróf 82
 Vegetáriánusok 122
 Veratti 46
 Vesalius 163
     Vessünk fátyolt a mültra 181
 Vespasianus császár 188
 Vérkeringés 124
 Vérszerződés 169
 Viktor Emánuel 47
 Viktor Emánuel olasz király
     225
 Villamosság 123
 Villámhárító 161
 Villámhárító 3000 év előtt
     120
 Vilma királyné 183
 Vilmos burgundi herceg 63
 Vilmos herceg 70
 Vitalus 194
     Vitám et sangvinem! 176
 Vitám et sangvinem, sed
     avenam non 176
 Vitruvius 125
 Vojtek 62
 Vologases I. 7
 Vologases II. 7
 Vox diabolica, hui, hui 170
 Vörös folt 56

     Wallenstein 210
 Washington György 215
 Waterlooi csata 217
 Weber C. M. 159
 Werbőczy István 174

- William Jones 158
 Willmann Karl 188
 Windischgrätz Alfréd 178
 Wirchow 157
     Xantippe 115
     Xerxes hadserege 117
     Young Thomas 161
 Yyer Julius Róbert 164
     Zalta 20
     Zábuk 22
     Závodszky György 73
     Zénó 213
     Zeppelin gróf 147
     Zichy Ferenc gróf
     Zimbarka 70
     Zipangu 200
     Zöllner 224
     Zrínyi Miklós gróf, a
     költő
     halála 73
     Zrínyi 24
     Zsebkendő 218
     Zsidóeredetű pápák 207
     Zsidó kazárok 61
     Zsigmond 27, 57, 65, 132, 138

FONTOSABB FORRÁSMŰVEK.

- Haller József—Dr. Karácsonyi János:* Történelmi hazugságok.
Hertslet W. L.—Helmolt Hans F.: Der Treppenwitz der Weltgeschichte.
Kemmerich Max dr.: Kulturkuriosa.
Kemmerich Max dr.: Moderne Kulturkuriosa.
Lennhoff Eugen: Politische Geheimbünde im Völkergeschehen,
Herrmann Paul: 6000 Jahre Kampf um den Erdball.
Venetianer Lajos dr.: A magyar zsidóság története.
Siklóssy László: A régi Budapest erkölce.
Huszka József: A magyar ornamentika hun eredete.
Bán Aladár dr.: A magyarok eredete.
Kohn Sámuel dr.: Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez.
Kerékgyártó Árpád dr.: Hazánk évlapjai.
Nyáry Albert báró,, dr.: Az utolsó magyar trónkövetelő.
Erdélyi László dr.: Árpádkor.
Schwab Gustav: Sagen des klassischen Altertums.
Vámbéry Ármin: A magyarok eredete.
Pauler Gyula: A magyar nemzet története Szent Istvánig.
Horváth Mihály: Kisebb történelmi munkái.
Barsy Gyula: Magyarország népessége a honfoglalás óta.
Robert L. Ripley: Unglaublich aber wahr.
Toldy: Varázsrontó.
Dr. Győrffy István: A feketekörös-völgyi magyarság települése.
Rudnay Béla: A magyarok perzsa eredetüek.
Wenzel: Budai regeszták.
H óman—Szekfű művei.
Tóth Béla: Mendemondák.
Szécsi Ferenc: Szállóigék.
Bächmann: Geflügelte Worte.
Fumagalli: Chi l'ha detto.
Szabó Károly. Kun László.
Wertner M.: Az Árpádok családi története.